

Anna Mäkelä

ETSIVÄN VANHUSTYÖN PAIKANTUMINEN OSAKSI VANHUSTEN HOIVAA JA PALVELUJA

Palvelukatveita paikkaamassa ja järjestelmää tulkkamassa

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro Gradu -tutkielma
Maaliskuu 2021

TIIVISTELMÄ

Anna Mäkelä: Etsivän vanhustyön paikantuminen osaksi vanhusten hoivaa ja palveluja
Palvelukatveita paikkaamassa ja järjestelmää tulkkauksessa
Pro Gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatutkimuksen tutkinto-ohjelma
Maaliskuu 2021

Väestön ikääntyminen, sosiaali- ja terveyspalvelujen rakenteen muutos ja palvelujen riittävyys ovat ajankohtaisia sosiaalipoliittisia kysymyksiä. Julkisten hoivapalvelujen resurssipulaan haetaan vallitsevassa vanhushoivapolitiikassa ratkaisuja lisäämällä ikääntyneiden ja omaisten vastuuta hoivasta, markkinoistamalla hoivapalveluja sekä painottamalla ikääntyneiden omassa kodissa asumista mahdollisimman pitkään. Vaikka elinikä on Suomessa pidentynyt, ikääntyneiden elämäntilanteet ovat moninaisia ja mahdollisuudet toimintakykyiseen aktiiviseen ikääntymiseen sekä hoivan hankkimiseen ja järjestelyyn vaihtelevat. Vanhustyön kentällä on viime vuosina alettu puhua etsivästä vanhustyöstä, jonka pyrkimyksenä on löytää ja tukea palvelujen ulkopuolella olevia ja vaikeasti tavoitettavia omissa kodeissaan asuvia ikääntyneitä ihmisiä.

Tässä tutkielmassa tutkimuskohteena on etsivä vanhustyö osana kotona asuvien vanhusten palveluita. Tutkielmani teoreettiset lähtökohdat ovat hoivassa, jota lähestyn hoivaeettisen ymmärryksen kautta. Tutkielmani teoreettis-metodologisen viitekehyksen muodostaa institutionaalinen etnografia, johon nojaten katson, että hoivan tieto organisoituu hoivateorioiden lisäksi hoivatyön ammattiteissa ja hoivapolitiikan käytännöissä. Tarkastelen tutkielmassani etsivää vanhustyötä tekevien ja kehittävien ammattilaisten puheissa ilmeneviä hoivapolitiittisia ja vanhushoivapolitiikan institutionaalisia käytäntöjä sekä organisoituneita puhetapoja, joissa määritellään etsivän vanhustyön paikkaa osana vanhusten hoivaa ja palveluja. Tutkielmassani kysyn, miten etsivä vanhustyö paikantuu osaksi vanhusten palveluja etsivän vanhustyön työntekijöiden kokemuksissa.

Tutkielman aineistona on kahdeksan etsivän vanhustyön työntekijän haastattelua, joita olen analysoinut teoriaohjaavan sisällönanalyysin menetelmin. Analyysin tuloksena on kolme vanhushoivapolitiikan institutionaalisten käytäntöjen ja etsivän vanhustyön tehtävien suhteissa rakentuvaa etsivän vanhustyön paikannusta. Etsivä vanhustyö paikantuu paikkaamaan kotiin tarjottavien palvelujen avun niukkuutta, toimimaan tulkkina ja välittäjänä vanhan ihmisen ja palveluiden välissä sekä sosiaalista puolustavaksi hoivaksi. Etsivän vanhustyön tarve kumpuaa hoivaköyhyydestä ja palvelukatveista, pirstaleisesta ja vaikeasti hahmotettavasta palvelujärjestelmästä sekä kokonaisvaltaisen kohtaamisen puutteesta vanhusten palveluissa. Etsivän vanhustyön sisällöiksi sulautuu erilaisia tehtäviä sen mukaan, mihin institutionaaliseen käytäntöön työtä peilataan. Kokonaisvaltaisen työote mahdollistaa toisaalta palveluiden institutionaalisten rajojen ylittämisen, mutta myös rajojen hämärtämisen ja lakisääteisten tehtävien paikkaamisen siellä, missä puutetta on.

Tutkielmani tuloksena rakentuneet etsivän vanhustyön paikannukset ovat tulkintoja vanhan ihmisen avun ja hoivan saamisesta ja järjestelämisestä, avuntarpeiden määrittelyistä sekä avun ja hoivan tarpeeseen vastaamisen tavoista. Etsivän vanhustyön paikannukset tekevät näkyväksi vanhushoivapolitiikan tuottamia palvelujärjestelmän katveita, eriarvoistavia rakenteita ja institutionaalisia käytäntöjä, jotka jättävät ikääntyneen ilman apua, tukea tai hoivaa. Etsivän vanhustyön paikannukset paljastavat myös palvelujärjestelmän institutionaalisissa käytännöissä ja ammatillisissa rajauksissa määritellyn käsityksen hoivasta ja tulkinnan perustuslain velvoittamista ”riittävästä sosiaali- ja terveyspalveluista”. Tutkielmani tulokset johtavat ehdottamaan, että hoivaetiikan teorioissa rakentuvaa ymmärrystä hoivan ulottuvuuksista ja ihmiselämään kuuluvasta keskinäisriippuvuuden ja autonomisuuden yhteen kietoutumisesta olisi syytä tarkastella ja soveltaa hoivapolitiikan päätöksenteossa, vanhushoivapalveluja määrittelevissä ja tuottavissa instituutioissa, vanhushoivapolitiikan kehittämishankkeissa sekä hoivan ammattilaisten kompetensseja ja tiedonmuodostusta määrittelevissä instituutioissa. Eettisesti kestävä hoivan toteutumiseksi olisi kuuluttava entistä tarkemmin hoivasuhteisiin asettuvien vanhusten ja työntekijöiden käsityksiä hyvästä hoivasta.

Avainsanat: etsivä vanhustyö, vanhushoivapalvelut, hoiva, hoivapolitiikka

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisältö

1 JOHDANTO	1
2 HOIVA SOSIAALIPOLIITTISENA KYSYMYKSENÄ	5
2.1 HOIVA IHMISELÄMÄLLE VÄLTTÄMÄTTÖMÄNÄ HUOLENPITONA JA MAAILMASSA OLEMISEN TAPANA.....	5
2.2 HOIVAN SOSIAALIPOLIITTINEN MERKITYS	10
3 VANHUSHOIVAPOLITIikka	13
3.1 HOIVAA VANHUUDESSA	13
3.2 KOTONA ASUMISTA TUKEVAT VANHUSTEN HOIVAPALVELUT JA HOIVAPOLITIIKAN SUUNTA.....	16
3.3 HOIVAKÖYHYYS JA VANHUSHOIVAN ERIARVOISTUMINEN	18
4 TUTKIMUSKOHTENA ETSIVÄ VANHUSTYÖ	23
4.1 ETSIVÄN TYÖN JUURIA JA MÄÄRITTELYÄ.....	23
4.2 ETSIVÄÄ TYÖTÄ OSANA VANHUSTEN PALVELUJA	25
5 TUTKIMUSASETELMA, TUTKIELMAN TEOREETTIS-METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT JA TUTKIMUSMENETELMÄT	31
5.1 TUTKIMUSASETELMA JA TUTKIMUSKYSYMYS.....	31
5.2 INSTITUTIONAALINEN ETNOGRAFIA TEOREETTIS-METODOLOGISENA LÄHESTYMISTAPANA	32
5.3 AINEISTONKERUUN MENETELMÄ JA TOTEUTUS	35
5.4 AINEISTO	39
5.5 ANALYYSIMENETELMÄ JA ANALYYSIN ETENEMINEN	41
6 ETSIVÄN VANHUSTYÖN PAIKANTUMINEN OSAKSI VANHUSTEN HOIVAA JA PALVELUJA	44
6.1 HOIVAKÖYHYTTÄ JA PALVELUKATVEITA -ETSIVÄ VANHUSTYÖ AVUN NIUKKUUTTA PAIKKAAMASSA.....	44
6.2 PIRSTALEINEN JA VAIKEASTI HAHMOTETTAVA PALVELUJÄRJESTELMÄ -ETSIVÄ VANHUSTYÖ TULKKINA JA VÄLITTÄJÄNÄ PALVELUISSA.....	52
6.3 KATVEESSA KOKONAISVALTAINEN KOHTAAMINEN -ETSIVÄ VANHUSTYÖ SOSIAALISTA PUOLUSTAVANA HOIVANA	59
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	67
7.1 AVUN HANKKIMISEN JA JÄRJESTELYN EDELLYTYKSET	69
7.2 PALVELUTARPEEN ARVIOINTIKÄYTÄNNÖT JA NEUVOTTELUT PALVELUTARPEISTA	72
7.3 ETSIVÄ VANHUSTYÖ HOIVATYÖNÄ?	75
8 POHDINTA	79
LÄHTEET	85

I Johdanto

Väestön ikääntyminen, sosiaali- ja terveystalvelujen rakenteen muutos ja palvelujen riittävyys ovat ajankohtaisia ja jatkuvasti esillä olevia sosiaalipoliittisia kysymyksiä. Ikääntyneiden osuus väestöstä kasvaa ja samalla ikääntyneiden joukko moninaistuu. Julkisten hoivapalvelujen resurssipulaan haetaan vallitsevassa vanhushoivapolitiikassa ratkaisuja lisäämällä ikääntyneiden ja omaisten vastuuta hoivasta, hyvinvoinnista ja toimintakyvystä, markkinoistamalla hoivapalveluja sekä painottamalla ikääntyneiden omassa kodissa asumista mahdollisimman pitkään. Väestön ikääntyminen lisää hoivan tarvetta, joka kasautuu erityisesti viimeisiin elinvuosiin. Parantuneet elinolot, koulutus, työelämä ja terveydenhoito ovat vaikuttaneet eliniän pitenemiseen Suomessa. (Vaarama & Jylhä 2020, 317–319.) Siitä huolimatta ikääntyneiden elämäntilanteet ja -kokemukset ovat moninaisia ja ikääntyneiden mahdollisuudet toimintakykyiseen ja aktiiviseen ikääntymiseen vaihtelevat. Yksinäisyys, pienituloisuus, omaishoitajuus, läheisen menetys, muistisairaus, mielialahäiriöt, päihteiden käyttö, kaltoinkohtelu ja liikkumisen rajoitteet näyttäytyvät riskitekijöinä hyvän elämän mahdollisuuksille ja kotona asumiselle vanhuudessa (Pietilä & Saarenheimo 2018, 573).

Suomalaisessa hoivapolitiikassa on jo vuosikymmeniä painotettu kotona asumista mahdollisimman pitkään. Silva Tedren (2006) mukaan ”oikea koti” ja laitosasuminen on asetettu vastakkain ja vanhusten hoiva on tyypistynyt pelkästään kotona asumisen tukemiseksi. Kotona asumista perustellaan vanhusten toiveilla asua omassa kodissa mahdollisimman pitkään, mutta vain vähän on käyty keskustelua siitä, minkälaisessa kodissa elämän viimeiset vaiheet halutaan viettää. Tedre havaitsi kotipalvelua tutkiessaan jo 1990-luvulla, että kodista saattaa muodostua ikääntyneelle vuosien ajaksi eristetty tila, johon pahimmassa tapauksessa vanha ihminen unohtuu. (Tedre 2006, 162.) Kotipalvelu on 1990-luvulta tähän päivään tultaessa tyypistynyt kotihoidoksi eivätkä sen resurssit ole suhteessa vanhusten lisääntyneeseen määrään kasvaneet. Kotihoidon palveluiden piiriin pääsemisen kriteerit ovat myös tiukentuneet. (Hoppania ym. 2020, 345.) Hoivatutkimuksessa on alettu 2000-luvulla puhua hoivaköyhyydestä, jolloin ihmisen avun tarpeet jäävät tunnistamatta ja tarvittu apu ja hoiva saamatta (Kröger 2005; Kröger, Van Aerschot & Puthenparambil 2019). Omasta kodista onkin muodostunut osalle ikääntyneistä tila, josta ei pahimmassa tapauksessa päästä ulos, mutta jonne ei myöskään saada tarvittavaa apua ja hoivaa.

Vanhustyön kentällä on viime vuosina alettu puhua etsivästä vanhustyöstä. Erilaisia etsivän vanhustyön hankkeita on tuettu muun muassa Sosiaali- ja terveysministeriön alaisen Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskuksen (STEA) hankeavustuksilla. Etsivä vanhustyö nostetaan esiin myös uudessa Sosiaali- ja terveysministeriön Laatusuosituksessa hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi (Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020, 19). Etsivän vanhustyön hankkeita yhdistävänä piirteenä vaikuttaisi olevan pyrkimys löytää ja tukea hankalissa elämäntilanteissa tai syrjäytymisvaarassa olevia, palvelujen ulkopuolella olevia, tukea tarvitsevia ja vaikeasti tavoitettavia omissa kodeissaan asuvia ikääntyneitä ihmisiä. Kehittämishankkeissa etsivän vanhustyön kohderyhmiksi on määritelty muun muassa palvelujen ulkopuolella tai riittämättömien palvelujen piirissä olevat, tiedon tarpeessa olevat, yksinäiset, muutokriisissä olevat, mielenterveyskuntoutujat, päihderiippuvaiset, kaltoinkohtelua kokeneet, peliriippuvaiset ja palveluista kieltäytyneet ikääntyneet. Etsivällä vanhustyöllä on tavoitettu myös ikääntyneitä, jotka ovat jollakin tavoin sivunneet palvelujärjestelmää siihen kiinnittymättä. (Pietilä & Saarenheimo 2017; Jokinen ym. 2017.) Etsivän vanhustyön nimellä tehdään monenlaista vanhustyötä: etsivä vanhustyö voi tarkoittaa esimerkiksi kohtaamispaikkatoimintaa, korttelikerhotoimintaa tai kotikäyntejä sekä vapaaehtoistoimintaa. Etsivän vanhustyön menetelmiä on todennäköisesti hyödynnetty sosiaali- ja terveyspalveluissa, gerontologisessa sosiaalityössä ja diakoniatyössä aiemminkin, mutta vasta viime vuosina keskustelu etsivän vanhustyön ympärillä on lisääntynyt.

Etsivälle työlle ei ole olemassa yksiselitteistä määritelmää vaan se ymmärretään sateenvarjokäsitteenä erilaisille etsivän työn työmenetelmille (Juvonen 2015, 18–19). Etsivän työn kohderyhmää määritellään usein kohderyhmän ja palveluiden välisen suhteen kautta: etsivää työtä tehdään silloin, kun olemassa olevat palvelut eivät ole tarkoituksenmukaisesti jonkin kohderyhmän ulottuvilla tai kun olemassa olevat palvelut eivät vastaa kohderyhmän tarpeisiin. (Mikkonen ym. 2007, 25). Pietilän ja Saarenheimon (2018) mukaan etsivän vanhustyön tarpeellisuus näyttäytyy kahdella tapaa: etsivä vanhustyö on tärkeää avun ulkopuolelle jääneiden ihmisten löytämiseksi ja auttamiseksi ja toisaalta se paikkaa hoivapalveluiden aukkoja tarjoamalla esimerkiksi psykososiaalista tukea tai palveluohjausta. Etsimisen ja löytämisen lisäksi ikääntyneille tarjotaan apua ja tukea vaikeiden tilanteiden selvittämiseksi ja ratkaisemiseksi. (Pietilä & Saarenheimo 2018; 574.)

Etsivä vanhustyö vaikuttaisi kytkeytyvän palvelujen ja tarvittavan avun riittämättömyyteen ja hoivaköyhyyteen, mutta myös syrjäytymisen käsitteeseen. Etsivää vanhustyötä ei kuitenkaan ole tutkittu Suomessa juuri lainkaan. Aiheesta on tehty ainakin yksi pro gradu -tutkielma (Partti 2017) ja muutamia ammattikorkeakoulujen opinnäytetöitä (Nurmi 2019; Mertaniemi 2016; Orvasto 2014; Vesala 2018). Lisäksi aihetta on käsitelty kolmannen sektorin hankkeiden loppuraporteissa (Kuikka 2015; Pietilä & Saarenheimo 2017; Jokinen ym. 2017). Kiinnostavaa on, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet etsivän vanhustyön käsitteen ja työtavan yleistymiseen viime vuosina. Kun etsivä vanhustyö kytkeytyy ikääntyneiden hoivan tarpeisiin ja palvelujen saatavuuteen, voidaan olettaa, että etsivän vanhustyön kehittämistarpeen taustalla vaikuttaa vallitseva hoivapolitiikka sekä ikääntyneiden hoivapalvelujen järjestämisen tavat. Etsivän vanhustyön kehittämistarpeet näyttäisivät kertovan siitä, että on olemassa joukko omassa kodissaan asuvia ikääntyneitä, jotka eivät jostakin syystä saa tarvitsemiaan palveluja. Vai onko myös niin, että palvelut ovat riittämättömiä kohderyhmän tarpeisiin nähden? Kiinnostavaa on, miksi etenkin kolmannen sektorin vanhustyössä katse on kiinnitetty syrjäytyneiksikin määriteltyihin vanhuksiin. Onko kyse siitä, että vanhuksille tarjottavien hoivapalveluiden rakenteen muutos on tuottanut ikääntyneiden ryhmän, joka etsivässä vanhustyössä tunnustetaan jollakin tavoin ulkopuoliseksi?

Koska etsivälle vanhustyölle ei ole olemassa yhdenmukaista määritelmää ja työmuodot ovat vaihtelevia, on mielekästä tutkia, onko etsivän vanhustyön taustalla jokin jaettu ymmärrys työmuodon luonteesta, merkityksestä tai suhteesta hoivaan sekä hoivapalveluihin. Tässä tutkielmassa tutkimuskohteena on etsivä vanhustyö osana kotona asuvien vanhusten palveluita. Tutkielmani teoreettiset lähtökohdat ovat hoivassa, jota lähestyn hoivaeettisen ymmärryksen kautta. Tutkielman teoreettis-metodologisen viitekehyksen muodostaa institutionaalinen etnografia, johon nojaten katson, että hoivan tieto organisoituu hoivateorioiden lisäksi hoivatyön ammateissa ja hoivapolitiikan käytännöissä. Tarkastelen tutkielmassani etsivää vanhustyötä tekevien ja kehittävien ammattilaisten puheessa ilmeneviä hoivapoliittisia ja vanhuspalvelujärjestelmän institutionaalisia käytäntöjä sekä organisoituneita puhetapoja, joissa määritellään etsivän vanhustyön paikkaa osana vanhusten hoivaa ja palveluja. Tutkielmassani kysyn, miten etsivä vanhustyö paikantuu osaksi vanhusten palveluja etsivän vanhustyön työntekijöiden kokemuksissa.

Tutkielmassani perehdyn aluksi hoivaan sosiaalipoliittisena kysymyksenä. Lähestyn hoivaa hoivaeettisistä lähtökohdista käsin ymmärtäen sen ihmiselämälle välttämättömänä huolenpitona, jota poliittisesti hallitaan ja jonka järjestämisen tapoja hoivapolitiikassa määritellään. Tämän jälkeen pohdin vanhuutta hoivan kannalta erityisenä elämänvaiheena ja tarkastelen vanhushoivapolitiikan suuntia sekä vanhushoivan eriarvoistumista. Tutkielmani neljännessä luvussa luon lyhyen katsauksen etsivään työhön ja hahmottelen, miten etsivää vanhustyötä on kirjallisuudessa sekä tutkimuksessa lähestytty. Luvussa viisi esittelen tutkielmani tutkimusasetelman, teoreettis-metodologisen viitekehysten sekä tutkimusmenetelmät. Luku kuusi käsittelee tutkielmani analyysiä ja analyysini tuloksena rakentuneita etsivän vanhustyön paikannuksia, joita liitän avun hankkimisesta ja järjestelystä, palvelutarpeen arvioinnista ja tarpeiden neuvotteluista sekä hoivasta käytyihin keskusteluihin johtopäätösluvussa. Tutkielmani päättää yhteenvetona ja arviointina toimiva pohdintaluku.

2 Hoiva sosiaalipoliittisena kysymyksenä

Tutkielmani teoreettiset lähtökohdat ovat hoivassa, jota lähestyn ennen muuta hoivaeettisen ymmärryksen kautta. Hoivan tieto muodostuu hoivateorioiden lisäksi hoivatyön ammateissa ja hoivapolitiikan käytännöissä (Tedre 2007, 115–117). Hoivaan kietoutuu eettisiä, poliittisia ja käytännöllisiä ulottuvuuksia ja hoivasta on tullut viime vuosikymmeninä yksi keskeisimmistä ja kinkkisimmistä sosiaalipoliittisista kysymyksistä (Anttonen 2009, 54). Tässä luvussa tarkastelen hoivan määrittelyä hoivatutkimuksessa ja hoivaetiikan teorioissa sekä pohdin hoivakysymysten sosiaalipoliittista merkitystä.

2.1 Hoiva ihmiselämälle välttämättömänä huolenpitoa ja maailmassa olemisen tapana

Hoivan käsite on yleistynyt niin arkipuheessa kuin tutkimuksessakin 1980-luvulta lähtien. Naistutkimuksessa alettiin 1980-luvulla kuvata naisten tekemän palkattoman huolenpidon erityisyyttä ja yhteiskunnallista merkitystä hoivan käsitteellä. Huolenpito, auttaminen, hoito tai hoitaminen olivat käsitteitä, joita käytettiin aiemmin kuvaamaan samaa asiaa. Hoivasta käytävä teoreettinen keskustelu vilkastui 1980-luvulla etenkin Pohjoismaissa ja Iso-Britanniassa ja hoivan käsite levisi melko nopeasti naistutkimuksesta muuhunkin tutkimukseen. Hoivan käsitteen avulla haluttiin alun perin tehdä näkyväksi naisten kotona ja lähiyhteisössä tekemä palkaton työ. Hoiva erotettiin palkallisesta ansiotyöstä ja kotityöstä. Hoiva liitettiin myös naisiseen ajatteluun, moraaliin ja maailmassa olemisen tapaan ja 1980-luvulla esitettiin, että ilman hoivaa, huolenpitorationaalisuutta ja hoivaetiikkaa elämä ei olisi lainkaan mahdollista. (Anttonen & Zechner 2009, 16–18.)

Hoivan käsite liittyy yhteen erilaisia huolenpidon muotoja ja ulottuvuuksia eikä se ole selvärajainen sen lähikäsitteisiin ja lähellä oleviin toimintoihin nähden. Hoivan käsitettä käytetään puhuttaessa pienten lasten, apua tarvitsevien aikuisten tai vanhusten hoivaamisesta. Hoivaan kuuluu myös hoivatarpeiden laaja-alaisuus: hoivalla voidaan tarkoittaa toisen fyysisistä tai psyykkisistä tarpeista huolehtimista, ruumiillista työtä tai läsnäoloa. Hoivan käsitteen avulla on ollut mahdollista tarkastella kaikkea sitä, mikä liittyy huolenpitoon: palkatonta ja palkattua hoivatyötä, rakkaudesta ja velvollisuudesta toteutettavaa toisesta ihmisestä huolehtimista tai elatusta (Anttonen & Zechner

2009, 16–18.) Naistutkimuksessa hoiva on määritelty pään, käden ja sydämen työnä, joka pitää sisällään konkreettista hoitamista ja välittävän ja huolehtivan asenteen (Julkunen 2006, 241). Hoiva on universaalia siinä mielessä, että kaikissa yhteiskunnissa osa jäsenistä tarvitsee huolenpitoa ja useimmiten hoivasta vastaavat naiset. Hoivan järjestämisen tavat ovat kuitenkin ajallisesti ja kulttuurisesti muuttuvia. Hoiva liitetäänkin jatkuvasti moraalisiin ja poliittisiin keskusteluihin muun muassa siitä, kenelle hoivavastuu kuuluu ja millaista esimerkiksi lasten tai vanhusten hoivan tulee olla. (Anttonen & Zechner 2009, 16–18.)

Hoivalla ei ole selkeää tietoteoreettista perustaa samaan tapaan kuin esimerkiksi kasvatuksella kasvatustieteissä tai hoidolla hoito- ja lääketieteessä. Kahdeksankymmentäluvulle asti hoiva vaikutti pakenevan sosiaalitieteen tiukkoja käsitteellisiä kategorioita. Hoiva näyttäytyi ei-tieteellisenä alueena eikä siitä kiinnostuttu sosiologiassa tai sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa ennen 1980-lukua. (Anttonen & Zechner 2009, 17–19.) Sosiaalipoliittisessa ja feministisessä tutkimuksessa hoivan käsite pitää sisällään käsityksen hoivasuhteisiin asettuvien ihmisten toimijuudesta. Hoivasuhteissa sekä apua antavat että apua tarvitsevat ihmiset ovat ruumiillisia, tuntevia, tietäviä ja ajattelevia toimijoita ja hoivan toteutuminen edellyttää sekä hoivan antajan että hoivan vastaanottajan läsnäoloa samaan aikaan samassa fyysisessä tilassa. (Tedre 2007, 108.)

Suomessa erityisesti ammattilaiset ovat halunneet erottaa hoidon hoivasta, ja suomen kielessä hoito pitää sisällään sekä nursing- että caring-termin (Julkunen 2006, 241). Silva Tedren (2007) mukaan hoivaan liittyy määrittelykamppailuja, joiden taustalla vaikuttavat tieteenalat ja niistä johdetut ammatit. Suomalaisessa vanhushoivakeskustelussa hoiva on nähty milloin holhoavana, milloin ”passiivisuonteisena hoivaamisena”. Valitut teorit, käsitteet ja näkökulmat tuottavat erilaisia tapoja muotoilla ongelmia sekä ratkaisuja näihin. Ongelmien ratkaisujen edellyttämät tiedot ja taidot taas rakentavat ammatillista asiantuntijuutta. Tedren mukaan hoivan käsite on yksi tällaisen ammatillisten kamppailujen kohde, joka on edellä esitetyillä tavoilla puhdistettu toimijuudesta ja määritelty ratkaisua vaativana ongelmana. Hoivan käsitteen kyseenalaistamisessa on kyse ammattilaisten määrittelyvallasta, millä pyritään perustelemaan myös hoivatyön ammattilaisten koulutustaustoja tai asiantuntemusta. Hoivan määrittelemisen passivoivaksi tai holhoavaksi on edesauttanut lääketieteellisesti perustellun *hoidon* vahvistumista etenkin vanhuspalveluissa. Hoivasuhteiden hoivatyöntekijät tai asiakkaat eivät itse useinkaan pääse mukaan hoivan määrittelykamppailuihin, vaan jäävät näkymättömiksi ja äänettömiksi toimijoiksi, joiden

vastuulla on arkisen elämän välttämättömyyksien turvaaminen hoivan toistuvissa käytännöissä (Tedre 2007, 106–107; 109.)

Hoppania ym. (2016) lähestyvät hoivaa hoivaetiikan näkökulmasta ja liittävät hoivan käsitteen vaivaan ja vaivaisuuteen, jotka yhdistävät kaikkia ihmisiä, mutta ilmenevät eri elämänvaiheissa eri tavoin. Hoiva on ihmiselämään olennaisesti liittyvään vaivaan vastaamista. Vaiva ja siihen vastaava hoiva saavat aikaan muuntuvia prosesseja ja muodostavat ihmisten välisiä hoivasuhteita, joita määrittävät kulttuuriset arvot ja normit, poliittiset ja taloudelliset prosessit sekä yhteiskunnalliset käytännöt ja rakenteet. Hoiva ei tarkoita ainoastaan hyvää hoitoa, vaan se voidaan nähdä jatkumona, jonka toisessa päässä on paras mahdollinen hoiva ja toisessa laidassa satuttava kohtelu. (Hoppania ym. 2016, 18.) Lopulta hoivassa on kyse kuolevaisuuden ja vaivaisuuden tunnistamisesta, tunnustamisesta, sallimisesta ja hyväksymisestä, mitä voidaan pitää myös eettisesti kestäväen vanhushoivan ja arvokkaan elämän lähtökohtina (Hoppania ym. 2016, 37). Myös Fiona Williams (2001) lähestyy hoivaa kaikkia ihmisiä yhdistävän auttamisen ja avuttomuuden kautta. Williamsin mukaan ihmiset eivät ole vain heikkoja ja vahvoja tai avuttomia ja auttajia vaan he ovat sekä että, eri elämänvaiheissa ja tilanteissa eri tavoin haavoittuvia tai vahvoja. Hoiva on ihmisiä toisiinsa sitova yhdessä olemisen tapa ja hoivaajan ja hoivattavan roolit muuttuvia. Näin ollen myös yhteiskuntaa ja yhteiskuntapolitiikkaa olisi rakennettava siten, että sen jäsenille sallittaisiin nämä vaihtelevat roolit olosuhteiden ja tilanteiden muuttuessa. (Williams 2001, 486–487.)

Eettiset, poliittiset ja käytännölliset ulottuvuudet kietoutuvat hoivaan myös Joan Tronton (1993) hoivateoriassa. Trontolle hoiva ei tarkoita ainoastaan autonomian ja riippuvuuden vaihtelua vaan inhimilliseen olemiseen liittyvää ihmisten keskinäisriippuvuutta. Hoiva ei palaudu vain hoivaajan ja hoivattavan väliseen suhteeseen, vaan Trontolle hoivassa on kyse maailmaan suhtautumisen tavasta. Hoivaa onkin Tronton mukaan ”kaikki mitä teemme ylläpitääksemme, jatkaaksemme tai kohentaaksemme maailmaa, jotta voisimme elää mahdollisimman hyvää elämää.” (Tronto 1993, 101–105.)

Yksilön riippumattomuus, vapaus ja itsenäisyys ovat modernin ihmiskuvan ihanteita, jotka ohjaavat myös nykyistä hoivapolitiikkaa. Ihmisen arvo määrittyy toimintakyvyn ja itsenäisyyden kautta: ihannetoimija on vastuullinen ja vapaa valitsemaan ja siten hyödyllinen sekä tuottava kansalainen. Itsenäisyyden ja riippumattomuuden ihanne elää vahvana siitäkin huolimatta, että sen seurauksena

ihmiset jäävät usein yksin ja vaille tarvitsemaansa apua. (Hoppania ym. 2016, 28–29.) Hoivaetiikkaan nojaava ihmiskäsitys perustuu sen sijaan relationaalisuuteen, keskinäisriippuvuuteen ja toisten ihmisten tarpeiden huomioimiseen ja näin ollen luo toisenlaista kuvaa toimijuudesta ja sen ehdoista kuin autonomisuuteen, itsenäisyyteen ja itsekkyyteen nojaava käsitys ihmisenä olemisesta. Hoivaeettisessä lähestymistavassa itsenäisyys erotetaan itsemääräämisoikeudesta. Itsenäisyyden ja omatoimisuuden korostaminen piilottavat hoivan ja riippuvuuden merkityksen, kun taas kunnioittava ja vastavuoroisuuden tunnustava hoiva tukee itsemääräämisoikeutta ja sitä kautta myös vastuun ottamista itsestä sekä muista. Autonomisuus onkin hoivaetiikassa relationaalista: itsenäisyys ja autonomisuus ovat mahdollisia vain suhteissa toisiin ihmisiin, jotka tunnustavat ja tunnustavat yksilön arvon ja olemassaolon maailmassa. (Sevenhuijsen 2003, 183–184.)

Joan Tronto ja Bernice Fisher (1993) ymmärtävät hoivan siis jonkinlaisena luonteenlaatuna tai maailmaan suhtautumisen tapana. Näiden lisäksi hoiva on jatkuva prosessi ja käytäntö. Hoiva on jotakin itsestä poispäin suuntautuvaa, ja sen lähtökohtana on toinen ja toisen huolet sekä tarpeet. Hoiva edellyttää toisen tarpeiden huomioimisen lisäksi myös toimia tarpeisiin vastaamiseksi. Analyttisesti hoivasta on Tronton mukaan erotettavissa neljä erillistä, mutta toisiinsa limittyvää vaihetta ja näihin vaiheisiin kytkeytyy myös Tronton määrittelemät hoivan arvot. Tronton jaottelemat hoivan vaiheet ja arvot eivät ole toisistaan erillisiä vaan hyvä hoiva edellyttää niiden kaikkien yhdistämistä hoivan käytännöissä. Välittäminen (*caring about*) on hoivan tarpeen tunnistamista ja tunnustamista, mistä seuraa päätelmä, että tarpeeseen tulee jollakin tavoin vastata. Välittäminen edellyttää halua ja kykyä asettua toisen ihmisen tai ihmisryhmän asemaan, jotta tämän tarpeet ja näkökulmat tulevat tunnistetuksi. (Tronto 1993, 105–106; 136.) Välittämiseen kytkeytyvä arvo on huomaavaisuus (*attentiveness*), joka tarkoittaa yksinkertaisimmillaan toisten ihmisten tarpeiden tunnistamista ja huomioimista, herkkyyttä ja suuntautumista toisia ihmisiä kohti. Toisten ihmisten (tarpeiden) huomiotta jättäminen taas johtaa moraalisiin laiminlyönnteihin ja epäonnistumisiin. (Emt., 127–128.)

Hoivan toinen vaihe, huolenpito (*taking care of*), on toimintaa ja organisointia: huolenpito on vastuun ottamista tunnistetun tarpeen edellyttämistä käytännöistä ja pitää sisällään määrittelyä siitä, miten tarpeeseen vastataan. (Emt., 106.) Vastuullisuus (*responsibility*) onkin Tronton mukaan huolenpidosta nouseva arvo, joka merkitsee velvollisuutta syvempää vastuuta toisista ihmisistä. Vastuullisuus edellyttää hoivan tarpeen taustalla vaikuttavien toimien tai tekemättä jättämisten

ottamista vakavasti. Jos huomaavaisuus tarkoittaa suuntautumista toisia kohti ja toisen tarpeen tunnistamista, vastuullisuus edellyttää tuohon tarpeeseen reagoimista. (Emt., 131.)

Kolmanneksi hoivan vaiheeksi Tronto määrittelee hoitamisen (*care-giving*), joka edellyttää lähes aina kontaktia hoivattavaan ja pitää sisällään konkreettisia tekoja tarpeiden täyttämiseksi. Hoitaminen on usein ruumiillista ja edellyttää hoivan tarpeen vaatimia taitoja ja resursseja. (Emt., 107.) Eettisesti kestävä hoitaminen edellytyksenä Tronto pitää kompetenssia (*competence*), joka on kolmas Tronton hoivaetiikan arvoista. Tronton mukaan hoiva on riittämätöntä, jos hoivatarpeeseen vastaamiseksi organisoidaan toimenpiteitä, jotka lopulta sivuuttavat konkreettiset hoivan teot. Tronto vertaa hoivaamista ilman ”hyvän hoivan kompetenssia” matematiikan opettamiseen ilman tietoa matematiikasta. Vaikka niin sanotusti paperilla hoivatarpeesta olisi pidetty huolta, eettisen hoivan toteutumisen kannalta hoivan konkreettisilla käytännöillä on merkitystä. (Emt., 133–134.)

Neljäntenä hoivan vaiheena voidaan pitää hoivan vastaanottamista (*care-receiving*). Onnistunut hoiva edellyttää, että hoivattava vastaa saamaansa hoivaan. Hoivan vastaanottajan näkökulman ymmärtäminen osaksi hoivaa on ainoa tapa saada tietoa siitä, että hoivatarpeet ovat tulleet tyydytetyksi. Tronton mukaan hoivaajan ja hoivan vastaanottajan käsityksissä tarpeista ja tarpeisiin vastaamisen onnistumisesta voi olla ristiriitoja, jotka tulisi tunnistaa, jotta hoivan tarkoituksenmukaisuutta on mahdollista arvioida. (Emt., 107–108.) Neljännestä hoivan vaiheesta nouseva hoivaettinen arvo on vastaanottavaisuus (*responsiveness*). Kuten edellä on todettu, hoiva haastaa oletusta yksilöiden itsenäisyydestä ja autonomisuudesta tehden inhimilliseen olemiseen kuuluvan riippuvuuden ja haavoittuvuuden näkyväksi. Ihminen on haavoittuva tarvitessaan toisen ihmisen hoivaa ja hoivasuhteisiin liittyy siten eriarvoisuutta ja mahdollisuuksia vallankäyttöön tai alistamiseen. Eettisesti kestävä hoiva edellyttää herkkyyttä hoivasuhteissa ilmenevien eriarvoisuuksien ja hoivaan liittyvien väärinkäytösten tunnistamiseen. Vastaanottavaisuus hoivaettisenä arvona tarkoittaa, että lähestymme toisen ihmisen tilannetta ja asemaa hänen omista lähtökohdistaan käsin ja siten kuin hän itse tilannettaan ilmaisee. Vastaanottavaisuus ei siis tarkoita toisen tarpeiden oletamista tai kuvitelmaa, että voisimme edes asettua täysin toisen ihmisen asemaan. (Emt., 134–136.)

2.2 Hoivan sosiaalipoliittinen merkitys

Kuten edelläkin todettiin, hoivan määrittely ei ole helppoa ja hoivaan kietoutuu käytännöllisiä, eettisiä ja poliittisia ulottuvuuksia. Hoivapolitiikasta alettiin yleisesti puhua vasta 1990-luvulla, vaikkakin sen juuria on nähtävissä jo 1800-luvulla alkaneessa valtion sääntelemässä köyhäinhoidossa. Sittemmin hoivasta on tullut yksi tärkeimmistä ja haastavimmista sosiaalipoliittikan kysymyksistä. Hoivapolitiikalla (*care policy*) tarkoitetaan julkisen vallan eli valtion ja kuntien harjoittamaa politiikkaa, joka konkretisoituu lakiin perustuvissa hoivapoliittisissa etuuksissa ja palveluissa. Hoivapolitiikalla (*care politics*) voidaan tarkoittaa myös ideologioita ja ohjelmia, joita esitetään julkisissa asiakirjoissa tai julkisissa keskusteluissa esimerkiksi eduskunnassa tai mediassa. (Anttonen 2009, 54–55.) Tämän päivän hoivapolitiikka pitää sisällään neuvotteluja ja päätöksien tekemistä siitä, millaista hoivaa tarvitaan, miten sitä pystytään tarjoamaan ja miten hoivan laatu ymmärretään (Sevenhuijsen 2003, 182).

Hoivapolitiikan syntyyn ja kehitykseen on keskeisesti vaikuttanut hoivakysymysten yhteiskunnallistuminen. Hoivan tarve on universaalia: kaikissa ihmisyyhteisöissä on aina ollut jäseniä, jotka tarvitsevat toisen ihmisen apua ja huolenpitoa. (Anttonen 2009, 55.) Tarkalleen ottaen ihmiset viettävät suuren osan elämästään hoivaajina ja hoivattavina (Tronto 1993, 125). Vaivaisten ja apua tarvitsevien tarpeisiin onkin aina etsitty myös kollektiivisia ratkaisuja. Millaiset asiat on tulkittu vaivaksi ja miten vaivaisuuteen on vastattu, on vaihdellut eri aikoina. (Hoppania ym. 2016, 41.) Suomalaisen hoivapolitiikan historiaa on karkeasti luonnehdittu kolmevaiheiseksi. Köyhäinhoidon aikakaudella ei hoivasta vielä puhuttu, mutta teollistumisen ja kaupungistumisen myötä yhteisöjen ja sukujen rooli elatuksen ja hoivan takaajina vähitellen murtui. Köyhäinhoidossa hoivaa ei eroteltu elatuksesta tai yleisestä huolenpidosta. Valtiolliseen köyhäinhoitoon kuului 1500–1600-luvuilta alkaen laitoksia ja hospitaaleja, pakkotyölaitoksia ja lastenkoteja. Sittemmin köyhäinhoitoon kuului myös ruotukierto, seurakuntien vaivauskassat ja huutolaisjärjestelmä. 1800-luvulla köyhäinhoito siirtyi seurakunnilta kunnille, jotka ryhtyivät rakentamaan vaivaistaloja köyhille, vammaisille, vanhoille ja sairaille. Toinen hoivapolitiikan vaihe ajoittuu 1950–1990-luvuille. Tuolloin köyhäinhoito eriytyi erilaisiksi ammatillisen auttamisen, hoivan ja hoidon instituutioiksi ja aikakautta kuvaa palveluhenkisen sosiaalihuollon kehittäminen. Etenkin 1960- ja 1970-luvuilla sosiaalihuoltoa kehitettiin ”palveluja kaikille” -politiikalla, jossa pyrittiin universalismin periaattein määrittelemään tarpeita ja niihin vastaamisen keinoja. 1990-luvulta käynnistyy hoivapolitiikan kolmas ajanjakso, jota

määrittävät yksityisen ja julkisen hoivan vastuiden ja rajojen uudelleenmäärittelyt sekä universalismin periaatteen kyseenalaistuminen. Niin sanotussa uudessa hoivapolitiikassa semiformaalit hoivajärjestelyt yleistyvät, informaalia hoivaa halutaan hyödyntää aiempaa enemmän ja hoivapalveluihin sovelletaan uuden julkisjohtamisen periaatteita sekä markkinoistamisen ja yksityistämisen mekanismeja. (Anttonen 2009, 60–63.)

Hoivan yhteiskunnallistumisessa keskeistä on ollut vaivaisuuden yhteiskunnalliset määrittelyt siitä, ketkä ovat oikeutettuja huolenpitoon ja ketkä eivät (Hoppania ym. 2016, 43). Hoivapolitiikan ydinkysymyksiä ovat, mitkä ovat ihmisten todellisia konkreettisia tarpeita ja miten näihin tarpeisiin vastataan (Tronto 1993, 124). Hoivan tarpeen tunnistaminen ja hoivan järjestäminen ovat poliittisia ja byrokraattisia prosesseja, jotka useimmiten tapahtuvat kaukana itse hoivatyöstä. Poliittinen ja taloudellinen päätöksenteko, joka näyttäisi olevan kaukana vaivaisuudesta ja tarvitsevuudesta, vaikuttaa kuitenkin mitä suuremmissa määrin vaivaisten ja hoivaavien ihmisten elämiin. Vaivaisuuden tunnustamatta jättäminen saattaa johtaa heitteillejättöön, kun hoivatarpeeseen ei vastata. Ihmisenä olemiseen perustavanlaatuisesti liittyvä vaivaisuus ei kuitenkaan katoa, vaan siihen on väistämättä tavalla tai toisella etsittävä yhteiskunnallisia hoivapolitiittisia ratkaisuja. (Hoppania ym. 2016, 18–19.)

Hoivan yhteiskunnallistumisen suunta ja voimakkuus ovat muuttuvia ja vallitsevaan hoivapolitiikkaan vaikuttavat kullekin ajalle tyypilliset opit ja ideologiat. Jokainen yhteiskunta joutuu kuitenkin jollakin tavoin vastaamaan hoivan yhteiskunnallistumiseen, eikä hoivaa voida pitää enää yksilöiden tai perheiden yksityisasiana. (Anttonen 2009, 57.) Nykyistä hoivapolitiikkaa määrittävät vuosikymmenien aikana muodostetut jakolinjat hoivan eri toimijoiden välillä. Hoivapalvelujen organisointiin ja hoivan arkeen vaikuttavat eri toimijoille ja ammattiryhmille määritellyt toiminta-alueet. Nämä rajaukset muuttuvat jatkuvasti, joskin hitaasti. (Kröger 2009, 99.) Hoivan yhteiskunnallistuminen voi tarkoittaa sitä, että julkinen sektori hoitaa osan hoivatehtävistä tai että julkinen sektori tukee kodeissa tehtävää hoivaa. Hoivapalveluja tuottavat myös yksityinen sektori ja järjestöt, joiden toimintaa julkinen sektori voi tukea. Hoivan yhteiskunnallinen järjestäminen jaetaan usein formaaliin, semi-formaaliin ja informaaliin hoivaan. Hoivapalvelujen tuottaminen ja ammatillinen, palkkaa vastaan tehtävä hoiva, kuuluvat formaaliin hoivaan, kun taas informaalia hoivaa tekevät omaiset ja läheiset palkatta. Semi-formaalilla hoivalla tarkoitetaan kahden edellisen

rajalla toimivaa sekamuotoista hoivaa tai hoivatyötä; julkinen sektori saattaa esimerkiksi tukea informaalia hoivaa rahallisesti. (Anttonen 2009, 56.)

Kysymykset ihmisten hoivatarpeista ja niihin vastaamisen tavoista johdattavat tarkastelemaan jokapäiväisen elämämme arvostuksia ja käsityksiämme hyvästä elämästä (Tronto 1993, 125). Hoivapolitiikan käytännöt heijastelevatkin yhteiskuntamme eettisiä käsityksiä. Hoivaeettisten keskustelujen myötä hoiva on alettu nähdä yhteisön keskeisenä moraalisena periaatteena; hyvä yhteiskunta ei ole mahdollinen ilman hoivaa ja hoivaetiikkaa. Hoivan saatavuus on universaali arvo yhteisössä, vaikka hoivan käytäntöihin liittyvät normit vaihtelevatkin kulttuurista ja ajasta toiseen. Hoivaetiikka olisikin huomioitava kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassa. (Anttonen & Zechner 2009, 34.) Hoivaetiikka ei voida nähdä politiikasta tai hoivan käytännöistä irrallisena. Hoivan eettisten ulottuvuuksien toteutuminen käytännössä ei ole yksinkertaista vaan täynnä ristiriitaisuuksia, joiden ratkominen ei voi olla vain yksilön tietämyksen tai hyvän tahdon varassa. Hoivaeettisten arvojen soveltaminen edellyttää hoivan käytäntöjen ja kontekstin syvällistä ymmärrystä niin poliittisella kuin hoivan käytäntöjenkin tasolla. (Tronto 1993, 136–137.) Hoivaa koskevien arvojen ja normien tulisikin olla yleisesti hyväksytyjä sosiaalipoliittisia periaatteita, muutoin on vaarana, että hoiva nähdään yksityisasiana. (Sevenhuijsen 2003, 194.)

3 Vanhushoivapolitiikka

Tutkielmassani olen kiinnostunut etsivän vanhustyön paikasta osana vanhusten hoivaa ja palvelujärjestelmää. Vanhushoivapolitiikka määrittelee, mitkä ovat ikääntyneiden ihmisten avun, tuen ja hoivan tarpeita ja miten näihin tarpeisiin yhteiskunnassa vastataan. Vanhuus elämänvaiheena on hyvin moninainen: elettyä ja koettua elämää on takana useita vuosikymmeniä ja ikääntyneiden ihmisten elämäkulut ovat yksilöllisiä. Useimmiten vanhuudessa vastaan tulee vähittäisiä tai äkkinäisiä muutoksia: lisääntyviä toimintakyvyn vajeita, menetyksiä ja luopumisia sekä tarvetta pienemmille ja suuremmille arjen avuille ja hoivalle. Vanhuudessa avuntarve harvemmin vähenee tai kokonaan poistuu vaan ennemminkin iän karttuessa tarve toisen ihmisen tarjoamalla avulla ja hoivalle kasvaa. Vanhuus näyttäytyykin hoivan kannalta erityisenä elämänvaiheena, jota käsittelen tämän luvun ensimmäisessä alaluvussa. Tämän jälkeen tarkastelen nykyisiä vanhushoivapolitiikan vallitseviin suuntauksiin. Etsivän vanhustyön on todettu linkittyvän vanhushoivapolitiikan auttamalla avun ulkopuolelle jääneitä ja paikkaamalla hoivapalveluiden aukkokohtia (Pietilä & Saarenheimo 2018, 574). Tämän luvun viimeisessä osiossa perehdyn vanhushoivan eriarvoistumisesta ja hoivaköyhyydestä sekä vanhusiän syrjäytymisestä käytyihin keskusteluihin, joihin katson myös etsivän vanhustyön kytkeytyvän.

3.1 Hoivaa vanhuudessa

Väestön ikääntyminen demografisena muutoksena on ollut sosiaalipolitiikan keskeinen keskusteluaihe viimeiset vuosikymmenet. Väestön ikääntyminen vaikuttaa useilla hyvinvointivaltion osa-alueilla; esimerkiksi eläkkeiden rahoitus tai hoivan järjestäminen ovat sosiaalipoliittisia kysymyksiä, joihin ikääntyneiden kasvava osuus väestöstä vaikuttaa. Demografiset muutokset ja väestön ikääntyminen nähdään yhtenä keskeisenä nykyisiin hyvinvointivaltioihin vaikuttavana trendinä, joka lisää painetta uudistaa sosiaaliturvaa ja palveluja (Hvinden & Johansson 2007, 28). Tilastokeskuksen väestörakennetilaston mukaan Suomessa oli vuoden 2019 lopussa 874 314 vähintään 70 vuotta täyttänyttä henkilöä. 70 vuotta täyttäneiden määrä on kasvanut kolmessa vuodessa 100 000 henkilöllä. (SVT 2020.) Parantuneet elinolot, koulutus, työelämä ja terveydenhoito ovat vaikuttaneet eliniän pitenemiseen Suomessa. Väestön ikääntyminen lisää

hoivan tarvetta, joka kasautuu erityisesti viimeisiin elinvuosiin, kun taas valtaosa 75-vuotiaista ei tarvitse hoivapalveluita. (Vaarama & Jylhä 2020, 317–318.)

Vanhuus ei ole yhteiskuntatieteellisesti kiinnostava ilmiö ainoastaan demografisesta näkökulmasta. Eliniän pitenemisen myötä ”vanhuusikä” on venynyt ja sillä tarkoitetaan noin neljänkymmenen vuoden mittaista jaksoa: vanhoilla ihmisillä tarkoitetaan useimmiten kaikkia 65-vuotiaista 105–110-vuotiaiksi (Vaarama & Jylhä 2020, 317). Onkin selvää, että vanhuuteen liittyy hyvin erilaisia elämäntilanteita eikä vanhuutta ole mielekästä lähestyä ainoastaan kronologisen iän kautta määriteltynä elämänvaiheena. Vanhuustutkimuksessa on kiinnitetty huomiota myös muihin intersektionaalisiin tekijöihin, jotka vaikuttavat vanhojen ihmisten asemaan. (Kröger, Karisto & Seppänen 2007, 11; Lumme-Sandt, Nikander, Pietilä & Vakimo 2020, 359–360.) Muun muassa sukupuoli, yhteiskuntaluokka, asuinpaikka, terveydentila, kulttuurinen, etninen ja uskonnollinen tausta tai sukupuolinen suuntautuminen vaikuttavat vanhojen ihmisten identiteettiin ja sosiaaliseen asemaan. Mitä vanhemmista ikäryhmistä on kyse, sitä heterogeenisempänä väestö esimerkiksi terveyden, toimintakyvyn tai yleisen aktiivisuuden osalta näyttäytyy. (Lumme-Sandt, Nikander, Pietilä & Vakimo 2020, 359–360.) Vanhuudessa mukana kulkee myös joukko elämänkulkua muokanneita ja muokkaavia tekijöitä: omat valinnat, tapahtumien ajoitukset ja sosiaaliset suhteet ovat läsnä ajatuksina, muistoina ja ruumiintunteuksina ja muokkaavat ajatusmaailmaa sekä suhdetta hoivaan, hoivaodotuksiin ja hoivasuhteisiin (Kuronen 2015, 53).

Vanhuutta voidaan pitää yhtenä sosiaalisesti muotoutuneista ikäkatgorioista, jota vanhuus- ja hoivapolitiikka ohjaavat ja jota vanhuspalvelujen instituutioiden ammateissa, työtehtävissä, toimintatavoissa ja puheessa ilmennetään, toistetaan ja uusinnetaan (Tedre 2007, 99–100). Vanhusten palveluissa ja hoivapolitiikan päätöksenteossa painotetaan kronologista ikää eikä ikäryhmän moninaisuutta välttämättä tunnisteta palveluissa (Lumme-Sandt, Nikander, Pietilä & Vakimo 2020, 359). Vanhuuteen on liitetty infantilisoivia ja palvelujen piirissä olevien vanhojen ihmisten subjektiviteetin ja yksilöllisyyden häivyttäviä käytäntöjä (Kröger, Karisto & Seppänen 2007, 11). Tanja Kuronen (2015) esittää, että vanhuutta olisi syytä lähestyä ennemminkin aikuisuuteen kuuluvana elämänvaiheena kuin aikuisuuden jälkeisenä ikävaiheena. Avuntarvitsijana ikääntynyt onkin hyvin toisenlaisessa tilanteessa kuin esimerkiksi hoivaa tarvitseva lapsi. Vanhus on aiemmin itse tehnyt niitä asioita, joita hoivatyössä tehdään hänen kanssaan tai hänen puolestaan. Vanhuudessa myös toimintakyky voi muuttua päivästä tai vuorokaudenajasta toiseen, mutta

harvemmin toimintakyky palaa entisenlaisena takaisin. Vanhuudessa usein lopulta ollaan tilanteessa, jossa toisen ihmisen antamalle hoivalle tulee tarve. Avun vastaanottaminen voi olla vaikeaa tai tuskallista ja siirtyminen avun piiriin on vanhuudessa vähintäänkin merkityksellinen vaihe. (Kuronen 2015, 54.)

Vanhuuden ja vanhushoivapolitiikan perustana on valittu ihmis- ja vanhuskuva. Hoivapolitiikan asiakirjoissa ja julkisuudessa vanhuuden on esitetty näyttäväksi kahtalaisena: vanhuus on joko toimeliasta eläkeläisyyttä kolmannessa iässä tai institutionalisoitua avun kohteena olemista ja passiivisuutta neljännessä iässä. Avuttomalle oman elämänsä toimijalle ei näytä olevan sijaa vanhuspoliittisessa keskustelussa. (Tedre 2007, 100; 103.) Vanhuspoliittisissa asiakirjoissa ja kehittämishankkeissa apua ja tukea tarjotaan toimintakykyisille ja toimijuudeltaan vahvoille ikääntyneille (Ahosola 2018, 62). Virpi Timonen (2016) on tutkinut aktiivista ja onnistunutta ikääntymistä. Niin sanotussa malli-ikäntymisen teoriassa aktiivisen ja onnistuneen ikääntymisen diskurssit rakentavat mallikansalaisuutta. Ikääntynyt mallikansalainen on muun muassa aktiivinen, itsenäinen, yli eläkeiän työskentelevä ja omin avuin pärjäävä seniori. (Timonen 2016, 61–62.) 2000-luvun vanhushoivapolitiikka ei tunnista heikon tai apua tarvitsevan ikääntyneen asemaa, vaan määrittelee ikääntyneet vastuuseen ja valintoihin kykeneviksi, vahvoiksi ja tiedostaviksi kansalaisiksi (Häikiö, Van Aerschot & Anttonen 2011, 247). Virallisen hoivan avulla selviytyvät ikääntyneet ihmiset (kuten myös puhe hoivasta) on häivytetty vanhuspoliittisista asiakirjoista ja omaisettomat vanhat ihmiset asettuvat syrjäytyneen kategoriaan (Ahosola 2018, 64). Silloin kun ikääntynyt ihminen halutaan esittää toimijana, häivytetään kuvasta avustajat ja avun tarve. Kun taas keskustellaan avusta ja avuntarpeesta, kääntyy keskustelun huomio laitospaikkoihin, resurssipulaan ja palveluiden organisoinnin ongelmiin. Niin sanotun institutionalisoidun vanhuuden perustana on auttajan toimijuus ja puolesta puhuminen, tietäminen ja tekeminen, ei niinkään apua tarvitsevan vanhan ihmisen toimijuus. (Tedre 2007, 100.)

Apua ja hoivaa tarvitseva aikuinen vaikuttaisi olevan yhteiskunnassamme kulttuurisesti ja sosiaalisesti vaikeampi pala kuin esimerkiksi hoivaa tarvitseva lapsi. Silva Tedre (2007) lähestyy vanhuutta avuttomuuden ja vahvuuden liittona. Vanhuudessa ihminen voi olla samaan aikaan haurastuva ja vahva. Tällainen ristiriitainen asetelma on kulttuurisesti vieras ja vaikeasti hahmotettava myös vanhuuden instituutioissa ja palvelujärjestelmässä. Sanojen 'vanha' ja 'vanhuus' välttely liittyy Tedren mukaan raihnaisuuden, avuttomuuden ja riippuvuuden

torjumiseen. (Tedre 2007, 101–103.) Samoin hoivasuhteisiin asettava vanhuus nähdään toiseutettuna vanhuspolitiikassa (Ahosola 2018; Tedre 2007). Edellä esitetyt hoivaetiikan teoriat tarjoavat pohjan vanhuskuvan laajentamiseen liittäen ihmisyyteen kuuluvaksi avuttomuuden ja auttamisen, vaivaisuuden ja hoivaamisen sekä tarvitsevuuden ja autonomian ristiriidat.

3.2 Kotona asumista tukevat vanhusten hoivapalvelut ja hoivapolitiikan suunta

Keskustelu ikääntyvien ihmisten tarpeista, palveluista ja palveluiden järjestämisen tavoista kuuluvat vanhushoivapolitiikkaan. Suomessa vanhusten oikeus huolenpitoon ja hoivaan on turvattu lainsäädännössä ja vastuu hoivan järjestämisestä on ollut viime vuosikymmenet julkisella sektorilla (Hoppania ym. 2016, 51; Kalliomaa-Puha 2017; 227). Perustuslain (731/1999 §19) mukaan julkisen vallan on turvattava jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut. Vanhuspalvelulaissa (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta... 980/2012, §13) kuntia veloitetaan järjestämään iäkkäille henkilöille ”laadukkaita sosiaali- ja terveyspalveluja, jotka ovat hänen tarpeisiinsa nähden oikea-aikaisia ja riittäviä”. Lisäksi vanhusten hoivapalveluiden järjestämistä ohjaavat Sosiaalihuoltolaki ja Terveystieteidenhuoltolaki. Yksityisen ja julkisen vastuun raja hoivassa on kuitenkin häilyvä ja muuntuva. Hoivan markkinoistuminen ja erilaisten sopimuksien kautta vastuun siirtäminen yrityksille, järjestöille ja perheille ovat hälventäneet vastuun rajoja entisestään. (Zechner 2017, 179.)

Suomessa ikääntyneille tarkoitettuja palveluja järjestetään osana sosiaali- ja terveyspalveluja ja vastuu palvelujen järjestämisestä on kunnilla, jotka voivat tuottaa palveluita itse tai ostaa niitä muilta kunnilta tai yksityisiltä palveluntuottajilta. Palvelujen piiriin hakeudutaan palvelutarpeen arvioinnin kautta. Palvelun tarvetta arvioi ja palvelut myöntää kunnan viranomainen, joka voi olla esimerkiksi palvelu- tai asiakasohjaaja. Ikääntyneiden ennaltaehkäiseviin palveluihin kuuluvat neuvontapalvelut, hyvinvointia edistävät kotikäynnit, päiväkeskukset ja kuntoutus. Kotiin tarjottavan vanhushoivapalvelun perustana on kotihoito, jossa useimmiten yhdistyy kotipalvelu ja kotisairaanhoido. Kotihoidon erillisiä tukipalveluita ovat ateriapalvelu, siivous, vaatehuolto, kauppa- ja asiointipalvelut, sosiaalista kanssakäymistä edistävät palvelut ja erilaiset kuljetuspalvelut. Kotisairaanhoido ja kotipalvelu perustuvat arvioon toimintakyvystä ja sen pohjalta laadittuun palvelu- ja hoitosuunnitelmaan, jota seurataan ja tarkistetaan palvelutarpeiden muuttuessa. Ympäri vuorokautista hoivaa järjestetään asumispalveluna, tehostettuna palveluasumisena ja

laitoshoitona. Hoiva voidaan toteuttaa myös omaishoitona, jolloin omainen tai muu läheinen toimii hoivanantajana. Omaishoidon tuki on harkinnanvarainen sosiaalipalvelu, joka muodostuu hoidettavan palveluista ja hoitajan palkkiosta, vapaasta ja hoitoa tukevista palveluista. (STM 2021.)

Julkisia sosiaalipalveluita on järjestelty Suomessa uudelleen viime vuosikymmenet. Julkisesti rahoitettuja ikääntyneiden hoivapalveluita on ulkoistettu kunnilta yksityisille toimijoille ja yksityisten toimijoiden tarjoamien palveluiden käyttöä on lisätty esimerkiksi palvelusetelin avulla (Anttonen & Karsio 2017; Zechner 2017). Markkinoistaminen ei näyttäydä ainoastaan palvelujen järjestelyn tapana vaan se voidaan nähdä ideana, joka muuttaa käsitystä hyvinvointivaltiosta ja sen roolista ja tehtävistä. Julkisten palveluiden markkinoistamista on pidetty vastauksena julkisen talouden niukkuuteen ja talouskriisiin. Markkinoistamisen idea nojaa uusliberalismiin luottaen markkinoiden kykyyn järjestää palvelut mukaan lukien hoiva parhaalla mahdollisella tavalla. Ideaan liittyy oleellisesti ajatus valinnan vapaudesta. Yksilöllisesti räätälöidyt palvelut ja asiakaslähtöisyys kytkeytyvät markkinoistamisen ideaan ja palvelujen käyttäjät nähdään kuluttajina tai asiakkaina, jotka ovat vastuullisia ja kykeneväisiä tekemään itselleen sopivia valintoja palvelujen suhteen. (Anttonen & Karsio 2017, 220–222.)

Uudistusten myötä vanhusten palvelut ovat muuttuneet oleellisesti ainakin kolmella tapaa. Ensinnäkin julkisesti rahoitettujen vanhuspalveluiden kattavuus on kaventunut ja vanhojen ihmisten on aiempaa hankalampaa päästä hoivapalvelujen piiriin. Toiseksi vanhukset maksavat yhä suuremman osan hoivan kustannuksista itse. Kolmanneksi yhä suurempi osa julkisesti rahoitetuista palveluista on voittoa tavoittelevien toimijoiden tuottamia. Lisäksi paljon hoivaa tarvitsevilla kotona asuvilla ikääntyneillä hoivapalvelut saattavat rakentua monimutkaisista palveluyhdistelmistä, kun aiemmin kuntien tarjoamat palvelut on ostettava erilaisin maksumekanismein eri palveluntuottajilta. (Hoppania ym. 2020, 345.)

Hoivapolitiikassa on viime vuodet painotettu kotiin tarjottavia palveluita, joiden avulla pyritään tukemaan ikääntyneen omaa aktiivisuutta ja aktiivisena ikääntymistä (Van Aerschot 2014; Hoppania ym. 2016). Palvelujärjestelmää ja palvelujen sisältöjä on uudistettu purkamalla laitoshoidtoa (Karsio & Tynkkynen 2017, 213). Omassa kodissa asumista painottava hoivapolitiikka on johtanut siihen, että ikääntyneet asuvat omassa kodissa entistä pidempään ja aiempaa huonokuntoisempana.

Vastaavasti ympärivuorokautisen pitkäaikaishoidon piirissä vietetty aika keskittyy viimeisiin elinvuosiin. (Forma ym. 2018; 407.)

Vanhusten hoivan kohdalla erontekoa hoivan ja hoidon välillä on vaikea tehdä. Useimmiten hoito liitetään lääke- ja hoitotieteeseen, kun taas sosiaalitieteissä puhutaan hoivasta. (Anttonen & Zechner 2009, 17.) Sirpa Wrede ja Lea Johansson (2004) ovat tarkastelleet kotipalveluiden ammattien hierarkiaa ja kotihoidon työnjaon muutosta kunnallisessa kotihoidossa. Kotihoidon organisoinnissa on lääketieteellinen ja sairaanhoidollinen painotus eikä kokonaisvaltaista hoivan ja huolenpidon moniammatillista asiantuntijuutta ole kotihoitoon syntynyt. (Wrede & Johansson 2004, 229–230.) Kotiin vietäviä palveluita onkin organisoitu viime vuosina uudelleen pilkkomalla kokonaisvaltaista kotihoitoa erilaisiksi tukipalveluiksi. Kotihoidon työtehtävistä erillisiksi tukipalveluiksi on irrotettu esimerkiksi kauppa- ja siivouspalvelut. Nordcare2-tutkimuksen mukaan kotihoidon työtehtävät painottuvat pääasiassa perustarpeista huolehtimiseen; henkilökohtaisessa hygieniassa avustaminen, valmiin ruuan tarjoileminen, siirtymisissä avustaminen, henkinen tukeminen ja hallinnolliset ja kirjaamiseen liittyvät tehtävät näyttävät kotihoidon perustyötehtävinä. Kotihoidon työntekijöillä on harvoin mahdollisuuksia käyttää aikaa asiakkaan sosiaaliseen tukemiseen, kiireettömään vuorovaikutukseen tai ulkoiluun. (Kröger ym. 2018, 16–17.) Kotihoidon asiakkaiden tarpeet ovat muuttuneet viimeisten reilun kymmenen vuoden aikana vaativammiksi. Kotihoidon työntekijät ovat kertoneet päihteiden väärinkäytön lisääntymisestä asiakkailtaan. Myös mielenterveyden ongelmia on yhä useammalla kotihoidon asiakkaalla, ja apua liikkumiseen tarvitaan aiempaa useammin. (Kröger ym. 2018, 24.)

3.3 Hoivaköyhyys ja vanushoivan eriarvoistuminen

Marja Jylhän (2018) mukaan ”Suuri osa yli 85-vuotiaista ei saa tarvitsemaansa hoitoa tai pelkää, että ei saa sitä tarvitessaan. Tämä on keskeinen yksinäisyyttä ja turvattomuutta aiheuttava tekijä ikääntyneille itselleen, kaikille vanheneville ihmisille sekä heidän läheisilleen” (Jylhä 2018). Yli 80-vuotiaiden elämänlaatua ja elinoloja tutkittaessa on huomattu, että 80 vuotta täyttäneiden elämänlaatua heikentävät eniten heikko terveys ja toimintakyky, kipu ja yksinäisyys, rahan puute sekä lähipalvelujen saatavuuden ongelmat. Mitä enemmän ikääntyneellä on vajeita toimintakyvyssä, sitä tärkeämpää on ympäristön esteettömyys ja tarvittavista palveluista saatu tuki.

Muun muassa riippuvuus toisten avusta, saadun avun koettu tarkoituksenmukaisuus ja riittävyys sekä turvattomuuden tunne ovat ikääntyneiden elämänlaatuun vaikuttavia erityispiirteitä. (Vaarama ym. 2014, 40–41.)

Suomalaisen hyvinvointivaltion yhtenä lähtökohtana on ollut, ettei hoivan ja avun saaminen riipu perheestä, tulotasosta, sosiaalisista suhteista, ihmisten vapaaehtoisuudesta tai hyväntekeväisyydestä. Sen sijaan hoivaa järjestetään julkisena palveluna kaikille sitä tarvitseville ja kansalaisilla tulisi olla yhtäläiset mahdollisuudet saada tarvitsemiaan palveluja. Perustuslain ja vanhuspalvelulain periaatteet ja tavoitteet eivät kuitenkaan takaa, että kaikki apua tarvitsevat vanhat ihmiset saavat tukea sitä tarvitessaan. Sekä laitoshoidon että kotiin tarjottavien hoivapalvelujen kattavuus on laskenut viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana merkittävästi. Julkisen sektorin vetäytyminen hoivapalveluista on tuottanut palveluaukon, jota täyttämään ikääntyvät ihmiset ovat mahdollisuuksien mukaan voineet hankkia hoivaa yksityisesti ostamalla tai läheisten apua hyödyntäen. (Kröger, Van Aerschot & Puthenparambil 2019, 124–126.)

Hoivapalveluiden markkinoistamisen mukana vanhuspalveluihin hiipinyt valinnan vapaus ei vanhushoivan kohdalla ole täysin ongelmaton idea. Palveluiden hankkiminen kuluttajana edellyttää henkilökohtaisia resursseja. Taloudelliset, taidolliset, tiedolliset, toimintakyvylliset ja sosiaaliset resurssit vaikuttavat mahdollisuuksiin toimia kuluttajana palvelujärjestelmässä. Ikääntyessä sairastavuus ja erilaiset toimintakyvyn ongelmat lisäävät palveluntarpeita, mutta voivat heikentää kykyä toimia itsenäisenä kuluttajana. (Van Aerschot 2014, 50.) Sosiaalipalveluiden, terveyspalvelujen ja toimeentuloturvan järjestelmä on niin monimutkainen, että erilaisten palveluiden etsimiseen, hakemiseen, koordinointiin ja valintojen tekemiseen etenkin toimintakyvyn heikentyessä tarvitaan apua ja tukea. (Kalliomaa-Puha 2017, 234.) Vaarana on, että heikoimmassa asemassa olevat jäävät täysin ilman tukea ja palveluita etenkin, jos heillä ei ole apuna informaalia tukiverkostoa. (Kalliomaa-Puha 2017, 230; Van Aerschot 2014, 49–50.)

Etsivä työ perustuu käsitykseen kohderyhmän ulkopuolisuudesta; etsivällä työllä pyritään tavoittamaan palveluiden tai osallistumismahdollisuuksien ulkopuolella olevia ihmisiä. Etsivä vanhustyö kytkeytyykin syrjäytymiseen ja hoivaköyhyyteen. Ikääntyvien ihmisten varsinaista syrjäytymistä on kuitenkin tutkittu Suomessa verrattain vähän. Tutkimukset ovat keskittyneet ennemminkin osallisuuden tai elämänlaadun käsitteisiin, eriarvoisuuteen tai yksinäisyyteen. (Vrt.

Vaarama ym. 2014; Uotila 2011.) Vaikka suomalaisessa vanhuustutkimuksessa syrjäytyminen ei olekaan noussut keskeiseksi teemaksi, on Euroopassa katse kiinnitetty ikääntyneiden ihmisten syrjäytymiseen. Vanhuusiän syrjäytymisen vähentämiseksi ja ehkäisemiseksi on muun muassa perustettu EU:n COST-rahoitteinen tutkimusohjelma ROSEnet (*Reducing Old-Age Social Exclusion: Collaborations in Research and Policy*).

Walsh ym. (2017) löysivät kartoitustutkimuksessaan yhteyden vanhuusiän syrjäytymisen ja palvelujen vetäytymisen välillä. Tarpeiden tunnistamattomuus ja pakotettu valinta sekä kontrolli näyttäytyivät syrjäytymiseen vaikuttavina mekanismeina. (Walsh ym. 2017.) Isolan ym. (2017) hahmottelema osallisuuden viitekehys rakentuu tarpeiden, resurssien ja ajan välisistä suhteista (Isola ym. 2017). Vanhuusiän syrjäytymisen kannalta merkittävää on institutionaalinen vetäytyminen, millä tarkoitetaan yksityisten, julkisten tai kolmannen sektorin lähipalveluiden vähenemistä tai vetäytymistä. Lähipalveluiden vetäytyminen vaikuttaa suoraan ikääntyneiden mahdollisuuksiin osallistua esimerkiksi omien asioidensa hoitamiseen tai harrastamiseen. (Scharf ym. 2001, 307–310.) Vanhuusiän syrjäytyminen määrittyy siis hyvin pitkälti avun ja tuen tarpeiden sekä palveluiden saamisen kautta. Viime vuosina Suomessa on alettu puhua hoivaköyhyydestä, jolla tarkoitetaan tilannetta, jossa avun, tuen ja hoivan tarpeet jäävät tyydyttämättä. Hoivaköyhyydessä hoivatarpeet ja hoivaresurssit eivät kohtaa. (Kröger 2005, 228.) Hoivaköhyys on yhteydessä taloudellisten resurssien puutteeseen, mutta sillä tarkoitetaan myös kokonaisvaltaisempaa avun puutetta, jonka taustalla voi olla myös perheen jäsenten asuminen kaukana toisistaan tai palvelujärjestelmän ongelmat. Tarpeen mukaisen avun riittämättömyys on merkittävä sosiaalipoliittinen ja inhimillinen ongelma, joka kertoo hoivan eriarvoistumisesta. (Kröger, Van Aerschot & Puthenparambil 2019, 127–128.)

Suomessa ikääntyneiden hoivaköyhyyttä on tutkittu arvioimalla, saavatko vastaajat riittävästi apua päivittäisissä perustoiminnoissa eli ADL-toiminnoissa (peseytyminen, syöminen, sänkyyn liikkuminen, wc-käynnit, pukeutuminen) ja päivittäisten asioiden hoitamisessa eli IADL-toiminnoissa (liikkuminen kodin ulkopuolella, ruokaostokset, avun ja palvelujen hankkiminen, pankkiasiointi, kodin kunnostus, siivous, ruuanlaitto, lääkkeiden ottaminen). Avuntarpeita arvioitiin ihmisten itsensä ilmoittamien ADL- ja IADL-toimintarajoitteiden perusteella ja kysymällä avun riittävyttä ihmisiltä itseltään. Riittämätöntä apua (unmet needs) voidaan tarkastella objektiivisesti, jolloin riittämättömästä avusta kertoo vain sellaiset tilanteet, joissa henkilö on hoivatarpeistaan

huolimatta vailla mitään palveluja tai epävirallista apua. Subjektiivisessa mittaustavassa taas huomioidaan myös sellaiset vastaajat, jotka ovat virallisen tai epävirallisen avun piirissä, mutta kokevat saamansa avun riittämättömänä. Tutkimuksissa on todettu, että useimmiten ikääntyneet ihmiset eivät yliarvioi tarpeitaan, vaikka avun riittämättömyyttä tutkittaisiinkin subjektiivisella mittaustavalla. Suomalaistutkimuksen mukaan vajaa viidennes apua päivittäisissä perustoiminnoissa tarvitsevista 75 vuotta täyttäneistä ei saanut riittävää apua ja neljännes päivittäisten asioiden hoitamiseen apua tarvitsevista vastaajista ei saanut riittävästi tarvitsemaansa apua. (Kröger, Van Aerschot & Puthenparambil 2019, 127–131.) Avun riittämättömyys on siis suurempaa sellaisten päivittäisten asioiden hoitamisessa, jotka on rajattu kotihoidon palveluiden ulkopuolelle erillisiksi tukipalveluiksi tai kokonaan itse etsittäviksi ja hankittaviksi palveluiksi. Myös avun ja palveluiden hankkimisessa apu oli riittämätöntä.

Isolan ym. (2017) mukaan niukkuus tuottaa pakottavalta tuntuva arkea ja voi myös eristää ihmisen tilaisuuksista liittyä merkityksiä ja merkityksellisyyttä tuottaviin vuorovaikutusprosesseihin. Merkityksellisyyttä tuottavia seikkoja on mahdollista etsiä silloin, kun ihminen tuntee pystyvänsä hallitsemaan omaa aikaansa ja elämänsä. Pakotettu mitäntekemättömyys, voimattomuus ja jatkuva yksinäisyys voivat lamauttaa ja estää kiinnittymistä hyvinvointia tuottaviin suhteisiin. Pitkittyneessä niukkuudessa sosiaaliset suhteet vähenevät ja sosiaalisen alue etääntyy. (Isola ym. 2017, 16–17.) Niukkuus voidaan ymmärtää erilaisten resurssien puutteena. Ikääntyneiden kohdalla niukkuutta tuottavia tekijöitä voi olla useita. Taloudelliset resurssit, sosiaaliset pääomat, mutta myös esimerkiksi toimintakyvyn rajoitukset voivat näyttäytyä niukkuuksina. Erityisesti liikkumisen haasteet voivat tuottaa pakottavaa eristäytymistä, hallinnan tunteen menettämistä ja merkityksellisyyttä tuottaviin suhteisiin kiinnittymisen mahdollisuuksien kaventumista.

Palveluiden pirstaloituminen, valinnan vapauden korostaminen ja kotihoidon työtehtävien rajaaminen näyttäisivät tuottavan haavoittuvassa asemassa olevan kotona asuvien ikääntyneiden joukon, jonka asemaa voidaan kuvailla syrjäytymisen ja hoivaköyhyyden käsitteiden avulla. Walsh ym. (2017) esittävät, että syrjäyttävät tekijät mahdollisesti kumuloituvat, mitä vanhemmaksi ikääntynyt tulee ja ikääntyneillä ihmisillä on vähemmän keinoja ja reittejä ulos syrjäytyneen asemasta (Walsh, Scharf & Keating 2017). Monimutkaisessa palvelujärjestelmässä palvelujen hankkiminen edellyttää tietoja ja taitoja ja joidenkin kotiavusta ulos rajattujen avuntarpeiden täyttäminen myös taloudellisia resursseja. Kun kotihoidon työtehtäviä on viime vuosina rajattu

koskemaan vain ikääntyneiden hoivantarvitsijoiden välttämättömien perustarpeiden huolehtimisesta, on vaarana, että kotona asuvien ikääntyneiden monenlaiset muut tarpeet jäävät herkästi tunnistamatta ja täyttämättä.

4 Tutkimuskohteena etsivä vanhustyö

Etsivälle työlle ei ole olemassa yksiselitteistä määritelmää, vaan sitä voidaan pitää asenteena, eettisenä periaatteena tai menetelmänä (Juvonen 2015, 18; Mikkonen ym. 2007, 17). Etsivän vanhustyön määrittelyt tai tehtävät eivät myöskään ole vakiintuneita. Tässä luvussa esittelen lyhyesti etsivän työn taustaa ja lähestymistapoja etsivään työhön. Luvun toisessa osiossa pyrin hahmottelemaan, miten etsivää vanhustyötä on tehty ja lähestytty osana vanhusten palveluja ja esittelen etsivää vanhustyötä sivuavia tutkimuksia.

4.1 Etsivän työn juuria ja määrittelyä

Etsivän työn juuret ovat 1800-luvulla. Pelastusarmeijan työntekijät etsivät ja pyrkivät auttamaan avun tarpeessa olevia ja vastoinkäymisiä kohdanneita ihmisiä Yhdysvalloissa ja Britanniassa. Etsivän työn kohteena olivat köyhät, sosiaalisesti eristetyt ja siirtolaiset. (Kaartinen-Koutaniemi 2012, 21; Korf ym. 1999, 18.) Toisen maailmansodan jälkeen etsivää työtä alettiin tehdä nuorten parissa Yhdysvalloissa ja läntisessä Euroopassa. Etsivän työn kohteena olivat sosiaalisesti poikkeavat, nuorisojengit ja perinteisiin nuorten palveluihin kiinnittymättömät nuoret. 1960-luvulla huumeiden käyttö yleistyi ja 1960-luvun puolivälistä lähtien etsivää työtä on tehty huumeiden käyttäjien parissa. Etenkin Britanniassa 1960-luvulla etsivää työtä kehittivät ja edistivät päättäjät ja sosiaalialan ammattilaiset osana huumeiden käyttäjien palveluja. Muualla Euroopassa vapaaehtoissektori ja voittoa tavoittelemattomat järjestöt kehittivät etsivää työtä. (Korf ym. 1999, 18–19.)

Suomessa ammatillista etsivää työtä on toteutettu nuorten parissa 1960-luvulta lähtien. Etsivän työn lähtökohtana oli eräänlainen protesti nuorten ja marginalisoitujen puolesta. Myös Suomessa uudenlaisen nuorisotyön kehittämisen ponttimena olivat 1960-luvulla lisääntynyt huumeiden käyttö. 1990-luvulla etsivää työtä käynnistettiin osana prostituoitujen parissa tehtävää auttavaa työtä. Tammikuussa 2011 voimaan tulleessa nuorisolain muutoksessa etsivä nuorisotyö määriteltiin tuen tarpeessa olevien nuorten etsimiseksi ja sopivan avun löytämiseksi heille. (Kaartinen-Koutaniemi 2012, 15–16.)

Etsivälle työlle ei ole olemassa yksiselitteistä määritelmää vaan se ymmärretään sateenvarjokäsitteenä erilaisille etsivän työn työmenetelmille. Etsivä työ kytkeytyy yhteiskunnalliseen eriarvoistumiseen sekä moraalisesti latautuneisiin ongelmiin. (Juvonen 2015, 18–19.) Etsivä työ nähdään yhteisölähtöisenä toimintana, jonka kohteena ovat ryhmät tai yksilöt, joita olemassa olevat palvelut eivät tavoita. Perinteisesti etsivällä työllä pyritään tavoittamaan ”piilossa olevia” ja ”vaikeasti tavoitettavia” ihmisryhmiä, joiden katsotaan hyötyvän tuesta ja palveluista. Etsivälle työlle tyypillistä on, että ammattilaiset, vertaiset ja vapaaehtoiset kohtaavat kohderyhmää pääasiassa siellä, missä kohderyhmä muutoinkin liikkuu tai oleskelee, esimerkiksi kadulla, kotona, klubeilla tai kohtaamispaikoissa (Korf ym. 1999, 14.)

Etsivän työn työmenetelmä voidaan jakaa kolmeen päätyyppiin, jotka ovat kotona tehtävä (*domiciliary*), kiertävä (*peripatetic*) ja riippumaton työ (*detached*). Kotona tehtävä etsivä työ kohdistuu nimensä mukaisesti kohderyhmän kotiympäristöön. Kiertävää etsivää työtä tehdään organisaatioissa ja instituutioissa, joiden kautta kohderyhmää pyritään tavoittamaan. Yhteyksiä kohderyhmään rakennetaan verkostoissa, joihin voivat kuulua kohderyhmästä riippuen esimerkiksi oppilaitokset, vankilat tai kohtaamispaikat. Riippumaton työ on yleisin etsivän työn muoto Euroopassa ja siihen kuuluu perinteinen kenttätyö kohderyhmän ’omalla alueella’, mikä voi tarkoittaa katuja, ostoskeskuksia, pubeja tai muita julkisia tiloja ja paikkoja. (Juvonen 2015; Korf ym. 1999; Puuronen 2014.)

Mikkonen ja kumppanit (2007) lähestyvät etsivää työtä ennen kaikkea asenteena, jossa keskeistä on työntekijöiden käsitys omista eettisistä periaatteistaan. Työn lähtökohtina ovat ihmisoikeudet ja ihmisarvon tunnustaminen sekä yksilön itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen. Etsivä työ perustuu tarvittavan tuen tarjoamiseen yksilön yhteiskunnallisesta, juridisesta, sukupuolisesta tai etnisestä asemasta riippumatta. Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan asiakkaan näkemysten, päätösten, valintojen ja mielipiteiden kunnioittamista, vaikka ne poikkeaisivat työntekijän omista näkemyksistä. Etsivässä työssä pyritään eroon kontrolloivista työtavoista ja vallan käytöstä, jolloin asiakkaita ei pyritä kuntouttamaan tai eheyttämään ulkopuolelta käsin eikä tuen saamiselle aseteta ehtoja tai kynnyksiä vaan työtä tehdään asiakkaan ehdoilla. (Mikkonen ym. 2007, 17–18; 21.)

4.2 Etsivää työtä osana vanhusten palveluja

Etsivän vanhustyön käsite ei ole vakiintunut ja se on nähty ammattilaisten keskuudessa vaikeasti hahmotettavaksi, vaikka toimintatavat saattavatkin olla tuttuja ja tarpeelliseksi koettuja (Pietilä & Saarenheimo 2018, 574). Etsivää vanhustyötä on todennäköisesti tehty Suomessa erilaisin menetelmin jo pitkään esimerkiksi osana sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja, gerontologista sosiaalityötä ja diakonista vanhustyötä. Etsivää vanhustyötä erikseen ei kuitenkaan ole Suomessa juurikaan tutkittu. Erilaisia ikääntyneen väestön parissa tehtävän etsivän työn (*outreach work*) ja yhteisölähtöisen etsivän työn (*community-based outreach work*) ohjelmia on jonkin verran tutkittu gerontologiassa, sosiaalityössä ja terveystieteissä (Forti & Koerber 2002; Pepin ym. 2014; Ploeg ym. 2005; Prior ym. 2012; Vesa, Orjasniemi & Skaffari 2017). Tutkimukset painottuvat erilaisten hankkeiden, ohjelmien ja interventioiden vaikuttavuuden arviointiin ja niitä on tehty pääasiassa Yhdysvalloissa ja Kanadassa, joiden sosiaali- ja terveystieteiden palvelujärjestelmiä ei tietenkään voi verrata suomalaiseen vanhuspalveluiden kontekstiin. Arviointitutkimuksissa on keskitytty selvittämään muun muassa etsivän vanhustyön ohjelmien, mallien tai interventioiden vaikutuksia ikääntyneiden terveyteen ja palveluiden pariin pääsemiseen. Lähtökohtina etsivää vanhustyötä sivuaville palveluille ja toimintamuodoille näyttäisi olevan toisaalta ennaltaehkäisy sekä terveyden, toimintakyvyn ja hyvinvoinnin edistäminen ja toisaalta taas riskiryhmien tai haavoittuvassa asemassa olevien ikääntyneiden tukeminen ja palveluiden pariin ohjaaminen.

Vanhuspalvelulaki eli laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystieteiden palveluista velvoittaa kunnat tarjoamaan ”hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä ja itsenäistä suoriutumista tukevia terveystarkastuksia, vastaanottoja ja kotikäyntejä erityisesti niille ikääntyneeseen väestöön kuuluville, joiden elinoloihin tai elämäntilanteeseen arvioidaan tutkimustiedon tai yleisen elämäkokemuksen perusteella liittyvän palveluntarvetta lisääviä riskitekijöitä” (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystieteiden palveluista 980/2012, 12§). Etsivä vanhustyö voidaan liittää ennaltaehkäisevään työhön ja se voidaan nähdä hyvinvoinnin, terveyden, toimintakyvyn ja itsenäisen suoriutumisen tukemisena. Esimerkiksi ennaltaehkäisevät tai hyvinvointia edistävät kotikäynnit sekä tietyille ikäryhmälle tarjottavat terveystarkastukset pitävät sisällään etsivän vanhustyön elementtejä.

Suomessa ehkäiseviä kotikäyntejä kehitettiin etenkin vuosina 2001–2003 toteutetussa Suomen Kuntaliiton ja sosiaali- ja terveysministeriön kehittämishankkeessa. Hankkeen kokemusten perusteella todettiin, että kotikäynnit olisi syytä liittää osaksi kotihoito- ja kotipalvelua. Hankkeen tuloksena pohdittiin myös, olisiko ehkäisevä työ syytä liittää osaksi kerho- ja palvelukeskustoimintaa tai muita neuvontapalveluita. Ehkäisevien kotikäyntien nimeämistä pohdittiin myös hankkeen jälkeen; sanan ”ehkäisevä” tilalle ehdotettiin mm. sanoja: ”arvioiva”, ”ennakoiva”, ”etsivä”, ”kartoittava” tai ”varhainen”. Hankkeen jälkeen useat kunnat ottivat käyttöönsä ehkäisevät kotikäynnit, vuonna 2006 ehkäisevien kotikäyntien tilannetta kartoittavan kyselyselvityksen mukaan 288 kyselyyn vastanneesta kunnasta 150 kuntaa toteutti jollakin tavoin ehkäiseviä kotikäyntejä, joiden sisältöinä olivat palveluntarpeen arviointi, kotona asumisen tukeminen ja palveluista tiedottaminen. Yleisimpiä kotikäynneillä käsiteltyjä teemoja olivat turvallisuus, kotitapaturmat, ravitsemus, tasapaino ja liikunta. Hankkeen jälkeen joissakin kunnissa otettiin käyttöön myös hyvinvointia edistävät kotikäynnit, joiden painopisteenä olivat sosiaalinen hyvinvointi, sosiaaliset verkostot ja ikääntyneiden oma hyvinvointiaktiivisuus. Ehkäiseviä ja hyvinvointia edistäviä kotikäyntejä kohdennettiin myös erityisille riskiryhmille, joita olivat mm. viimeisen puolen vuoden aikana kaatuneet, alkoholia runsaasti käyttävät miehet, usein väsyneeksi itsensä kokevat henkilöt ja henkilöt, joilla ei ollut kodin ulkopuolista vapaa-ajan toimintaa. (Seppänen, Heinola & Andersson 2009, 9–11.) Etsivää vanhustyötä on siis toteutettu kunnissa vaihtelevasti 2000-luvun alusta asti osana hyvinvointia ja toimintakykyä edistävää työtä.

Suomalaisia ikääntyneiden ennaltaehkäiseviä kotikäyntejä muistuttavaa PPCO-menetelmää (*preventive primary care outreach*) on tutkittu Kanadassa. PPCO-menetelmällä tarkoitetaan tarvelähtöistä hoitoa täydentävää hoitoa, jonka tavoitteena on havaita tunnistamattomat ongelmat ja saattaa riskissä olevat ihmiset tarvittavien sosiaali- ja terveyspalvelujen piiriin. PPCO-menetelmää toteuttavat terveysalan ammattilaiset ja vapaaehtoiset yhteistyössä kotikäynteinä, vastaanottokäynteinä ja puhelinkontakteina. Menetelmä perustuu riskien tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn. Ploeg ym. (2005) tutkivat meta-analyysissään ennaltaehkäisevän perusterveydenhuollon etsivän työn interventioiden vaikuttavuutta ikääntyneiden terveyteen. Tutkimuksen mukaan PPCO-menetelmä vähensi kuolleisuusriskiä ja lisäsi todennäköisyyttä asua omassa kodissa pidempään. (Ploeg ym. 2005, 1245–1255.)

Tutkimuksissa etsivä vanhustyö liittyy useimmiten jonkin rajatun marginalisoidun tai haavoittuvassa asemassa olevan ihmisryhmän tavoittamiseen ja tukemiseen. Pepin ym. (2014) ovat tutkineet New Hampshirissa kehitetyn REAP-ohjelman (*Referral Educational Assistance & Prevention*) arviointi- ja ohjauskäytäntöjä. REAP-ohjelman tarkoituksena on ollut madaltaa mielenterveyspalveluihin hakeutumisen kynnystä etsivän ja ennaltaehkäisevän työn menetelmin. Ohjelman kohderyhmänä olivat maaseudulla asuvat mielenterveysongelmista tai alkoholin väärinkäytöstä kärsivät ikääntyneet. Haavoittuvassa asemassa olevien tunnistaminen ja etsivän työntekijän tapaamisissa tehdyt masennuksen ja päihteiden käytön arvioinnit madalsivat tutkimuksen mukaan ikääntyneiden kynnystä päästä mielenterveyspalveluiden piiriin. (Pepin ym. 2014; 68–73.) Myös Forti ja Koerber (2002) ovat tutkineet etsivän työn prosesseja, menetelmiä ja tuloksia maaseudulla toteutetussa ikääntyneille afrikkalaisamerikkalaisille suunnatussa etsivän työn interventiossa, jonka tavoitteena oli parantaa ikääntyneiden pääsyä elämänlaatua tukevien sosiaali- ja terveyspalveluiden pariin. Etsivän työntekijöiden tehtävänä oli toimia ikääntyneiden ja palveluiden välisenä linkkinä muun muassa järjestelemällä kuljetuksia ja ajanvarauksia palveluihin, tarjoamalla terveysneuvontaa ja ohjaamalla julkisten etuuksien ja päihdeohjelmien pariin. Tutkimuksessa todettiin, että yli puolet asiakkaista, jotka olivat palveluihin oikeutettuja, mutta eivät syystä tai toisesta kuuluneet palveluiden piiriin, ohjautuivat etuuksien, ohjelmien ja sosiaali- ja terveyspalveluiden pariin. Lisäksi malli vahvisti ikääntyneiden osallisuutta lähiyhteisössä ja lisäsi yhteisön eri toimijoiden välistä yhteistyötä. (Forti & Koerber 2002, 407.)

Prior ym. (2012) tutkivat yhteisölähtöisen etsivän työn ohjelman vaikutuksia kroonisesti sairaiden ikääntyneiden sairaalajaksoihin ja ensiapukäynteihin. Ohjelmassa moniammatillinen sosiaali- ja terveysalan ammattilaisista, opiskelijoista ja vapaaehtoisista rakentuva tiimi tarjosi tukea kroonisista sairauksista kärsiville ikääntyneille, joilla oli matala tulotaso. Ohjelmassa ikääntyneille tehtiin henkilökohtainen suunnitelma ja tarpeen arviointi, jossa selvitettiin käytössä olevat palvelut ja tuki, terveyteen ja turvallisuuteen liittyvät asiakkaan huolet, selviytymiskeinot, käyttäytymiseen liittyvät riskitekijät sekä henkiset, taloudelliset ja kodin hoitoon liittyvät tarpeet. Henkilökohtaisen suunnitelman sekä asiakkaan ja työntekijöiden säännöllisten kotikäyntien avulla pyrittiin tasapainoittamaan terveydentilaa, lisäämään elämänhallintaa ja kiinnittymistä sosiaalisiin suhteisiin. Ohjelman arviointitutkimuksessa selvitettiin ohjelman vaikutuksia seuraamalla osallistujien sairaala- ja ensiapukäyntien määrää sekä arvioimalla osallistujien elämänlaatua ohjelman alkaessa sekä vuosi ohjelman päättymisen jälkeen. Kuuden kuukauden osallistuminen

ohjelmaan vähensi ikääntyneiden sairaala- ja ensiapukäyntejä. Elämänlaadun osa-alueilla osallistujien taloudelliset huolet vähenivät, sosiaalinen tuki ja tyytyväisyys sosiaaliseen elämään paranivat. Vuoden ajan ohjelmassa mukana olleilla myös masennus, ahdistuneisuus ja eristäytyminen vähenivät. (Prior ym. 2012; 348–356.)

Suomalaisissa järjestöissä tehtävää etsivää vanhustyötä hanketutkimuksessa selvittäneet Minna Pietilä ja Marja Saarenheimo (2018) määrittelevät etsivälle työlle kahdenlaisia tehtäviä. Etsivän vanhustyön tarkoituksena on löytää avun ulkopuolelle jääneet ikääntyneet. Etsivän vanhustyön tehtävä ei kuitenkaan rajoitu ainoastaan tukea tarvitsevien ikääntyneiden löytämiseen, vaan etsivään vanhustyöhön kuuluu myös hoivapalveluiden aukkojen paikkaaminen. Pietilä ja Saarenheimo tunnistavat hoivapalveluiden katvealueiksi psykososiaalisen tuen ja palveluohjauksen. (Pietilä & Saarenheimo 2018, 574.) Etsivä vanhustyö näyttäisi siis liittyvän osaksi kysymystä hoivasta ja sen määrittelyistä sekä rajanvedoista.

Etsivä vanhustyö kytkeytyy myös palvelutarpeisiin ja palvelujen saamiseen ja riittävyyteen palveluohjauksen kautta. Vanhuspalvelulaki velvoittaa kunnat vastaamaan ikääntyneen väestön palvelutarpeisiin: *”Kunnan on järjestettävä iäkkäälle henkilölle laadukkaita sosiaali- ja terveyspalveluja, jotka ovat hänen tarpeisiinsa nähden oikea-aikaisia ja riittäviä. Palvelut on toteutettava niin, että ne tukevat iäkkään henkilön hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä, itsenäistä suoriutumista ja osallisuutta. Muun palveluntarpeen ennalta ehkäisemiseksi on kiinnitettävä huomiota erityisesti kuntoutumista edistäviin ja kotiin annettaviin palveluihin”* (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 980/2012, 13§). Etsivän vanhustyön kehittämistarve onkin tunnistettu asiakasohjauksessa; syrjäytyneiden tai yksinäisyydestä kärsivien on havaittu olevan riskissä jäädä palvelujärjestelmän ulkopuolelle (Kehusmaa ym. 2018, 3). Myös uusimmassa ikäihmisten palvelujen laatusuosituksessa mainitaan etsivä vanhustyö keinona tavoittaa riskiryhmään määrittyviä ikääntyneitä ja ohjata heitä hyvinvointia ja toimintakykyä edistävän toiminnan pariin (Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020, 23).

Pietilä ja Saarenheimo (2018) paikantavat etsivän vanhustyön myös osaksi gerontologista sosiaalityötä, jonka tehtävänä on yksilöiden, perheiden, ryhmien ja yhteisöjen sosiaalisten ongelmien arvioiminen ja ratkaiseminen. Gerontologinen sosiaalityö perustuu psykososiaaliseen

tukeen, jossa otetaan huomioon ihmisen kokonaisvaltainen elämäntilanne ja selvitetään psyykkisen tuen, sosiaalityön ja palveluiden tarpeet. (Pietilä & Saarenheimo 2018, 573.) Simo Koskinen (2007) määrittelee gerontologiselle sosiaalityölle viisi perustehtävää: gerontologisen sosiaalityön tehtävänä on 1. auttaa vanhuksia laajentamaan toimintavalmiuksiaan sekä lisätä heidän ongelmanratkaisu- ja selviytymiskykyään, 2. auttaa vanhuksia saamaan palveluja, 3. saada eri organisaatiot toimimaan vanhusten tarpeita vastaavasti ja vaikuttaa eri organisaatioiden väliseen yhteistyöhön, 4. parantaa vanhusten ja heidän ympäristössään elävien muiden ihmisten välistä vuorovaikutusta ja 5. vaikuttaa vanhuspolitiikkaan (Koskinen 2007, 26). Etsivän vanhustyön tehtävänä on löytää hankalissa tilanteissa ja syrjäytymisvaarassa olevia tai jo syrjäytyneitä, vaikeasti tavoitettavia ikääntyneitä ihmisiä. Etsivässä vanhustyössä ihmiset kohdataan ja heille pyritään toteuttamaan jatkuva palveluketju. (Pietilä & Saarenheimo 2018, 573.) Etsivä vanhustyö näyttäisi siis asettuvan luontevasti osaksi gerontologista sosiaalityötä tai kääntäen voidaan ajatella, että etsivässä vanhustyössä toteutetaan Koskinen gerontologiselle sosiaalityölle asettamia tehtäviä.

Suomessa on tutkittu ikääntyvien päihdeongelmaisten naisten parissa toteutettavan jalkautuvan päihdetyön mallia. Gerontologisen sosiaalityön alaan kuuluvassa tutkimuksessa tarkoituksena oli selvittää, miten ikääntyneiden naisten tarpeista lähtevää päihdetyötä voidaan kehittää osana pienten kuntien sosiaalityötä. Tutkimuksen mukaan päihdeongelmista kärsivät ikääntyneet naiset muodostavat näkymättömän, kotiin jäävän ja tunnistamattoman joukon, jonka kotiin eristäytyminen voimistaa yksinäisyyttä, masennusta ja alkoholin käyttöä sekä lisää tapaturmia ja onnettomuuksia. Naiset eivät itse tuo esiin tarvetta päihdepalveluiden tuelle häpeän ja syyllisyyden vuoksi, eikä heillä useinkaan ole riittävästi tietoa saatavilla olemassa olevista palveluista tai niiden hakemisesta. Vanhusalan ammattilaiset eivät tunnista tarvetta avulle riittävän hyvin eikä perusterveydenhuollossa ongelmaa oteta useinkaan puheeksi. Tutkimuksen mukaan kokonaisvaltaisella työotteella ja kotiin jalkautuvalla työllä pystytään parhaiten vastaamaan naisten esiin tuomiin tarpeisiin ja toiveisiin heille tarjottavasta avusta. Tutkimuksen mukaan etenkin suuremmilla paikkakunnilla päihdeongelmainen tipahtaa palvelujärjestelmien väliin ja monissa kunnissa päihdepalvelut ovat riittämättömiä eikä palvelutarpeen arviointi tai palvelujen saannin seuranta ole vanhuspalvelulain edellyttämällä tasolla. (Vesa, Orjasniemi & Skaffari 2017; 23–34.)

Gerontologisen sosiaalityön tehtävä ja asema vanhusten palveluissa vaikuttaisi olevan vakiintumaton. Raija Tenkasen (2007) mukaan gerontologisen sosiaalityön asema vanhusten

avopalveluissa ja kotihoidossa on kapea etenkin, kun kotipalvelun karsimisen myötä kotihoidossa korostuu hoitotyön painotus. Kiireisessä kotihoidossa aikaa ei jää ikääntyneelle tärkeiden henkiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin liittyvien asioiden käsittelemiseen. Psykososiaalisen tuen tarjoaminen on rajattu omaisten tai läheisten tehtäväksi. Gerontologisen sosiaalityön tehtävänä olisi tarttua sellaisiin haasteisiin, jotka jäävät sairautta ja hoitoa painottavan kotihoidon katveeseen. (Tenkanen 2007, 181–182.) Siinä, missä etsivä vanhustyö vaikuttaisi asettuvan jonkin hoivan ja sosiaalityön välimaastoon, myös gerontologisen sosiaalityö hakee tehtävänsä suhteessa kotihoidon hoivapalvelun rajanvetoihin.

Etsivän vanhustyön elementtejä on nähtävissä myös seurakuntien diakoniatyössä. Diakoniatyö on kirkkolakiin perustuvaa toimintaa (Kirkkolaki 4 §1). Se on kristilliseen rakkauteen pohjautuvaa avun antamista, joka kohdistuu erityisesti niille ihmisille, joilla hätä on suurin ja joita muu apu ei tavoita (Kirkkojärjestys 4 §3). Diakoniatyö on ”syvintä hätää etsivää ja kohtaavaa työtä, joka on holistista, monipuolista ja ihmisiä kohtaavaa. -- Asiakkaan kohtaamisen tavoitteena on aina kokonaisvaltaisen elämäntilanteen arvioiminen ja mahdollisten ongelmien kokonaisvaltaisempi selvittäminen” (Yeung 2007, 6). Diakoniatyön tehtävänä on tukea kaikista heikoimmassa asemassa olevia, etsiä niitä, jotka eniten kärsivät, auttaa ihmistä kokonaisvaltaisesti, henkisesti, hengellisesti ja aineellisesti, edistää lähimmäisen rakkauden toteutumista, kuunnella ihmisen tarinaa ja puolustaa heikompia sekä antaa heille ääni. Lisäksi diakoniatyö välittää armoa ja toivoa. (Jokela 2011, 25.) Diakoniatyön perustehtäväksi määritellään heikommassa asemassa olevien etsiminen ja kohtaaminen sekä psykososiaalisen ja hengellisen tuen tarjoaminen.

5 Tutkimusasetelma, tutkielman teoreettis-metodologiset lähtökohdat ja tutkimusmenetelmät

Tässä luvussa määrittelen aluksi tutkielmani tutkimusasetelman ja tutkimuskysymyksen. Tämän jälkeen kirjoitan auki tutkielmani teoreettis-metodologisen lähestymistavan, joka pohjaa institutionaaliseen etnografiaan. Seuraavissa alaluvuissa pohdin tutkimushaastattelua aineistonkeruumenetelmänä ja kerron aineistonkeruun toteutumisesta sekä esittelen tutkimusainestoni. Lopuksi avaan analyysimenetelmäni ja avaan analyysin etenemisen ja toteutumisen vaiheet.

5.1 Tutkimusasetelma ja tutkimuskysymys

Tutkimuskohteenani on etsivä vanhustyö osana kotona asuvien vanhusten palveluita. Olen kiinnostunut siitä, miten etsivä vanhustyö paikantuu etsivän vanhustyön työntekijöiden kokemuksissa osaksi hoiva- ja vanhuspalveluita. Kiinnostuksen kohteena ovat hoivapoliittiset ja vanhuspalveluiden institutionaaliset käytännöt, jotka vaikuttavat siihen, kuinka etsivä vanhustyö toimintatapana muotoutuu. Tarkastelun kohteena ei siis ole etsivän vanhustyön menetelmät tai työtapa sinänsä vaan työtavan kehittämisen ja tekemisen taustalla vaikuttavat yhteiskunnalliset järjestykset. Tutkimuskysymykseni on:

Miten etsivä vanhustyö paikantuu osaksi vanhusten palveluja etsivän vanhustyön työntekijöiden kokemuksissa?

Tarkastelen tutkielmassani etsivää vanhustyötä tekevien ja kehittävien ammattilaisten kokemuksissa ilmeneviä hoivapoliittisia ja vanhuspalvelujärjestelmän organisoituneita puhetapoja, jotka vaikuttavat etsivän vanhustyön määrittelyyn. Lähtökohtana on tällöin etsivän vanhustyön ammattilaisten kokemukset ja elämismaailma, joka muodostuu merkityksistä. Merkitykset ilmenevät ihmisestä lähtöisin olevina ja ihmiseen päätyvinä tapahtumina: toimina, päämäärien asettamisina, suunnitelmina tai hallinnollisina rakenteina. (Varto 2005, 29.) Tutkielmani metodologisena lähtöoletuksena on, että etsivä vanhustyö on sitä kehittävien ja sitä tekevien ammattilaisten antamalla merkityksillä ladattua eikä siten elämismaailmasta irrallinen vakiintunut

ilmiö. Oletan, että etsivän vanhustyön työntekijöiden kokemukset omasta työstään tekevät näkyväksi vanhushoivapolitiikan institutionaalisia prosesseja ja käytäntöjä sekä pitävät sisällään ammatillisesti rakentuvia käsityksiä hoivasta. Lähestyn tutkimuskohdettani institutionaalisen etnografian muodostamaan teoreettis-metodologiseen viitekehykseen nojaten ja katson, että hoivan tieto organisoituu hoivatyön ammateissa ja hoivapolitiikan käytännöissä.

5.2 Institutionaalinen etnografia teoreettis-metodologisenä lähestymistapana

Tutkielmani teoreettis-metodologisen viitekehyksen muodostaa institutionaalinen etnografia. Institutionaalisisessa etnografiassa keskitytään ihmisen kokemuksen taustalla oleviin, monesti näkymättömiin institutionaalisiin suhteisiin. Toisin sanoen institutionaalisisessa etnografiassa tarkastellaan ihmisten arjen kokemuksia niiden yhteiskunnallisessa kontekstissa. (Jokela 2011, 43.) Tutkielmani teoreettis-metodologisen viitekehyksen taustalla on ymmärrys politiikasta jonakin, joka läpäisee kaikkea sosiaalista toimintaa. Instituutiot näyttäytyvät politiikkojen, vallan ja hallinnan välineinä ja käytäntöön saattajina. Työntekijöiden voidaan nähdä toimivan vallalla olevien politiikkojen kääntäjinä ja soveltajina omassa toiminnassaan. (Newman & Clarke 2009, 32–34.) Kansainvälisessä tutkimuksessa institutionaalista etnografiaa on sovellettu muun muassa seksuaalisuuden sääntelyn, terveyspalveluiden organisaatioiden, koulutuksen, sosiaalityön, työllisyyden ja työharjoittelun, ympäristösuunnittelun ja aktivismin tutkimuksessa (DeVault & McCoy 2006, 15–16). Suomessa institutionaalista etnografiaa on käytetty lähestymistapana ainakin sosiaalityössä, sosiaalipsykologiassa ja hoivan tutkimuksessa (Ahosola 2018; Joutsenvirta 2009; Kuronen 1999; Satka 1995; Tedre 1999).

Kanadalais sosiologi Dorothy E. Smithin teoria institutionaalisisesta etnografiasta edustaa ns. uutta etnografiaa, jossa ihmiset ymmärretään aktiivisina osallistujina, jotka luovat todellisuutta puheen ja vuorovaikutuksen kautta. Silva Tedren (1999) mukaan uudessa etnografiassa ”metodologinen painopiste on niiden tulkintatapojen osoittamisessa, joiden kautta sosiaalisen ympäristön todellisuus rakennetaan”. Institutionaalisisessa etnografiassa huomio on institutionaalisten suhteiden muokkaamisessa toistuvissa puheentavoissa ja siinä miten ne organisoivat ihmisten toimintaa ja ajattelua. (Tedre 1999, 34.) Smith (1987) ymmärtää sosiaalisen todellisuuden ihmisten luomana paikallisena ja historiallisena prosessina, jossa käytännöt, kohteet ja maailma luodaan jatkuvasti uudelleen. Sosiaalinen todellisuus on ajassa muuttuva ja uudelleen kerta toisensa jälkeen

todelliseksi tuotettu. Tämä ei Smithin mukaan silti tarkoita, että todellisuus näyttäytyisi eri ihmisille täysin eri tavoin, vaan todellisuus sosiaalisena konstruktiona on nimenomaisesti ihmisten yhteistä jaettua sosiaalisesti järjestäytyntä todellisuutta. Sosiaalista tutkittaessa Smithin mukaan tutkimme sitä, mikä on yhteisesti tuotettua ja yhteisesti ymmärrettyä. Kielellä on keskeinen rooli tämän yhteiseksi ymmärretyn todellisuuden säilyttämisessä. (Smith 1987, 125–126.)

Smithin institutionaalinen etnografia lähenee edellä esitetyn perusteella konstruktionismia ja sen epistemologiset lähtökohdat ovatkin konstruktionismin kanssa yhteneväiset (Jokela 2011; vrt. Berger & Luckmann 1966). Institutionaalinen etnografia näyttäytyy kuitenkin konstruktionistista traditiota laajempaa lähestymistapana. Siinä missä konstruktionismissa ollaan kiinnostuneita siitä, kuinka tieto tai merkitys rakentuu, institutionaalisessa etnografiassa kiinnitetään huomio tämän lisäksi myös siihen, mitä tiedon konstruoinnista seuraa ihmisten elämässä. Institutionaalisessa etnografiassa puhutaan tiedon rakentumisen sijaan tiedon organisoitumisesta. (Jokela 2011, 44–45.) Tässä tutkielmassa olen kiinnostunut siitä, miten hoivan tieto organisoituu hoivapolitiikan käytännöissä eli niissä vanhusten palveluiden institutionaalisissa käytännöissä, jotka vaikuttavat siihen, miten etsivän vanhustyön paikka osana palvelujärjestelmää ymmärretään.

Dorothy Smithin institutionaalisen etnografian lähtökohdat ovat feministisessä sosiologiassa. Institutionaalisen etnografian ontologiset lähtökohdat ovat fenomenologiassa, symbolisessa interaktionismissa ja etnometodologiassa, joita yhdistää käsitys siitä, että sosiaalisen perusta on ihmisten yhteisessä toiminnassa. Jokapäiväinen maailmamme on monipaikkaisten yhteiskunnallisten suhteiden organisoimaa. Smithin mukaan nämä yhteiskunnalliset suhteet läpäisevät paikallisia tapahtumia ja muokkaavat niitä. Ylipaikkalliset yhteiskunnalliset suhteet muodostavat Smithin hallinnan suhteiksi (*“ruling relations”*) nimittämän organisoitumisen, koordinaation ja kontrollin mekanismin, jota useimmiten ylläpidetään erilaisten tekstien välityksellä. Hallinnan suhteet ilmenevät muun muassa byrokratian, hallinnon, johtamisen, ammatillisen järjestäytymisen ja median käytännöissä sekä diskurssien, tieteen ja kulttuurin yhteenkietoutumisissa. (DeVault & McCoy 2006, 16–17.)

Institutionaalisessa etnografiassa ei tutkita instituutioita sinänsä vaan instituutiot nähdään organisoituneina hallinnan suhteina. Tutkimuksessa kiinnitetään tällöin huomiota yhdistäviin ja toisensa läpäiseviin monipaikkaisiin prosesseihin ja suhteisiin, joissa instituutiot muodostetaan.

Tutkijan ei ole mahdollista tutkia tai kartoittaa instituutioita ilmentäviä suhteita kokonaisuutena, vaan ennemminkin löytää joitakin kulmia tai säikeitä, jotka johdattavat instituution kompleksisten suhteiden ja yhteenliittymien jäljille. Instituution hallinnan mekanismin tutkimisen lähtökohta ei ole organisaatiossa tai instituutiossa vaan niiden ihmisten kokemuksissa, joiden arkielämä on instituutioon kytköksissä tai sen muovaamaa. (DeVault & McCoy 2006, 17–18.) Institutionaalisessa etnografiassa ei kuitenkaan ole tarkoitus tutkia ihmisten subjektiivisia näkemyksiä vaan etsiä yhtymäkohtia, jotka tekevät näkyväksi ”institutionaalisten prosessien karttoja” sillä institutionaalisella kentällä, johon ihmiset ovat kytköksissä arkielämässään. Institutionaalinen etnografia on löytämistä, paljastamista ja pyrkii selvittämään ”miten ihmisten arkielämässä toimintoja hallitaan”, ”miten asiat liittyvät toisiinsa” ja ”kuinka yhteenliittymät tapahtuvat”. Vaikka lähtökohta on yksilön kokemuksessa katse ei kuitenkaan lopulta kiinnity yksilön elämismailmaan vaan rakenteisiin. (Smith 2006, 1–2.)

Institutionaalisessa etnografiassa lähtökohtana on usein tutkijan oma kokemus tutkimusalueen arjesta (Jokela 2011, 43). Myös tässä tutkielmassa lähtökohta tutkimukselle on oma kokemukseni etsivästä vanhustyöstä etsivää vanhustyötä tehneenä työntekijänä. Tutkimusaineistosta tekemiini havaintoihin ja tutkimusaiheeseen liittämiini käsitteellisiin valintoihin vaikuttavat samat sosiaaliset konstruktiot ja yhteiskunnalliset prosessit, joiden osana etsivää vanhustyötä tekevät ja kehittävät ammattilaiset toimivat. Yhteiskunnalliset prosessit ja arjen yhteiskunnalliset suhteet voivat kuitenkin ilmetä kokemuksissamme eri tavoin. Institutionaalisessa etnografiassa tutkijan nähdään olevan sidottu osaksi niitä yhteiskunnallisia prosesseja, joita hän tutkii. (Jokela 2011, 43; Smith 1987, 27.)

Institutionaalisessa etnografiassa tutkimus etenee ketjussa, jossa ensin tunnistetaan kokemus, josta käsin institutionaalista hallintaa tarkastellaan, tämän jälkeen tunnistetaan ne institutionaaliset prosessit, jotka vaikuttavat kokemuksen muodostumiseen ja lopuksi analyttisesti selvitetään, miten nämä prosessit toimivat kokemusten perustana. Institutionaalisessa etnografiassa keskeistä onkin aluksi määritellä se toimintapaikka, josta käsin institutionaalisia hallinnan käytäntöjä tarkastellaan. (DeVault & McCoy 2006, 20.) Tässä tutkielmassa toimintapaikka on etsivän vanhustyöntekijän asema. Tutkielmassani etsivän vanhustyöntekijöiden ja kehittäjien puheessa ilmeneviä kokemuksia tarkastellaan hoivapolitiikan ja vanhuspalveluiden organisoituneen todellisuuden kehyyksessä. Tarkastelun kohteena ovat puheessa ilmenevät institutionaaliset tekstit

eli toistuva puhetavat, jotka liittävät etsivän vanhustyön vallitsevaan hoivapolitiikkaan, hoivaan ja osaksi vanhusten palveluja.

5.3 Aineistonkeruun menetelmä ja toteutus

Institutionaalisessa etnografiassa on mahdollista käyttää monenlaisia aineistonkeruumenetelmiä. Useimmiten institutionaalisessa etnografiassa aineistoa kerätään haastatteluilla ja osallistuvalla havainnoinnilla, joiden lisäksi tutkimuksen aineistona saatetaan käyttää erilaisia institutionaalisia käytäntöjä ohjaavia dokumentteja. (DeVault & McCoy 2006, 21.) Tässä tutkielmassa etsin vastauksia tutkimuskysymyksiini haastattelemalla etsivän vanhustyön työntekijöitä teemahaastattelun avulla. Haastattelua käytetään institutionaalisessa etnografiassa menetelmänä useimmiten silloin, kun selvitetään, millaiset institutionaaliset prosessit vaikuttavat tutkittavien jokapäiväiseen toimintaan ja kokemukseen (DeVault & McCoy 2006, 21). Teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä sopi tutkielmani teoreettisiin lähtökohtiin, jossa tiedon katsotaan rakentuvan sosiaalisesti ja olevan institutionaalisten prosessien muovaamaa. Haastattelujen avulla oli mahdollista kerätä aineisto, jossa työntekijöiden kokemukset päivittäisestä työstä tulevat esiin.

Lähetin haastattelukutsuja sähköpostitse keväällä 2019 sellaisiin organisaatioihin ja sellaisille työntekijöille, joiden organisaatioissa kehitetään ja tehdään etsivää vanhustyötä juuri etsivän vanhustyön nimellä. Haastateltavat saivat etukäteen kutsukirjeessä tietoa tutkielmasta ja suostumuslomakkeen tutkielmaan osallistumisesta. Haastattelut toteutettiin keväällä ja kesällä 2019. Haastatteluiden kestot vaihtelivat tunnista puoleentoista tuntiin. Litteroin haastattelut sanatarkasti, litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 146 sivua.

Teemahaastatteluiden keskusteluissa käsiteltävät aihepiirit ja teemat olivat ennalta määriteltäviä. Pyrin silti antamaan tilaa haastateltavien omille tulkinnoille ja merkityksenannoille. Teemahaastattelussa perusidea on, ettei tarkkoja haastattelukysymyksiä ole lyöty lukkoon ennalta vaan teemat ovat teorialähtöisesti määriteltäviä. (Hyvärinen 2017, 17–18.) Institutionaalisessa etnografiassa haastattelut muotoutuvat usein työn käsitteen ympärille. Kiinnostuksen kohteena on haasteltavan toiminta, joka paljastaa ja osoittaa muiden kanssa yhteneväiset toimet ja toimimisen tavat. (DeVault & McCoy 2006, 25.) Työn idea muodosti teemahaastattelujen käsitteellisen viitekehyksen ja ohjasi haastattelupuhetta. Haastatteluteemoinani olivat etsivä vanhustyö työnä,

etsivän vanhustyön asiakkaat ja etsivän vanhustyö osana vanhusten palveluja. Olin myös pohtinut jokaisen teeman alle valmiiksi kysymyksiä, joista haastattelutilanteessa toivoin keskusteltavan (liite 1). Kaikkia kolmea teemaa käsiteltiin jokaisessa haastattelussa, mutta erilaisin painoituksin. Asiakkaiden kanssa työskentelevien haastateltavien kanssa asiakkaisiin keskittyvä teema saattoi painottua muita teemoja enemmän. Yksikään haastattelu ei edennyt tiukasti ennalta pohdittujen kysymysten mukaan, kaikki kysymykset eivät tulleet jokaisessa haastattelussa käsitellyiksi ja esitin myös rungon ulkopuolelta kysymyksiä, jotka nousivat keskustellusta aiheesta.

Laadullisessa tutkimuksessa haastattelut nähdään kontekstisidonnaisina kulttuurisina tapahtumina, joissa merkitykset tuotetaan haastateltavan ja haastattelijan välisessä vuorovaikutuksessa (Hyvärinen 2017, 9). Haastattelut ymmärretään kielellisinä ja tilanteisina tapahtumina eikä käyttäytymisenä tai vakioitavissa olevina koetilanteina. Näin ollen haastattelututkimuksessa ei voida olettaa tiedon sellaisenaan siirtyvän haastateltavalta haastattelua tekevän tutkijan käyttöön eivätkä haastattelutilanteen osapuolet ole passiivisia tiedon antajia tai vastaanottajia. Sen sijaan kaikki haastattelut ovat aktiivisia, todellisuutta ja merkityksiä tuottavia tapahtumia, jotka syntyvät haastattelijan ja haastateltavan yhteistyönä. (Hyvärinen 2017, 14–15.) Myös institutionaalinen etnografia metodologisena lähestymistapana ja haastattelututkimus menetelmänä pitävät sisällään käsityksen siitä, että haastattelutieto on paikallista, ajallista ja vuorovaikutuksessa tuotettua, joten tutkijana olin mukana haastattelutiedon muodostamisessa, en suinkaan ulkopuolinen tarkkailija.

Tekemissäni haastatteluissa voidaan nähdä olevan asiantuntijahaastattelun piirteitä. Asiantuntijahaastattelun tavoitteena on tuottaa uutta tietoa hyödyntämällä asiantuntijan erityistietämystä. Tutkimuskohteena on näin ollen asiantuntijan tutkittavaa asiaa koskeva tieto ja siitä kumpuavat tulkinnat eikä asiantuntija henkilönä. (Alatalo, Åkerman & Vaittinen 2017, 183–184.) Asiantuntijuus voi olla tiede-, ammatti- tai instituutioperustaista. Asiantuntijana voidaan pitää henkilöä, jolla on tietystä aihealueesta maallikon tiedoista ja taidoista poikkeavaa tietoa, osaamista ja taitoa. Asiantuntijatiieto voi olla joko tietoa menettelytavoista (*know-how*) tai tulkinnallista tietoa (*know-why*). Asiantuntijuus määrittyy toiminnassa ja vuorovaikutuksessa eikä siten ole yksilön pysyvä kyky tai ominaisuus. Asiantuntijuus onkin jotain, mitä ihmiset tekevät; esimerkiksi instituutioon sidoksissa oleva asiantuntemus on hankittu toiminnassa. Koska asiantuntijuus ei ole selvärajaista vaan hajaantunutta ja yhä useammin määräytyy tapauskohtaisesti, on asiantuntijahaastattelujen tekijän tarkoin pohdittava, miten määritellä oman tutkimuksen kannalta

olennainen asiantuntijuus ja keskeiset asiantuntijatahot. (Alastalo, Åkerman & Vaittinen 2017, 181–182.) Tässä tutkielmassa olennaiseksi asiantuntijuudeksi miellän työntekijöiden kokemuksen etsivän vanhustyön käytännön työstä ja sen kehittamisestä. Osa haastattelemistani työntekijöistä oli tehnyt tai teki asiakkaiden parissa etsivää vanhustyötä. Koska olen kiinnostunut institutionaalisista käytännöistä, jotka ohjaavat etsivän vanhustyön tehtävän määrittämistä, haastattelin myös asiantuntijoita, jotka olivat olleet mukana kehittämässä etsivää vanhustyötä ja käytännössä tehneet valintoja ja linjauksia siitä, millaisia etsivän vanhustyön muotoja oli kokeiltu ja toteutettu.

Asiantuntijahaastattelun käytötavat voidaan jakaa kolmeen erilaiseen tarkoitukseen. Eksploraatiivista eli kartoittavaa asiantuntijahaastattelua voidaan soveltaa vähän tutkittuun aiheeseen tai ilmiöön. Systemaattisen asiantuntijahaastattelun avulla taas pyritään selvittämään kokonaisvaltaisesti jonkin asiantuntijan ”objektiivinen” tieto tietystä aiheesta. Kolmas tapa käyttää asiantuntijahaastattelua on teoriaa luova asiantuntijahaastattelu, joka ei rajoitu vain asiantuntijan ”objektiiviseen” tietoon jostakin aihepiiristä vaan sen avulla pyritään rekonstruoimaan implisiittistä tietoa asiantuntijan tulkinnoista ja toiminnasta. (Alastalo, Åkerman & Vaittinen 2017, 185.) Tutkielmassani käytän asiantuntijahaastatteluita paitsi eksploraatiivisessa mielessä myös teoriaa luovana asiantuntijahaastatteluna. Systemaattisessa asiantuntijahaastattelussa nähdään positivistiseen tutkimusotteeseen nojaten asiantuntijoilla olevan hallussaan ”objektiivista” tietoa ja yksiselitteisiä totuuksia tutkittavasta aiheesta. Tässä tutkielmassa irtaudun tällaisesta tiedon objektiivisuuden käsityksestä ja tunnistan asiantuntijatiedon tilanteisen, arvosidonnaisen ja yhdessä tuotetun luonteen. (Alastalo, Åkerman & Vaittinen 2017, 185.) Näin ollen katson asiantuntijoiden tuottavan tietoa siitä, mitä on etsivä vanhustyö heidän kokemanaan, mutta analysoin tuotettua tietoa institutionaalisen etnografian metodologiseen lähestymistapaan nojaten: asiantuntijatieto näyttäytyy ajassa, paikassa ja kulttuurisessa kontekstissa tuotettuna kokemustietona, joka on sosiaalisesti ja institutionaalisesti organisoitunutta. Tarkastelen siis paitsi sitä, mitä itse ilmiöstä sanotaan, myös ja ennen kaikkea sitä, miten haastateltavien kokemuksissa tulevat ilmi institutionaalisesti organisoituneet puhuvat ja miten tieto etsivästä vanhustyöstä rakentuu.

Feministinen haastattelututkimus perustuu ajatukselle haastateltavan ja haastattelijan tasa-arvoisesta suhteesta, jossa myös haastateltava pääsee määrittelemään tutkimuskohdetta ja voi esittää kysymyksiä (Hyvärinen 2017, 11). Pyrin rakentamaan omat haastattelutilanteeni tähän

perinteeseen nojaten antamalla haastateltaville tilaa määrittää, mikä on tutkimuskohteen kannalta oleellista. Toisaalta, en tavoitellut haastattelutilanteessa puhdasta dialogia vaan tavoitteena oli ennemminkin haastateltavan kuuleminen ja hänen kokemiensa merkitysten ja käsitysten avautuminen keskustelussa. En kuitenkaan katso, että haastattelutilanteet olisivat olleet valtasuhteista vapaita tai täysin tasavertaisia, sillä haastattelijana ohjasin kysymyksillä keskustelun suuntaa eikä haastateltavalla ollut mahdollisuutta vaikuttaa siihen, miten tutkijana puhuttua ja kerrottua jälkeinpäin tulkitsin tai millaisia valintoja analyysivaiheessa tein. Asiantuntijoina haastateltavilla on kuitenkin mahdollisuus osallistua haastattelutiedon tulkintaan esimerkiksi esittämällä poikkeavia tulkintoja omissa instituutioissaan tai julkisuudessa (Hyvärinen 2017, 12).

Olen työskennellyt itse etsivän vanhustyöntekijänä, mikä toi haastatteluihin sisäpiirihaastattelun elementtejä ja vaikutti siihen, miten haastattelujen teemat rakentuivat tai mille urille haastatteluissa keskustelut etenivät. Tieteen perinteessä elää edelleen vaade tutkijan ja tutkimuskohteen erillisyydestä. Tämä on usein nähty objektiivisuuden vaatimuksena ja pitää sisällään oletuksen, että maailma olisi luonnostaan jakautunut tutkittavaan kohteeseen ja tutkijaan ilman, että tämä jako vaikuttaisi tutkimustulokseen. (Varto 2005, 23.) Ihmistä tutkivassa laadullisessa tutkimuksessa lähtöoletus sen sijaan on, että tutkija ja tutkittava ihmisinä elävät maailmassa, jossa tutkijaa ei voi erottaa tutkimustaan kohteesta. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija on osa elämismaailmaa ja sitä merkitysyhteyttä, jota hän tutkii. Näin ollen myös esitetyt kysymykset on tutkijan omilla ymmärryksillä ladattuja ja vaikuttavat tutkimukseen. Tutkijan ennako-oletukset, tapa ymmärtää tutkimuskohteensa ja kyky saattaa ennakoitu osaksi tutkimustaan ovat yhteydessä tutkijan kokonaiskäsitykseen elämismaailmasta. (Varto 2005, 34–35.) Haastatteluiden teemat rakentuivatkin paitsi tutkimuskysymyksen kannalta oleelliseen teoreettisiin jäsenyyksiin ja kirjallisuuteen pohjautuen, myös ja ennen kaikkea omien etsivään vanhustyöhön liittyvien kokemusteni kautta.

Tuula Juvosen (2017) mukaan haastattelussa on kyse sisäpiirihaastattelusta silloin, kun tutkija valitsee tutkimuskohteekseen sen sosiaalisen todellisuuden, jossa hän on itsekin osallisena. Etuna sisäpiirihaastattelussa on, että yhteiset kokemukset ja osallisuus yhteisiin tilanteisiin tuottavat jaettua ymmärrystä: haastattelijan on helppo päästä kiinni itse asiaan. Sisäpiirihaastattelussa vaarana on kuitenkin haastattelutilanteen liiallinen kotoisuus, jolloin oleellinen tieto voi jäädä piiloon. (Juvonen 2017, 401.) Kokemukseni mukaan harjaannuin haastatteluiden edetessä ja mitä

useampi haastattelu oli takana, sitä helpompi minun oli asettua tutkijan positioon ja kysyä tarkentavia kysymyksiä sellaisistakin aiheista, jotka olivat minulle ennalta tuttuja.

Vaikka tutkija ja haastateltava jakavatkin sisäpiirihaastattelussa ainakin jossain määrin yhteisen sosiaalisen todellisuuden, haastateltavalla ja haastattelijalla on silti erilainen suhde käsiteltävään asiaan. Haastateltava on sisäpuolinen osallistuja, mutta haastattelija toimii tämän lisäksi myös ulkopuolisena havainnoitsijana. Sisäpiiritutkijan paikka näyttäytyykin eräänlaisena kaksoispositiona, jossa suhdetta tutkimuskohteeseen määrittää läheisyyden ja etäisyyden vuorottelu. (Juvonen 2017, 402–403.) Tutkimuskohde, tässä tapauksessa etsivä vanhustyö, näyttäytyy minulle tutkielmani näkökulmiin perehtyneenä kenties moninaisempänä tai toisenlaisena kuin haastattelemilleni työntekijöille. Kaksoispositio edellytti myös omien sitoumuksien ja ennakkokäsitysten tunnistamista: etsivää vanhustyötä tehneenä työntekijänä minulla oli olemassa olevia käsityksiä ja oletuksia siitä, mitä työ on, mutta haastattelut osoittivat, että työtä on mahdollista kehystää myös omista ennakkokäsityksistäni poikkeavilla tavoilla. Myös haastateltavilla on voinut olla minusta sisäpiiriin kuuluvana haastattelijasta ennakkokäsityksiä, jotka vaikuttivat siihen, miten aiheesta puhuttiin tai mistä asioista jätettiin puhumatta. (Vrt. Juvonen 2017, 404.) Tämä tuli näkyviin esimerkiksi siinä, että haastateltavat saattoivat olettaa minun tietävän, mitä tarkoittavat kertoessaan kokemuksistaan ja tästä syystä puhe on välillä jäänyt ikään kuin kesken ellen ole haastattelijana osannut viedä keskustelua syvemmälle. Työntekijät osallistuivat haastatteluihin omien organisaationsa edustajina ja heillä on voinut olla myös pyrkimyksiä vaikuttaa siihen, että etsivä työ näyttäytyisi heidän puheessaan edustamansa organisaation linjan mukaisena työmuotona.

5.4 Aineisto

Tutkimusaineistoni koostuu tekemistäni etsivän vanhustyöntekijöiden haastatteluista. Haastatteluihin osallistui kahdeksan työntekijää (Taulukko 1). Seitsemän haastatelluista työskenteli kolmannella sektorilla ja yksi haastatelluista oli kunnan työntekijä. Kaikkien haastatteluihin osallistuneiden työtehtäviin kuului etsivän vanhustyön kehittäminen ja puolet haastatelluista teki lisäksi etsivän vanhustyön asiakastyötä. Kolme haastatelluista toimi myös esihenkilötehtävissä. Suurimmalla osalla haastateltavista oli käytynä useita koulutuksia ja työtä tehtiin erilaisilla koulutusyhdistelmillä. Koulutustaustoja olivat geronomi, perushoitaja, lähihoitaja, sosiaaliohjaaja,

sosionomi, psykiatrinen sairaanhoitaja, työnohjaaja, yhteiskuntatieteiden maisteri, diakonissa ja terveystieteiden maisteri. Haastateltavat olivat työskennelleet vanhusten palveluissa 2–30 vuotta, suurimmalla osalla kokemusta erilaisissa vanhusten palveluissa työskentelystä oli yli kymmenen vuotta.

Taulukko 1 Haastateltavien taustatiedot

Haasteltavan koodi	Työtehtävät	Työnantajasektori
H1	kehittämistyö	kolmas sektori
H2	kehittämistyö ja asiakastyö	kunta
H3	kehittämistyö	kolmas sektori
H4	kehittämistyö ja asiakastyö	kolmas sektori
H5	kehittämistyö ja asiakastyö	kolmas sektori
H6	kehittämistyö ja asiakastyö	kolmas sektori
H7	kehittämistyö	kolmas sektori
H8	kehittämistyö	kolmas sektori

Haastateltavien organisaatioissa tehtiin ja kehitettiin etsivää vanhustyötä kotona asuvia ikääntyneitä tukevana työnä. Kuuden haastateltavan organisaatioissa etsivää vanhustyötä tehtiin ja kehitettiin paikallisesti kaupungissa tai kaupunginosissa, kaksi haasteltavista toimi valtakunnallisesti etsivän vanhustyön kehittämistehtävissä. Etsivän vanhustyön menetelminä työntekijöiden organisaatioissa käytettiin henkilökohtaista asiakastyötä tai kohtaamispaikoissa tehtävää etsivää vanhustyötä. Henkilökohtaiseen asiakastyöhön kuului asiakkaan tapaamiset ikääntyneen kotona tai muussa asiakkaalle sopivassa paikassa. Kohtaamispaikoissa tehtävä työ piti sisällään erilaisten ryhmien ja tapahtumien järjestämistä. Osa työntekijöistä mainitsi etsivän vanhustyön menetelmiksi jalkautumisen kohtaamispaikkojen asuinalueille tai paikkoihin, joissa ikääntyneet ihmiset arjessaan liikkuvat tai viettävät aikaa. Kaikki haastatellut työntekijät kertoivat etsivän vanhustyön sisältävän verkostotyötä sekä asiakkaiden kohtaamista, neuvontaa ja ohjausta.

Haastateltavien organisaatioissa etsivää vanhustyötä tehtiin pääasiassa yli 60-vuotiaiden parissa, kaksi haastateltavista kertoi toiminnassa mukana olleen myös muutamia alle 60-vuotiaita. Etsivän vanhustyön kohderyhmää haastateltavat määrittelivät ikääntyneen toimintakyvyn ja

elämäntilanteen kautta, tyypillistä asiakasta oli kuitenkin haastateltavien mukaan vaikea tarkasti kuvata. Kohderyhmään kuuluvien ikääntyneiden elämässä oli läsnä useimmiten yksinäisyyttä, mielenterveysongelmia, päihteiden käyttöä, toimintakyvyn heikkenemistä tai taloudellisia huolia. Kaikki haastateltavat mainitsivat etsivän vanhustyön asiakkaiden tyypillisesti olevan vailla läheisiä tai tukiverkostoa. Useimmat kuvasivat kohderyhmän ”jumittuneen kotiin” tai asuvan yksin. Etsivän vanhustyön asiakkailta tyypillisesti puuttui kontaktit kodin ulkopuolelle. Leskeytyminen, sairastuminen, raitistuminen, muutto uudelle paikkakunnalle, eläkkeelle jääminen, puolison muutto hoivakotiin ja omaishoitajuuden päättyminen olivat etsivän vanhustyön työntekijöiden kuvaamia elämänmuutostilanteita, joita asiakkailta saattoi olla taustalla. Asiakkaat olivat saattaneet kokea myös asunnottomuutta tai kaltoinkohtelua.

5.5 Analyysimenetelmä ja analyysin eteneminen

Institutionaalinen etnografia muodostaa tutkielmani teoreettis-metodologisen viitekehyksen, joka viitoittaa analyysimenetelmän valintaa ja analyysiä ohjaavia kysymyksiä. Tutkielmassani pyrin institutionaalisen etnografian mukaisesti selvittämään, miten institutionaaliset prosessit vaikuttavat etsivän vanhustyön työntekijöiden jokapäiväiseen toimintaan ja kokemukseen etsivästä vanhustyöstä. Institutionaalisilla prosesseilla tarkoitan vanhusten palvelujärjestelmää ja palvelujärjestelmän käytäntöjä ja niitä ohjaavia vanhushoivapoliittisia linjauksia. Tarkoitus ei ole kategorisoida etsivän vanhustyön muotoja sinänsä vaan tunnistaa ja analysoida ihmisten päivittäistä työtä ja toimintaa koordinoivaa sosiaalista ulottuvuutta. (DeVault & McCoy 2006, 25.)

Kuten edellä on todettu, institutionaalisessa etnografiassa paikalliset käytännöt ja kokemukset ovat sidoksissa yhteiskunnallisiin hallinnan suhteisiin ja tapahtumisten ketjuihin. Hallinnan käytännöt nojaavat teksteihin ja diskursseihin tietämisen ja tiedon muotoina. Kun institutionaalista etnografiaa käytetään lähestymistapana haastattelututkimuksessa, pyritään analyysissä paikantamaan ja jäljittämään institutionaalisella kentällä toimivien haastateltavien puheesta keskinäisiä yhtymäkohtia, joissa yleistynyt tieto tulee näkyviin. Tutkijan tavoitteena on hahmottaa askel askeleelta ne ylipaikalliset prosessit, jotka institutionaalisena verkostona muotoilevat paikallista toimintaa eli tässä tutkielmassa etsivää vanhustyötä. Tarkoitus ei ole muodostaa haastateltavan ryhmän kokemuksista yleispätevää teoriaa vaan löytää ja kuvata niitä yhteiskunnallisia prosesseja, joilla on yleistävä vaikutus. (DeVault & McCoy 2006, 18–20.)

Analyysimenetelmää valitessani pohdin erilaisia aineistolle esitettäviä kysymyksiä ja niiden muotoja sekä näiden suhdetta tutkimustehtävääni ja teoreettis-metodologiseen viitekehykseen. Koska olen kiinnostunut etsivän vanhustyön tekemisen ja kehittämisen tapoja ohjaavista institutionaalisista käytännöistä, on analyysini kohdistuttava suhteisiin ja niihin puheentapoihin, joissa etsivän vanhustyön suhdetta vanhuspalvelujärjestelmään paikannetaan. Paikannukset ovat analyysini myötä näkyviin tulevia etsivän vanhustyön työntekijöiden puheessa ilmeneviä yleistyneen tiedon yhtymäkohtia, joissa etsivän vanhustyön tehtävää ja tarvetta määritellään osaksi vanhusten hoivaa ja palveluja. Analyysimenetelmänä käytin teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysissä tutkittavasta ilmiöstä luodaan sanallinen ja selkeä kuvaus. Aineisto pyritään järjestämään tiiviiseen muotoon ilman, että sen sisältämä informaatio katoaa. Toisin sanoen analyysin avulla tavoitellaan selkeää ja yhtenäistä informaatiota tutkittavasta ilmiöstä, jotta luotettavien johtopäätösten tekeminen mahdollistuu. Yleisesti sisällönanalyysi etenee siten, että aineisto pilkotaan osiin, käsitteellistetään ja kootaan lopuksi uudestaan loogiseksi kokonaisuudeksi. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 90.) Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä teoria toimii analyysin apuna, mutta analyysi ei pohjautu suoraan teoriaan. Usein analyysi etenee aluksi aineistolähtöisesti, mutta analyysin loppuvaiheessa analyysiä ohjaa tutkielman teoreettisesta viitekehyksestä nouseva ajatus tai jäsenys. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 80). Tekemäni sisällönanalyysin voi jakaa kolmeen eri vaiheeseen, joissa aineistolähtöisyys ja teoriaohjaavuus vaihtelivat. Analyysin kaksi ensimmäistä vaiheita etenivät aineistolähtöisesti. Analyysissä en voinut kuitenkaan täysin irrottautua aikaisemman tiedon vaikutuksista analyysiin: institutionaalinen etnografia teoreettis-metodologisenä viitekehyksenä, lukemani hoivan teorit ja tieto vanhushoivapolitiikan käytännöistä ja hoivan järjestelemisen tavoista vaikuttivat etenkin analyysin viimeisessä vaiheessa ohjaavasti.

Analyysini ensimmäisessä vaiheessa luin aineiston kokonaisuudessaan läpi ja tein siihen merkintöjä ja alleviivauksia sellaisiin kohtiin, joissa haastateltavat puhuivat etsivän vanhustyön suhteesta vanhusten palveluihin, palveluiden järjestämisen tapoihin ja hoivapoliittisiin linjauksiin. Seuraavaksi pohdin tarkemmin analyysiä ohjaavia kysymyksiä ja peilasini niitä tutkimuskysymykseeni. Analyysiä ohjaavat aineistolle esitettävät kysymykset auttoivat aineiston rajaamisessa edelleen. Aineiston rajaamista ja analyysiä ohjasivat seuraavat kysymykset: 1. Miten etsivän vanhustyön tarvetta ja tehtävää kuvataan ja perustellaan? 2. Miten etsivän vanhustyön paikkaa osana vanhusten palveluja

neuvotellaan? Aineiston rajaamisen myötä analyysiyksiköiksi valikoitui pääasiassa useiden virkkeiden muodostamia selontekoja.

Analyysin toisessa vaiheessa tarkastelin analyysiä ohjaavien kysymysten mukaisesti työntekijöiden puheesta niitä kohtia, joissa työntekijät perustelevat etsivän vanhustyön tarvetta ja tehtävää. Värikoodasin analyysiyksiköistä ydinkohdat, joissa etsivän vanhustyön tarvetta tai tehtävää kuvattiin ja perusteltiin. Seuraavaksi teemoittelin tarpeiden ja tehtävien kuvauksia samalla lukien kirjallisuutta ja pohtien erilaisia jäsennyksiä. Jouduin palaamaan useasti tutkimustehtävääni ja rajaamaan sellaisia teemoja pois, jotka eivät vastanneet tutkimuskysymykseeni. Tarkoitukseni oli tunnistaa niitä institutionaalisia prosesseja, jotka vaikuttavat etsivän vanhustyön työntekijöiden kokemukseen etsivän vanhustyön tarpeesta, tehtävästä ja paikasta osana vanhusten palveluja. Koska olen kiinnostunut etsivän vanhustyön määrittelyyn ja kehystämiseen osana vanhuspalvelujärjestelmää, yksinään ikääntyneen ihmisen elämäntilanteesta nousevat etsivän vanhustyön tehtävää tai tarvetta kuvaavat selonteot rajautuivat analyysin ulkopuolelle.

Analyysin kolmannessa vaiheessa, otin etäisyyttä teemoittelemiini analyysiyksiköihin ja tarkastelin, mitkä teemat liittyivät toisiinsa kertoen jollakin tavoin samasta asiasta, mutta eri kulmista. Institutionaalisen etnografian mukaisesti pyrin hahmottelemaan työntekijöiden kokemukseen vaikuttavia ”institutionaalisten prosessien karttoja” ja vastaamaan kysymykseen, *miten* institutionaaliset prosessit toimivat etsivän vanhustyön työntekijöiden kokemuksen perustana. Tässä analyysin vaiheessa järjestelin ja yhdistelin teemoja uudelleen: muodostin etsivän vanhustyön tarpeen, tehtävän ja paikan perusteluista kokonaisuuksia, jotka nimesin *etsivän vanhustyön paikannuksiksi*. Paikannukset rakentuvat institutionaalisista prosesseista ja käytännöistä sekä etsivälle vanhustyölle määritellyistä tehtävistä, joita haastatellut neuvottelevat ja määrittelevät suhteessa näihin institutionaalsiin käytäntöihin. Jokainen paikannus rakentuu näin ollen etsivän vanhustyön tarpeen luovista institutionaalisista käytännöistä ja etsivälle vanhustyölle asettuvista tehtävistä. Analyysini tuloksena on kolme etsivän vanhustyön paikannusta, jotka ovat ”Etsivä vanhustyö avun niukkuutta paikkaamassa”, ”Etsivä vanhustyö tulkkina ja välittäjänä palveluissa” ja ”Etsivä vanhustyö sosiaalista puolustavana hoivana”.

6 Etsivän vanhustyön paikantuminen osaksi vanhusten hoivaa ja palveluja

Esittelen tässä luvussa kolme etsivän vanhustyön paikannusta, jotka rakentuvat työntekijöiden kuvaamista etsivän vanhustyön tarvetta kehystävistä institutionaalisista käytännöistä sekä etsivälle vanhustyön tehtävien määrittelystä suhteessa näihin institutionaalsiin käytäntöihin. Ensimmäisessä paikannuksessa etsivän vanhustyön tarve kumpuaa hoivaköyhyydestä ja palvelukatveista. Kotiin tarjottavan avun niukkuus, tarkasti rajatut kotipalvelut ja tiukat avun saamisen kriteerit ovat niitä institutionaalisia käytäntöjä, joihin etsivän vanhustyön tehtäviä peilataan. Etsivä vanhustyö asettuu paikkaamaan kotiin tarjottavien palvelujen avun ja tuen niukkuutta ja tarjoaa tukea epäselvärajaisiin tarpeisiin. Toisessa paikannuksessa etsivä vanhustyö toimii tulkkina ja välittäjänä ikääntyneen ihmisen ja palvelujen välissä. Pirstaleinen ja vaikeasti hahmotettava palvelujärjestelmä luovat etsivälle vanhustyölle tarpeen. Etsivän vanhustyön tehtäviä määrittellään suhteessa palvelujen hakemisen käytäntöihin ja palvelutarpeen arviointikäytäntöihin. Etsivän vanhustyön tehtävänä on kulkea ikääntyneen rinnalla palvelujärjestelmän erilaisissa vaiheissa: etsivä vanhustyö auttaa ikääntyneitä ihmisiä palveluiden pariin ja tukee kiinnittymään palveluihin, tulkkaa palvelujärjestelmää ikääntyneille ja puolustaa oikeuksia. Kolmannessa paikannuksessa etsivä vanhustyö näyttäytyy sosiaalista puolustavana hoivana. Kotihoidon hoitokeskeisyys ja sosiaalityön tehtäväkuvan kapeutuminen jättävät kokonaisvaltaisen kohtaamisen katveeseen ja luovat etsivän vanhustyön tarpeen. Etsivän vanhustyön tehtäviksi määrittyvät psykososiaalinen tukeminen, kohtaaminen ja kuuleminen, luottamuksen rakentaminen, välittäminen sekä ennaltaehkäisy ja yhteisöjen vahvistaminen.

6.1 Hoivaköyhyyttä ja palvelukatveja -etsivä vanhustyö avun niukkuutta paikkaamassa

Etsivä vanhustyö kytkeytyy keskusteluihin ikääntyneiden hoivaköyhyydestä, palvelukatveista ja kotiin tarjottavan avun sekä muiden vanhuksille suunnattujen palveluiden niukkuudesta. Haastateltavien etsivän vanhustyön työntekijöiden puheessa etsivän vanhustyön tarve ja paikka palvelujärjestelmässä muodostuvat ikääntyneen ihmisen elämäntilanteen ja avun saamisen institutionaalisten käytäntöjen suhteessa. Työntekijöiden kokemuksissa etsivän vanhustyön asiakas on usein avuntarpeen ja avun saamisen välitilassa. Etsivän vanhustyön tarvetta ja tehtävää kehystävät niin sanotun virallisen palvelujärjestelmän tarjoaman avun niukkuus, pilkkominen ja

rajaaminen, sekä tiukat avun saamisen kriteerit, mitkä tiputtavat asiakkaan avun ulkopuolelle. Etsivän vanhustyön tehtävä on täydentää ja paikata tarkasti rajattuja kotiin tarjottavia tuen muotoja ja vastata ikääntyneen ihmisen tarpeeseen ”tulla pienillä asioilla autetuksi”.

Viime vuosina Suomessa on käytetty käsitettä hoivaköyhyys kuvaamaan tilanteita, joissa ihminen on vailla tarpeenmukaista apua tai apu on riittämätöntä. Palveluiden riittävyyttä suhteessa ikääntyneiden ihmisten hoivatarpeisiin on kuitenkin tutkittu Suomessa hyvin vähän. (Kröger, Van Aerschot & Puthenparambil 2019, 126–127.) Etsivän vanhustyön työntekijöiden kokemukset näyttäisivät tarkentavan kuvaa hoivaköyhyydestä. Haastatellut työntekijät kohtaavat hoivaköyhyyttä kokevia ikääntyneitä ja toisaalta etsivän vanhustyön tarve kumpuaa hoivaköyhyydestä ja palveluiden katveista. Etsivän vanhustyön työntekijöiden kokemuksissa ikääntyneiden hoivaköyhyys rakentuu sekä yksilön elämäntilanteesta sekä rakenteellisista avun saamiseen liittyvistä institutionaalisista käytännöistä.

Työntekijöiden kokemuksen mukaan kaikki ikääntyvät ihmiset eivät löydä tarvitsemiaan palveluita eivätkä palvelut tavoita ikääntyneitä avuntarvitsijoita nykyisillä toimintatavoilla. Palvelujärjestelmän yhdeksi ongelmaksi nähdään ”ihmisten tippuminen palvelujen ulkopuolelle”. Työntekijät puhuvat ”palvelukatveisiin putoamisesta”, ”avun ulkopuolelle tipauttamisesta” ja ”marginaaliin tipahtamisesta”. Putoaminen ja tipahtaminen asettuvat suhteessa olemassa olevaan palvelujärjestelmään ja etsivän vanhustyön tehtäväksi muodostuu palvelujärjestelmän aukkojen tilkitseminen tarjoamalla tukea ihmisen tilanteen selvittämiseksi. Usein etsivän vanhustyön asiakas on vailla mitään palveluja ja osalle toimijoista tämä on myös kriteeri, jolla rajataan etsivälle vanhustyölle kuuluvaa kohderyhmää. Työntekijät kertovat kohtaavansa asiakkailta puutetta hoivasta ja huolenpidosta, sairaanhoidosta, kotipalvelusta, siivouksesta, etuuksista tai lääkkeistä. Etsivän vanhustyön asiakkailta voi olla tarvetta hoitamatta jääneille lääkärikäynneille tai hoitajaksoille osastolla. Työntekijöillä on tullut vastaan myös tilanteita, joissa muistisairas ihminen on vailla huolenpitoa tai mitään palvelua.

H4: On huomattu, että tonne palvelun katveisiin jää, asiakkaita putoo, et vaikka sanotaan, et on hieno palvelujärjestelmä, mutta sinne niinkun putoo asiakkaita, että on tota noin niin, et on koettu et tarvetta tälle etsivälle työlle on.

H1: Et ei saa tarvitsemiaan palveluja siihen kotona asumiseen ja silloin se voi olla hoivaa, se voi olla siivouspalvelua, se voi olla, että ne Kelan tuet ei oo kunnossa tai että ei ei saa sitä sellasta mitä on, mitä tarvii.

Työntekijät kohtaavat tilanteita, joissa ikääntynyt ihminen ei halua tai voi ottaa vastaan olemassa olevia kotiin tarjottavia palveluita tai ei edes tiedä, mitä palveluita on olemassa tai omassa tilanteessa voisi saada. Tilanteeseen kietoutuu työntekijöiden kokemuksen mukaan yksinäisyyttä, eristäytymistä ja ulkopuolisuuden kokemusta, epäluuloisuutta, arkuutta ja toivottomuutta. Ulkopuolinen apu ja palvelut tuntuvat pelottavilta tai oudoilta; ihminen saattaa esimerkiksi pelätä, että palvelun myötä ”joku kaappaa hänen elämänsä haltuun” tai määrittelee hänen puolestaan asioita.

H2: Nii siellä tota aika monella on se et, että tota he eivät hyväksy sitä tarjottua apua vastaan, se tuntuu liian pelottavalta ja oudolta tai se tuntuu et se apu ei vastaa siihen heidän tarpeeseen, et he tarvii jotain, mutta ei mitään tuommoista mitä tässä nyt tarjotaan, on paljon niitä epäluuloja.

Haastateltavat kertovat ”viimeiseen asti sinnittelystä” ja asiakkaiden tuottamasta pärjäämispuheesta. Työntekijät kohtaavat tilanteita, joissa ”asiat ovat menneet liian pitkälle” ja ihminen on luottanut omiin voimavaroihinsa liian kauan. Haastateltavat puhuvat ”pärjääjäkansasta” ja ”pärjäämisen eetoksesta”. Sinnittely ja omin avuin selviäminen liittyvät työntekijöiden kokemuksissa sukupolveen, jolle avun pyytäminen on hankalaa ja ulkopuolisen avun varaan joutuminen hävettää. Avuntarpeen myöntäminen on ihmisille toisinaan iso asia ja myös siihen tarvitaan työntekijöiden kokemuksen mukaan tukea. Avun pyytäminen omaisilta nähdään myös vaikeana, läheisiä ei haluta vaivata eikä ”joutua kenenkään riesaksi”. Sinnittelyyn liittyy avun pyytämisen lykkäämistä viimeiseen saakka. ”Uinuvia palvelutarpeita” paikataan yrittämällä itse erilaisilla konsteilla hoidella arjen askareita tai järjestelemällä epävirallista apua kotiin. Sinnittely onnistuu työntekijöiden kokemuksen mukaan tiettyyn pisteeseen asti, kunnes iän mukanaan tuomat haasteet lisäävät hankaluuksia ja ”tulee huutava tarve jollekin avulle”.

H5: Nii ei ne välttämättä ota (yhteyttä). Sepä juuri, et siel saattaa olla pitkän aikaa niinku semmosia must tuntuu et siel on semmosia uinuvia palvelutarpeita, ne on semmosia niinkun... esimerkkinä siivous on se ensimmäinen mist yleensä lähdetään, niin se sehän on niinku niin pitkään kun mahdollista sinnitellään ite ja sukulaisten ja kaikenmaailman kaatuillaan

ikkunoita pestessä ja siis semmosta ihan et viimeseen saakka yritetään niinku vaan ja sitten niinkun viimeses hädässä mennään, et nyt tarttis sit kuitenkin.

Vaikka ammattilaisilla heräisi huoli ikääntyneen ihmisen tilanteesta tai ikääntyneelle olisi tarjottukin palveluita, saattaa ihminen silti pyörtää päätöksensä avun vastaanottamisesta. Palveluiden maksut ovat usein syynä avusta kieltäytymiselle. Haastateltavat kertovat muun muassa taloudellisten murheiden johtavan sahaamiseen palveluiden aloittamisen ja lopettamisen välillä. Syynä voi olla, että esimerkiksi omaiset käynnistävät palveluita ja ikääntynyt ihminen itse peruu aloitetut palvelut. Yksi haastateltava kertoo, että kotihoidon palvelut yleensä lopetetaan ensimmäisen laskun tultua. Lisäksi ikääntynyt ihminen ei aina ymmärrä käyntien tarkoitusta tai kotihoidon käynnit koetaan ”kyttämiseksi”.

H2: Sit siel on myös meidän asiakkaila on todella paljon niit taloudellisia haasteita ja pelkoa siitä, et mä en ota apua vastaan koska mä en selviydy niistä maksuista ja siihen se on aika riittämätöntä se siinä palvelun käynnistysvaiheessa se ohjaaminen sen suhteen, et miten me voidaan tasata tätä hetkeä, et kaikilla pitää olla oikeus tarvitsemiin peruspalveluihin rahasta riippumatta ja se järjestyy tavalla tai toisella. Ja jos sitä luottamusta ei oo syntyny, et näin tulee tapahtumaan, ni sit sekin on tietysti yksi iso tekijä, että et ei ota sitä vastaan.

Universalismiin nojaavan pohjoismaisen hyvinvointivaltion hoivapalvelujen tarkoitus on ollut varmistaa, etteivät ihmiset jää heitteille ja että kaikkien välttämättömistä tarpeista huolehditaan. Tulotason on osoitettu kuitenkin olevan yhteydessä terveys- ja hoivapalvelujen käyttöön. Tarvittavan avun ja palveluiden hankkiminen voi olla mahdotonta pienituloisuuden vuoksi osalle ikääntyvistä ihmisistä. (Van Aerschot 2014, 65–71.) Vaikka hoivaköyhyys rakentuu muistakin tekijöistä kuin pienituloisuudesta, on korkeiden palvelumaksujen todettu olevan yksi syy avun riittämättömyyteen ikääntyneillä (Emt. 2014, 128). Etsivän vanhustyön työntekijöiden kokemuksissa osa ikääntyneistä ihmisistä jättää vastaanottamatta apua arkiaskareisiin tai peruu hoivapalveluja taloudellisen tilanteensa vuoksi.

Avuntarpeet jäävät etsivän vanhustyön työntekijöiden kokemuksen mukaan täyttämättä myös siitä syystä, että palveluiden saamisen kriteerit ovat tiukat. Työntekijät kertovat sekä kotihoidon palveluiden että ympärivuorokautisen hoivan saamisen tarkeista kriteereistä, jotka sulkevat ihmisiä avun ulkopuolelle. Etsivän vanhustyön työntekijät kohtaavat useimmiten asiakkaita useita kertoja

ja rauhassa tutustuen. Tyypillistä on, että työntekijät kokevat ikääntyneen ihmisen ”tarvitsevan jotakin”, mutta kotihoidon saamisen kriteerit eivät täyty ja ihminen ”jää tyhjän päälle”. Etsivä vanhustyö näyttäytyykin vastauksena tuohon ”johonkin tuen tarpeeseen”. Epäselvissä tilanteissa epäselvärajainen etsivä vanhustyö toimii tahona, johon ollaan yhteydessä, kun tilanteen selvittely vaatii aikaa tai ikääntynyt tarvitsee apua, mutta ei täytä virallisen avun saamisen kriteereitä.

H6: No tietysti asiakasohjausyksikkö on niinku tosi tosi tärkeä kumppani eli siellä kun ihminen on itse tai omainen tai naapuri tai joku soittaa, että täällä olis tällanen tilanne, että vois olla hyvä, että joku tulis vähän katsomaan. Ja jos siellä käydään vaikka palvelutarpeen arviointia tekemässä ja todetaan, että ei ehkä nyt niinku täytä näitä kaikkia kriteerejä, ni sitten se, että me ollaan se yks vaihtoehto, jossa ei ikään kuin ole niitä kriteereitä, et aika kriteerittömästi otetaan asiakkaita.

Teppo Kröger ja Anu Leinonen (2012) ovat tarkastelleet kotipalvelujen muutosta Suomessa. Kotipalveluja painottava hoivapolitiikka, kotipalvelujen yksityistäminen sekä kotisairaanhoidon ja kotiavun yhdistäminen kotihoidoksi ovat kotipalveluissa tapahtuneita muutoslinjoja viime vuosikymmeninä. Samaan aikaan kunnan järjestämää kotihoitoa saavat yhä harvemmat ja kotihoidon piirissä olevat saavat entistä intensiivisempää hoitoa. (Kröger & Leinonen 2012, 320–324.) Nämä institutionaaliset muutokset ovat osaltaan vaikuttaneet siihen, että kotipalveluja kohdistetaan ikääntyneille tarkasti rajatuilla kriteereillä ja osa kotihoidon tukipalveluista on karsittu julkisen kotihoidon tehtävistä pois. Etsivän vanhustyön työntekijöiden kohtaamien ikääntyneiden hoivatarpeet ovat kuitenkin moninaisia ja etsivän vanhustyön työntekijät näyttävätkin päätyvän selvittämään paradoksaaliselta tuntuvia tilanteita, joissa virallisesti ihminen ei tarvitse tai saa apua, mutta näyttäisi silti ”tarvitsevan jotakin”. Kotipalvelujen institutionaaliset muutokset ovat herättäneet huolta erityisesti niistä ikääntyneistä, joiden tarpeita kunnalliset palvelut eivät kohtaa ja/ tai joilla ei ole sosiaalisia tai taloudellisia resursseja järjestellä apua tarpeisiinsa (Emt. 2012, 324). Etsivä vanhustyö näyttäytyy yrityksenä ratkaista nimenomaan tämän kohderyhmän tilanteita.

Työntekijät kokevat, että toisinaan avun saamisen tiukat kriteerit jättävät ikääntyneen ihmisen ikään kuin odottamaan, että palvelutarpeet kasvavat tai pitää tapahtua jonkinlainen romahdus, jotta avuntarpeet tulevat täytetyksi. Ympärivuorokautisen hoivan piiriin pääsyn kriteerit näyttäytyvät myös tiukkoina, työntekijät kokevat, että ”mahdollisimman pitkään omassa kodissa on välillä liiankin pitkään”. Esimerkiksi muistisairaus on saattanut edetä hyppäyksittäin tai ihmisen

kunto muuttua, mutta päätöksissä kestää, vaikka ”ihmisen hätä on tässä ja nyt”. Hyvin pitkälle edenneen muistisairauden kanssa yksin kotona asuvat ikääntyneet herättävät erityisesti huolta haastatelluissa työntekijöissä. Päätösten hitautta on tullut vastaan myös esimerkiksi kodinmuutostöissä; haastateltava kertoo tilanteesta, jossa muutostyön valmistuttua, sitä tarvinnut asukas ei enää huonokuntoisuutensa vuoksi hyötynytäkään muutostyöstä.

H7: Se ei sais olla niin, että ihminen joutuu jonottamaan ja odottamaan että hänen palveluntarpeensa kasvaa, jolloin hän vasta pääsee palvelujen piiriin.

H5: Sit useinhan siinä käy, valitettavan usein niin, että se palvelutarve ikään kuin niinku tossakin on nähty sitä, että pitää tehdä se ambulanssikeikka ensiapuun ennenku sit oikeesti tulee se ennenku lähetään niinku virallisemmin kat- et otetaan niinku tosissaan se, et tää ihminen ei ei näillä avuin pärjää kotona.

Tiukkojen virallisen palvelujärjestelmän avunsaamiskriteereiden lisäksi, työntekijät kertovat ”eioosta” ja siitä, että ikääntyneen ihmisen tarvetta vastaavaa palvelua ei ole olemassa. Puutetta työntekijöiden mukaan on muun muassa mielenterveyspalveluista, ikääntyville suunnatusta kuntoutuksesta ja henkilökohtaisesta avusta. Niukkuutta kotiapujen ja hoivan lisäksi työntekijät ovat kokeneet kuljetustuista ja päivätoimintapaikoista. Useampi haastateltava korostaa ikääntyneiden mielenterveyspalveluiden puutetta. Työntekijät kokevat, että ”ikäntyneet on blokattu mielenterveyspalveluista pois” ja ”ikäihmisten mielenterveyspalvelut ovat tosi kurjassa jamassa”. Yksi haastateltava on huolissaan myös siitä, että uudessa mielenterveysstrategiassa ei puhuta lainkaan ikääntyneistä ihmisistä ja pelkää että ikääntyneet ”pyyhkiytyvät (mielenterveys)palveluista pois”.

Avuntarpeen ja avun saamisen välitila ei ole ikääntyneelle eikä etsivän vanhustyön työntekijälle yksinkertainen tai helposti ratkaistavissa oleva tilanne. Toisinaan kysymys on siitä, että ikääntynyt ihminen ei koe tulevansa autetuksi, vaikka kontakteja eri palveluihin olisikin olemassa. Etsivän vanhustyön asiakkaalla saattaa olla käytössä palveluita, mutta työntekijät kohtaavat siitä huolimatta asiakkailaan turvattomuuden kokemusta ja huolta. Työntekijät puhuvat katvealueista ja väleistä, mitkä eivät kuulu kenellekään. Tyypillistä on, että etsivän vanhustyön asiakas on sellainen, ”joka ei kuulu oikein minnekään” ja jota siirrellään toimijalta toiselle. Tyypillistä on myös, että ikääntynyt ihminen on ”pyörähtänyt” palveluissa kiinnittymättä niihin. Palvelujärjestelmän olemassa olevilla käytännöillä ei kuitenkaan tunnuta pystyvän auttamaan tai tukemaan ihmisen tilannetta, vaikka

ammattilaisilla olisikin huolta ihmisen selviytymisestä kotona. Työntekijöiden kokemuksessa kunnan tarjoama palvelu ei aina vastaa ikääntyneen ihmisen tarpeeseen, joka voi olla monisyinen yksinäisyyden, selvittämättömien asioiden, mielenterveysongelmien ja turvattomuuden kokemuksen kimppu. Etsivälle vanhustyölle on kuitenkin haastateltavien mukaan tyypillistä, että asiakkuudelle ei aseteta ennalta kriteerejä, vaan kaikki ihmiset pyritään kohtaamaan ja kuulemaan.

Avun saamisen institutionaaliset rajaukset asettavat etsivän vanhustyön työntekijät hoivapoliittisen peruskysymyksen äärelle: mitä ovat ihmisen hoivan tarpeet, joista sosiaalipoliittisten järjestelmien avulla huolehditaan, kenelle vastuu tarpeista kuuluu ja millainen tarpeentyydytyksen taso kaikille ihmisille taataan (Van Aerschot 2014, 75–76). Työntekijät kertovat kohtaavansa sekä ”absoluuttista hoivaköyhyyttä”, jossa ihminen on täysin vailla tarvitsemiaan apuja, että ihmisten omaa kokemusta tyydyttämättömistä tarpeista ja turvattomuudesta, vaikka apuja olisikin jo kokeiltu, aloitettu tai koetettu ihmiselle järjestää. Hoivaköyhyytystutkimuksessa riittävää apua on lähestytty unmet needs -käsitteen kautta. Riittämätön apu (*unmet needs*) näyttäytyy tilanteena, jossa ihmisellä on toimintakyvyn rajoitteiden vuoksi avuntarpeita, mutta apua ei ole saatavilla tai se ei ole riittävää. Riittämätöntä apua voidaan tutkia joko objektiivisesti eli tutkimalla sellaisia tilanteita, joissa apua tarvitsevat ovat täysin vailla virallista tai epävirallista apua. Subjektiivisessa tavassa taas huomioidaan myös ihmiset, jotka pitävät saamaansa apua riittämättömänä, vaikka käytössä olisikin palveluja tai epävirallista apua. (Kröger, Van Aerschot & Puthenparambil 2019, 126–127.) Etsivän vanhustyön työntekijät kohtaavat sekä objektiivisesti että subjektiivisesti määriteltäviä riittämätöntä apua ja joutuvat näin ollen kosketuksiin sen kysymyksen kanssa, millaisia tarpeita toisaalta ikääntyneet itse ja toisaalta taas hoivapalvelujärjestelmä tunnustaa ja tunnistaa.

Ikääntyneen ihmisen tilannetta avun tarpeen ja avunsaamisen välitullassa kuvataan ikääntyneen ”tarpeella tulla pienillä asioilla autetuksi”. Etsivän vanhustyön tehtävä on täyttää tätä tarvetta ja näin ollen täydentää virallisen palvelujärjestelmän luomaa tilaa, jossa avuntarpeet eivät ole kyllin suuria tai tarpeet ovat niin epäselvärajaisia, ettei niihin ole olemassa kunnan tarjoamaa palvelua. Etsivän vanhustyön työntekijät kertovat ”kuulevansa asiakkaan pieniä asioita” ja ”tekevänsä yhdessä asiakkaan kanssa konkreettisia tekoja”. Asiakkaalla saattaa olla ”moni asia solmussa” ja etsivän vanhustyön tehtävä on ”aukaista solmuja auki pala kerrallaan”.

H2: Ja sit tietysti siihen kietoutuu se et sit ihmiset on hyvin yksin. Et sit jos on tarve sille toisellekin ihmiselle tai jollekin tekemiselle niin se voi olla sitä

vyhtiä, että kun ei ole vaan mitään tekemistä ja se voi olla se yks ratkasu, että haetaan niitä tukia ja ostetaan uudet housut ja tota silputaan kodista turhat paperit, jotka aiheuttaa mielipahaa ja hämmennystä ja sitten lähdetään sen jälkeen tutustumaan palvelukeskukseen ja yritetään sinne saada ihminen kiinnittymään johonkin ni se voi olla vaikka semmonen tapahtumakulku, joka vois olla jonkun asiak- tai onkin näitä juuri tälläisiä polkuja näiden ihmisten kanssa koettu.

Keskeistä työntekijöiden mukaan on asiakkaan oman kokemuksen ja tarpeiden kuuleminen ja näihin tarpeisiin tarttuminen. Työn vahvuudeksi nähdään, että työntekijän ei tarvitse rajata pieniäkään tarpeita ulkopuolelle, vaan asiakkaan kanssa voidaan lähteä yhdessä terveysasemalle tai ensiapuun, tutustumaan erilaisiin paikkoihin tai ryhmiin, hankkimaan bussikorttia tai korjauttamaan puhelinta. Yhdessä voidaan myös ottaa yhteyttä eri toimijoihin tai ottaa selvää asiakasta mietityttävistä asioista, jotta asiakkaan ”ei tarvitse vatvoa asiaa enää mielessään”. Osa työntekijöistä korostaa, että etsivässä vanhustyössä ei ole kyse yksittäisistä saattamiskeikoista vaan asioiden hoitamisen tarkoituksena on ”edistää ikääntyneen ihmisen asioita muutenkin”. Asioiden hoitaminen yhdessä asiakkaan kanssa kuuluu laajempaan ihmisen kokonaisvaltaiseen tukemiseen ja sitä kuvataan ”ajan kanssa tehtäväksi rinnalla kulkemiseksi”.

Vaikka ikääntyneiden ihmisten hoivaköyhyyttä on Suomessa tutkittu verrattain vähän, on todettu, että vajaa viidennes 75 vuotta täyttäneistä apua päivittäisissä perustoiminnoissa tarvitsevista ei saa riittävää apua. Päivittäisten asioiden hoitamisen osalta avun riittämättömyys on vielä laajempaa; neljännes 75 vuotta täyttäneistä ei saa riittävästi apua käytännöllisiin päivittäisiin asioihin, joita ovat muun muassa kaupassa käynti, ruuan valmistus, taloustyöt, pyykinpesu, liikkuminen kulkuvälineillä ja pankkiasioiden hoitaminen. (Kröger, Van Aerschot & Puthenparambil 2019, 131.) Kotiavun institutionaalinen muutos sairaanhoitoa ja kehon hoivaa painottavaksi kotihoidoksi ja kotihoidon tukipalvelujen pilkkominen irrallisiksi palvelutuotteiksi vaikuttaisi luoneen palveluaukkoja, joita tilkitsemään etsivä vanhustyö asettuu. Etsivä vanhustyö näyttäytyy vastauksena sellaisten ihmisten avuntarpeisiin, joilla ei ole taitoja tai resursseja hankkia apua tai joilla on niin sanotun virallisen avun ulkopuolelle jääviä avuntarpeita. Vaikka kodinhoidolliset askareet kuten siivous tai ruuanlaitto on rajattu etsivän vanhustyönkin tehtävien ulkopuolelle, vaikuttaa etsivä vanhustyö auttavan ihmistä järjestelemään ratkaisuja näihin tarpeisiin ja katsovan rajauksia tilanteiden mukaan läpi sormien, jos tilanteen kokonaisvaltainen ratkaisu sitä vaatii. Etsivän vanhustyön tehtävä on työntekijöiden kokemusten mukaan rinnalla kulku vaikeaselkoisessa

palveluviidakossa ja ratkaisujen etsiminen hoivaköyhyyteen, mikä vaatii aikaa. Tähän teemaan keskityn seuraavassa analyysini alaluvussa.

6.2 Pirstaleinen ja vaikeasti hahmotettava palvelujärjestelmä -etsivä vanhustyö tulkkina ja välittäjänä palveluissa

Etsivän vanhustyön työntekijät peilaavat etsivän vanhustyön työmuotoja ja tehtävää palvelujen hakemisen, palvelutarpeen arvioinnin ja palveluiden aloittamisen institutionaalisiin käytäntöihin. Pirstaleinen ja vaikeasti hahmotettava palvelujärjestelmä luovat tarpeen etsivälle vanhustyölle. Etsivän vanhustyön tehtävänä on kulkea ikääntyneen rinnalla palvelujärjestelmän eri vaiheissa, tukea ikääntyneitä ihmisiä palveluiden ja toimintojen pariin sekä toimia tukena vanhan ihmisen ja palvelujärjestelmän välissä ”välittäjänä” ja ”tulkkina”. Etsivän vanhustyön tehtävää ja tarvetta neuvotellaan suhteessa palvelutarpeen arviointikäytäntöihin, palvelutarpeen arvioinnin paikkaan ja yksilön lakisääteisiin oikeuksiin. Ristiriitaa etsivän vanhustyön työntekijöille toisinaan tuottaa se, että työntekijät kohtaavat puutetta palveluista, joihin heidän asiakkaansa olisivat työntekijöiden näkemyksen mukaan oikeutettuja. Osalla työntekijöistä palveluohjaus kuuluu osaksi työnkuvaan, kun taas toiset irtisanoutuvat tehtävästä, vaikka näyttäisi siltä, että käytännössä joutuvatkin työssään palveluohjausta toteuttamaan ja asiakkaiden oikeuksia puolustamaan.

Etsivän vanhustyön työntekijöiden jaettu näkemys on, että kaikkien ikääntyvien ihmisten ei ole helppoa tai edes mahdollista löytää ikääntyneille tarkoitettujen palvelujen tai toimintojen pariin. Etsivän vanhustyön asiakkailla ei useimmiten ole tietoa palveluista, omista oikeuksistaan tai ei ole ketään läheisiä ihmisiä auttamassa palveluiden hankkimisessa ja asioiden selvittämisessä. Joskus ihmiseltä puuttuu uskallus lähteä tutustumaan esimerkiksi palvelukeskukseen tai ikääntyneille tarkoitettuun kohtaamispaikkaan. Suurin osa haastateltavista kertoo tiedon siirtymisestä nettiin, tiedon haun vaikeuksista, ”digisyryjäytymisestä” ja ”digiosaamattomuudesta”. Etsivän vanhustyön tehtävänä onkin välittää tietoa, johdattaa ikääntynyt ihminen oikean palvelun tai toimijan luokse, tukea ihmistä palveluun ”saattaen vaihtaen” ja auttaa kotiin tarjottavien palveluiden järjestämisessä ja aloittamisessa.

H1: Siis semmonen niinku että et sä et enää hallitsekaan sitä tilannetta tietyllä tavalla ja sä et pääse ruokakauppaan ja niin edelleen. Niinku semmonen välittäminen et tulee se kohta, että nyt sä et pärjää ilman niinku apuja vaikka

sinne kotiin -- mä en nyt puhu siitä et tuntuu vähän yksinäiseltä, vaan niinku syvempää tai sit se, että et oikeesti alkaa oleen niinku tarve niille palveluille ja sille ja se et sä et niinku... niin ne ei tule sull,e et siinä tarvitaan niinku sitä välittäjää.

Työntekijöiden näkemyksen mukaan palvelujen hakeminen tai avun pyytäminen on osalle ikääntyneistä ihmisistä vaikeaa. Haasteltavien mukaan ihmiset, joilla ei ole läheisiä tai tukiverkosta auttamassa, jäävät herkästi vaille tarvitsemaansa palvelua. Työntekijät kertovat avuntarpeen vähittäisestä lisääntymisestä niin, ettei ikääntynyt ihminen itse välttämättä hahmota tilannettaan tai avuntarvettaan. Työntekijät liittävät ulkopuolisuuden kokemuksen, luottamuksen puutteen ja syrjäytymisen vaikeuksiin palveluiden hakemisessa. Palveluiden hakeminen vaatii tietoa siitä, mihin ottaa yhteyttä, rohkeutta yhteyden ottamiseen ja taitoja sanoittaa omaa tilannetta. Työntekijöiden mukaan asiakkailla ei ole aina ”voimavaroja pyytää ja vaatia”. Etsivän vanhustyön asiakkailla saattaa myös olla huonoja kokemuksia palveluista, pettymyksiä, kokemus että palvelua ei saa tai että ei ole tullut kohdatuksi. Tällöin ”saattaa olla, että seuraavaa kertaa ei tule, että se ihminen kysyy.”

H1: Mut siis tyypillistä on se, että ihan tyypillisintä oli se sit mikä tahansa, ni se et ihmiset ei pyydä itse apua. Ei o niinku ei ole luottamusta pyytää, ei ole keinoja pyytää, on semmonen ulkopuolisuuden kokemuksen tunne, et saattaa tietää et on olemassa erilaista niinkun toimintaa mut ei minulle.

H3: Sitten on se, ettei osata enää eli se et on syrjäytynyt täst kaikesta sitte ettei osata pyytää sitä, ei ehkä osata täsmentä,ä et mä tarviin nyt ruokaa tänne kotiin.

Palvelujen hankkimisen työläys on yhteydessä avun riittämättömyyteen ikääntyneillä. Avun hankkiminen edellyttää tiedonhakutaitoja, vertaamista, kontaktin ottamista, tarpeen sanallistamista ja priorisointia. (Van Aerschot 2014, 129–130.) Juuri näitä asioita etsivän vanhustyön tekijät kuvaavat tekevänsä yhdessä asiakkaidensa kanssa. Työntekijöiden kokemuksissa avun hakeminen, siitä neuvottelu ja lopulta avun aloittaminen ovat heidän kohtaamilleen ikääntyneille arkoja, vaikeita ja kummallisiakin tilanteita, joissa asiakkaat tarvitsevat aikaa ja kokemusta kohdatuksi tulemisesta, jotta yhteys palveluun syntyy. Lina Van Aerschotin (2014) mukaan omaisilla on suuri rooli riittävän avun järjestelyssä ja koordinoinnissa etenkin silloin, kun avuntarpeita on paljon ja apua tarvitsee hankkia useista eri lähteistä (Emt. 2014, 133). Etsivän vanhustyöntekijöiden kuvaama ”rinnalla kulku palvelujärjestelmässä” vaikuttaisi toteuttavan tätä samaa tehtävää niiden

ikäntyneiden ihmisten kohdalla, jotka syystä tai toisesta eivät ole järjestely- ja koordinoititukea informaalisti saaneet.

Palvelujärjestelmän monitahoisuus, vanhuspalveluiden toimijoiden määrän lisääntyminen ja palvelujen löytämisen monimutkaisuus on tunnistettu myös ikääntyneiden ihmisten neuvontapalvelujen valtakunnallisessa kehittämistyössä. Ratkaisua monimutkaisuuteen ja pirstaleisiin palveluihin on haettu niin sanottua yhden luukun periaatetta ja keskitettyä asiakasohjausta kehittämällä. Julkisen palvelujärjestelmän piiriin pääsy edellyttää asiakasohjaajan palvelutarpeen arviointia ja suunnitelmaa tarvittavista palveluista. Asiakasohjaajan tehtävänä on tarjota apua ja neuvontaa palveluntuottajan valinnassa, mikäli palveluita kunnassa hankitaan palvelusetelin avulla. Paljon apua ja tukea tarvitseville voidaan nimetä oma asiakasohjaaja, joka seuraa esimerkiksi paljon palveluja tarvitsevan ikääntyneen tilannetta. (Kehusmaa ym. 2018, 1.) Etsivän vanhustyön tekijät kuitenkin korostavat, että ”palvelut eivät tule ihmisen luokse” ja että palvelutarpeen syntyessä tilanteessa tarvitaan välittäjää. Etsivän vanhustyön kehittämistarve on tunnistettu myös asiakasohjauksessa; syrjäytyneiden tai yksinäisyydestä kärsivien on havaittu olevan riskissä jäädä palvelujärjestelmän ulkopuolelle (Emt. 2018, 3). Puhelinneuvonta, lähineuvontapisteet tai asiakasohjaajan palvelutarpeen arviointikäynti eivät tunnu tavoittavan kaikkia apua tarvitsevia.

Etsivän vanhustyön tehtävänä on ikääntyneen oman kokemuksen kuuleminen, luottamuksen rakentaminen ja oman tilanteen hahmottamisen tukeminen silloin, kun palveluille olisi tarvetta, mutta syystä tai toisesta ihminen on vailla tarvitsemaansa apua. Työntekijät kuulevat ikääntyneen omaa käsitystä tilanteesta ja auttavat sanoittamaan tarvittaessa tilannetta ja palveluiden tarkoitusta. Työntekijät perustelevat etsivän vanhustyön työtapaa suhteessa palvelutarpeen arviointikäytäntöihin ja pohtivat, mitä tarkoittaa, kun ihminen ”on palvelutarpeen arvioinnin kohteena, nimenomaan kohteena” ja miten tämä vaikuttaa erityisesti tilanteessa, jossa ihmisellä on taustalla epäluottamusta viranomaisiin tai sosiaalista arkuutta. Palvelutarpeen arviointia kuvataan kankeaksi ja lomakkeiden johdattelemaksi tilanteeksi, joka ei toimi kaikkien ihmisten kohdalla. Työntekijät näkevät palvelutarpeen arvioinnin valmiiden vaihtoehtojen esittelemisenä, jossa vastuu valinnasta tai valitsematta jättämisestä asetetaan asiakkaalle. Työntekijöiden puheessa eroa tehdään etsivän vanhustyön työmuodon ja palvelun tuottamisen tai järjestelmälähtöisten palveluiden välille.

H7: Jos mietitään, että me lähetään selvittämään just jotakin hänen tilannettaan, niin meillä helposti saattaa olla niinkun että me tullaan jonkun ratkasun kanssa tai palvelun kanssa sitä niinkun ihmistä kohden, kun meidän pitäis niinkun kuunnella, että no hän ei välttämättä hyödy tästä palvelusta vaan että häntä hyödyttäskään tämmönen -- me enemmän kuullaan sitä ja otetaan niinkun sitä ihmistä siinä niinkun mukaan eikä lähetä niinkun että hei meillä on tässä sulle nämä ja nämä tarjota ja jos se ei vastaa niin no sä et nyt ottanut näistä mitään vastaan ja sitten voidaan niinku tavallaan tehdä semmonen johtopäätös, että hän ei nyt ole valmis tähän tähän palveluun.

Työntekijät tekevät työstä kertoessaan eroa viranomaisiin ja kokevat eduksi sen, että heillä ei ole viranomaisen päätösvaltaa eikä statusta. Työntekijöiden kokemuksen mukaan arjen ongelmia ei aina haluta tuoda esiin viranomaisille ja "todelliset tarpeet" tulevat esille "pidempiaikaisen suhteen ja luottamuksen rakentumisen kautta". Työmuodon lähtökohtana on kiinnostus ikääntyneen ihmisen omasta kokemuksesta ja siitä, miten hän itse ymmärtää tilanteensa. Työntekijät korostavat tasavertaisuutta asiakkaaseen nähden ja pyrkivät välttämään kontrollia ja ennakkokäsitysten muodostamista asiakkaan tilanteesta. Etsivän vanhustyön tehtävänä on "huomata pienet heikot signaalit ihmisen elämässä ja tarttua niihin". Työntekijöiden mukaan ihmisen avuntarpeet tulevatkin joskus näkyviin arkisen jutustelun lomassa tai rivien välissä. Työmuodolle tyypillistä on, että "ei mennä tarjoilemaan mitään valmista" ja annetaan ihmiselle aikaa pohtia, olla epävarma ja muodostaa oma käsitys tilanteesta.

H6: Eli se kohtaaminen on niin iso juttu, että kuinka sä kohtaat sen ja ootko sä sen asiakkaan yläpuolella, ootko sä siinä samalla tasolla vai esitätkö sä niinku jotenkin tyhmää. Ja vai että et millä tasolla sä sitä työtä teet, että et osaatko sä niinku, ku mä puhuin siitä kameleonttiluonteesta, niin siinä on myös niinku se että sä osaat niinku sen ihmisen kanssa, sä et voi olla niinku tässä työssä viranomainen ja mennä kuponkien ja kaavakkeiden kanssa, että nyt tässä jalat ristissä istutaan ja täytellään näitä rasteja ruutuun, siinä kohassa se peli on jo menetetty.

H4: Ja tota noin siellä sitten niinku kuunnel- meillei o mitään lappuja blanketteja, vaan ihan lähetään sillai keskusteleen et halutaan kuulla se asiakas, vaikka hänestä olis sit se ilmottajataho jo kertonu sitä et mitä problematiikkaa siellä ja mitä on, ni me ei mennä sinne sillä lailla, että mites nyt näin, vaan me halutaan kuulla se asiakkaan mitä mikä hän on, miten hän näkee sen oman tilanteensa.

Etsivän vanhustyön työntekijät tunnistavat palveluohjausta tekevien viranomaisten resurssien riittämättömyyden. Etsivä vanhustyö vaatii aikaa kuunnella ja "asettua asiakkaan arkeen ja

maailmaan”. Palveluohjaajanakin työskennellyt työntekijä kertoo, että aikaisemmassa roolissaan ”pystyi ratkomaan asioita vain osittain” ja ”vähän laittamaan laastaria päälle ratkomatta syytä siellä alla”. Etsivä vanhustyö näin ollen tukee erityisesti sellaisia ikääntyneitä ihmisiä, joiden tilanne ei selviä asiakasohjaajan resursseilla tehtävien tapaamisten aikana, vaan vaatii useita kohtaamisia, monipuolisia näkökulmia ihmisen tilanteeseen ja kokonaisvaltaista työtapaa.

Osa haastateltavista kertoo järjestelvänsä palveluja ikääntyneelle yhdessä palveluverkoston toimijoiden kanssa, osa taas korostaa tiedon välittämistä ikääntyneelle itselleen ja tarpeen tullen viestin välittämistä viranomaisille. Toiset etsivän vanhustyön työntekijät tekevät kotikäyntejä myös yhdessä palvelutarpeen arviointia tekevien asiakasohjaajien kanssa. Se, kuinka paljon palveluiden järjestelemistä tehdään, vaihtelee eri työntekijöiden ja etsivän vanhustyön työmuodon mukaan: kohtaamispaikoissa etsivän vanhustyön työntekijät korostavat tiedon välittämistä viranomaisille, kun taas yksilötyötä ja kotikäyntejä tekevät työntekijät ottavat paljonkin vastuuta asiakkaan kokonaistilanteesta. Rajaa neuvotellaan etenkin lakisääteisten palveluiden järjestelyvastuun suhteen ja rajanveto riippuu paljolti siitä, millaisessa rakenteessa etsivää vanhustyötä tehdään.

H5: On siinä ohjauksellista, että kyl heti, jos jollain ihmisellä joku murhe on niin tottakai se mietitään ensin, että onko siinä jotenkin niinkun mihin sitä saatellaan sitä ihmistä, mut jos se nyt ratkee sillä, että siinä on lähellä se palvelu, niin tottakai. Mut et silloin kun puhutaan isoista niinkun tämmösistä palveluista, jos nyt aatellaan vaikka kotihoitoo, päiväkeskuspalveluu tai sitten jopa näitä kuljetuspalveluita, niin se on se ykkösosote kuitenkin se asiakasohjausyksikkö ja ollaan yhteyksissä asiakasohjaukseen oltu monesti kun on tullut huolta jostakin ihmisestä.

Usein etsivän vanhustyön tehtävänä on palveluverkoston tai palvelupolun rakentaminen ikääntyneen elämään. Etsivän vanhustyön työntekijät korostavat omaa tehtäväänsä eri palveluiden yhteen saattajana ja välittäjänä, ei viranomaisvastuun korvaajana. Työntekijät kuitenkin kokevat, että heillä on useimmiten kokonaisvaltaisempi näkemys ikääntyneen ihmisen elämäntilanteesta kuin monilla muilla vanhuspalveluiden työntekijöillä ja, että he näkevät, millaisesta tuesta tai palveluista ikääntynyt ihminen hyötyisi. Osa työntekijöistä kokee, ettei pirstaleisessa palvelujärjestelmässä kokonaisvastuuta asiakkaan tilanteesta kuitenkaan ole kenelläkään, vaan ”kaikki hoitavat sen oman tonttinsa” ja tämä luo tarpeen etsivälle vanhustyölle kokonaisvaltaisena työmuotona. Työntekijöille kertyy paljon sellaista tietoa ihmisen elämästä, mitä muut ihmisen elämässä mukana olevat toimijat eivät välttämättä kuule tai huomaa. Työntekijöiden mukaan tämä

vaikuttaa myös palveluiden kohdentamiseen. Etsivän vanhustyön työntekijät myös kokevat, ettei palveluohjausta tekevillä viranomaisilla ole aina tarpeeksi tietoa esimerkiksi kolmannen sektorin tarjoamista erilaisista palveluista ja tukimuodoista. Vaikka etsivän vanhustyön työntekijät näkevätkin, että vastuu ikääntyneen palveluiden myöntämisestä ja järjestämisestä on palveluohjausta tekevällä asiakasohjaajalla, käytännössä näyttää siltä, että etsivän vanhustyön tehtäväksi usein muodostuu palvelu- ja turvaverkoston kokonaisvaltainen kokoaminen asiakkaan elämään.

H4: Me tosiaan täydennetään sitä järjestelmää ja ollaan myöskin se kyllä se verkostojen kokoaja enenevässä määrin. Kyllä koen, että ollaan se myöskin se niinkun yhteensaattaja niin sanotusti sitten niinku, että et voidaan siellä asiakkaan luona sitten koota sitä palveluverkkoo siellä ja pystytään niinku siihen, et meillä on kyl monesti se paljon kokonaisvaltasempi näkemys siit asiakkaasta, kun niillä.

H2: Kohdennetaan palvelut ja resurssit oikein ja oikeissa tilanteissa ettei mätkitä päämäärättömästi palveluja mitä nyt vaan hätäpäissä sattuu tulemaan mieleen jokaiselle, koska ei ole tietoa tai aikaa jotenkin kohdentaa sitä apua oikein sille ihmiselle - - etsivä vanhustyö tuntee hyvin laajasti niinku alueellisen toimijarakenteen, sen kolmannen sektorin ja ne hankkeet ja kaikki millä voidaan sen ihmisen tilannetta ratkoa. Se keventää sillon sitä painetta tunkea ne kaikki ihmiset sinne samoihin palveluihin, ku voidaan keksiäki monipuolisempia ratkasuja, jotka ratkoo niiden ihmisten tilanteita huomattavasti paremmin ku se standardiratkaisu.

Etsivän vanhustyön työntekijät näkevät ongelmaksi sen, että ikääntynyttä usein ohjataan palveluun tai hänelle käynnistetään palveluja, joista ikääntynyt ihminen ei itse koe hyötyvänsä tai hän ei ymmärrä palvelun tarkoitusta. Työntekijät puhuvat siitä, että ”palvelut eivät osu kohdallensa” ja että ikääntyneen ihmisen ”ääni ei kuulu palveluissa”. Etsivän vanhustyön tehtävä ikääntyneen ihmisen ja palveluiden välissä on kahdensuuntainen: toisaalta työntekijä toimii asiakkaan äänitorvena kotiin vietävien palveluiden suuntaan, vahvistaa luottamusta ja auttaa selvittämään mahdollisia ristiriitoja, toisaalta taas työntekijän tehtävänä on tukea asiakasta pitämään aloitetut palvelut ja auttaa hahmottamaan palveluiden tarkoitusta. Etsivän vanhustyön tehtävänä on myös tukea ”niitä ihmisiä, jotka eivät kestä sitä pirstaleista järjestelmää”. Työntekijöiden mukaan toisille ihmisille on kuormittavaa ja ”ihan liikaa tutustua kymmeneen eri toimijaan, jotka tuottavat sen siivun sun elämään.” Etsivässä vanhustyössä sanoitetaan järjestelmää asiakkaille, minimoidaan pirstaleisuutta ja pyritään rakentamaan ihmisen kannalta ”hallittavissa oleva” palvelukokonaisuus.

Etsivän vanhustyön työntekijät puhuvat ”palveluihin kiinnittymisen tukemisesta”. Etsivän vanhustyön tehtävänä on seurata, että ”palvelut lähtevät sujumaan” ja tukea asiakasta ”pitämään kotihoidon palvelut”. Haasteita nähdään uusien palveluiden aloittamisvaiheissa tai kun ihminen siirtyy palvelusta toiseen. Työntekijöiden mukaan rinnalla kulku ja seuranta näissä tilanteissa ovat etsivän vanhustyön tehtäviä. Joskus etsivän vanhustyön tuen piiriin myös palaa ihmisiä, jotka ovat jääneet uudelleen vaille apua tai lopettaneet aloitettuja palveluja. Yksi työntekijä pohtii myös kaupunkinsa tilannetta sairaalajakson ja kotiutumisen nivelvaiheessa, työntekijän kokemuksen mukaan ”tuki ei jatku tarpeeksi pitkään sinne kotiympäristöön”.

Työntekijät pohtivat myös omaa rooliaan suhteessa asiakasohjaukseen ja kotihoidon rooliin. Ristiriitaa työntekijöille aiheuttavat tilanteet, joissa etsivän vanhustyön asiakas jää ilman tukea, johon hänellä olisi lakisääteinen oikeus. Etsivän vanhustyön tehtävänä onkin toisinaan ikääntyneen ihmisen etujen ajaminen ja puolella oleminen. Tämä tapahtuu välittämällä tietoa joko suoraan asiakkaalle tai vastuulliselle palveluntuottajalle tai viranomaiselle. Työntekijöiden käsitys ikääntyneen avuntarpeesta on joskus ristiriidassa viranomaisen tekemän päätöksen kanssa.

H6: Mut että kyllä se aika usein turhauttaa, kun asiakkaalle yrittää saada niinku jotakin apuja ja palveluja minkä niinku näkee, kun siellä kotona on useammankin kerran käyny, et hän oikeesti niinku tarvii eikä hän pärjää ja sit sielt tulee sitä eioota ja sit niinku valitellaan ja tehdään sitten uusia hakemuksia ja yritetään että millä tavalla me nyt saadaan.

Työntekijöiden ristiriitaiset kokemukset liittyvät usein myös kotihoidon tilanteeseen. Haasteltavien mukaan on ikävää törmätä toimimattomaan kotihoitoon, jossa ”palvelutarve on mietitty väärin” tai tarvetta ei ole tuotu lainkaan esille. Yksi työntekijä pohtii, onko lisäävun tarpeesta vaikea viestiä kotihoidon tiimissä, koska työmäärä on jo valmiiksi suuri, vai onko niin, että kotihoidossa ei aina kiireessä huomata avun tarpeiden muutoksia. Työntekijät esittävät, ettei ihannetilanteessa etsivää vanhustyötä tarvittaisi silloin, kun ihminen on jo kotihoidon palvelujen piirissä. Tällä hetkellä työntekijät näkevät etsivällä vanhustyöllä kuitenkin paikkansa myös kotihoidon asiakkaiden äänen esille tuojana palveluissa ja etsivän vanhustyön tehtävinä nähdään ”äänen pitäminen epäkohdista” ja ”epäkohtiin puuttuminen”.

H5: No se (etsivän vanhustyö rooli) on, mun mielestä just tää perusoikeuksien, että lakisääteisten, kun aatellaan että kunnalla on velvollisuus tähän varmistaa kuntalaisen hyvä elämä eli siellä on lakisääteisiä

velvollisuuksia sitä, että ihminen tarvitsee ne palvelut, mitkä sille lakisääteisesti kuuluu, eli varmistaa se hyvä elämä paitsi ne lakisääteiset mut myös se muu. Eli silloin ensin, et varmistetaan tottakai niinku se, että ne toteutuu, mut se pitäis niinku toteutua myös, eli silloin niinku sitä pitää pitää ääntä siitä, että kotihoito myös toteuttaa sen mikä sille ihmisille siinä kuuluu”

H1: Kotiin tuotettavien... se, että on kotiin tuotettavien palvelujen piirissä, on todettu palvelutarve sellaiseksi, että saa kotiin palveluita, niin jos aatellaan tavotetilannetta, niin vois aatella, et kaikki on silloin hyvin, et minkä takia tarvitaan etsivää työtä tai minkä takia kotiin tuotettavien palveluiden piirissä oleva ihminen olis jotenkin etsivän työn kohde? Se on mun mielestä äärimmäisen mielenkiintoinen asia. Jos me katotaan meidän ohjauksia, ja miten iso merkittävä osa niist yhteydenotoista tulee kuitenkin sieltä kotihoidosta, ja sit sieltä tunnustetaan niit ihmisiä, et ne todellakin hyötyy siitä, ja se kertoo mun mielest meidän kotihoidon tilanteesta tällä hetkellä. Jos niinku mä piirtäisin sitä maailmaa, ni ei mun mielestä... tulevaisuuden tavotetta siit hyvinvoivasta vanhuksesta ja siitä, et meillä välitetään ja et kotona asuminen on turvallista, ni eihän etsivää vanhustyötä tarvittas silloin kun sää oot kotihoidon palveluitten piirissä.

Vanhuspalveluiden palvelutarpeen arviointia ja päätöksentekotilanteita tutkinut Merja Ala-Nikkola (2003) esittää, että vanhusalan työntekijät mukaan lukien kotihoidon työntekijät tekevät päätöksiä ikääntyneiden palveluista paitsi virallisissa palvelutarpeenarviointitilanteissa tai hoitoneuvotteluissa, myös niin sanotuilla ”epävirallisilla päätöksenteon näyttämöillä”. Ikääntyneiden tai omaisten näkökulmat ja kokemukset voivat jäädä taka-alalle työntekijöiden määrittelyvaltaan nähden erityisesti tilanteissa, joissa asiakkaiden lisääntyviä tai vaikeutuneita palvelutarpeita joudutaan sovittamaan palvelujärjestelmän riittämättömiin resursseihin. (Ala-Nikkola 2003, 55.) Kotihoidon resurssiongelmia, jotka näyttävät kiireenä, liukuhihnamaisena työnä ja lyhyinä tarkasti rajattuina kotikäynteinä ovat tunnustettu ongelma vanhuspalveluissa. Etsivän vanhustyöntekijät toimivat ihmisten äänen esiin tuojana silloin, kun kotihoidossa syystä tai toisesta avun tarpeet on etsivän vanhustyön työntekijöiden näkemyksen mukaan arvioitu väärin tai ikääntyneen ja palveluntuottajan näkemykset eroavat toisistaan.

6.3 Katveessa kokonaisvaltainen kohtaaminen -etsivä vanhustyö sosiaalista puolustavana hoivana

Etsivän vanhustyön työntekijöiden kokemuksissa etsivän vanhustyön tehtävä ja paikka muotoutuvat suhteessa kotihoidon ja sosiaalityön institutionaalisiin käytäntöihin ja rajauksiin. Etsivän vanhustyön

tehtävää neuvotellaan suhteessa kotihoidon hoito- ja sairauskeskeisyyteen ja hoitotieteelliseen ihmiskuvaan sekä sosiaalityön taloudellisia asioita ja toimeentulon kysymyksiä painottavaan tehtäväkuvaan. Työntekijöiden kokemusten mukaan kotihoidon ja sosiaalityön kapeutuneiden tehtävien myötä mahdollisuudet kokonaisvaltaiseen kohtaamiseen ovat jääneet näiden palveluiden ulkopuolelle. Etsivän vanhustyö paikantuu hoivan sosiaalisia ulottuvuuksia puolustavaksi työksi. Etsivän vanhustyön työtapaa rakentuu kohtaamisesta ja kuuntelemisesta, luottamuksen rakentamisesta ja välittämisestä, ennaltaehkäisystä sekä yhteisöjen vahvistamisesta. Etsivän vanhustyön työntekijöiden puheissa on tunnistettavissa hoivan eri ulottuvuuksien määrittelyä osana etsivän vanhustyön tehtäviä, mikä tulee näkyviin, kun työntekijät neuvottelevat työnsä paikkaa suhteessa kotihoidon ja sosiaalityön institutionaalisiin käytäntöihin.

Kotihoidon institutionaaliset käytännöt luovat tilan etsivän vanhustyön paikalle palvelujärjestelmässä. Työntekijät peilaavat ikääntyneiden kohtaamattomia tarpeita kotihoidon käytäntöihin, joissa korostuvat sairaanhoidolliset ja hoitotieteelliset tarpeet, toimenpiteet ja puheentavat. Etsivän vanhustyön työntekijät puhuvat ikääntyneen ihmisen *epäselvärajaisesta jostakin tarpeesta*. Työntekijät kertovat ”ihmisen jäävän vaille jotakin”, vaikka hänellä olisikin kotihoidon palvelut tai fyysiseltä toimintakyvyltään reippaista ikääntyneistä, jotka ”tarvitsevat vaan siihen sitä jotakin”. *Epäselvärajainen jokin* määritellään suhteessa ”terveydelliseen hoivaan ja huolenpitoon”, ”toimenpidekeskeisyyteen” ja ”fyysisen terveyden asioihin”, joista kotihoito vastaa. *Epäselvärajainen jokin* vaatii työntekijöiden mukaan aikaa tutustumiseen, kohtaamiseen ja ihmisen kokonaisvaltaiseen huomioimiseen.

H3: Kotihoidosta käsin huomasi -- et ihminen jäi aina vaille jotakin, koska se aika on niin tavattoman lyhyt, kun siel ikäihmisen luona... voi olla oli se syy mikä tahansa, mikä tahansa, ku siel käydään.

H8: Se että onko siellä se, et vähentääkö se oikeesti sitä yksinäisyyden kokemusta, et onko siihen, pystytäänkö siihen vastaamaan sillä, et siinä äkkiä käy piipahtaan joku. Et sehän on myöskin sitten myöskin siitä kohtaamisen luonteesta kiinni, et kuinka siellä on. Et tuntuu jotenkin, et tänä päivänä se myöskin kotiin tuotavien palvelujen tietty hektisyys, et miten se vaikuttaa siihen kokemukseen, tuleeko oikeesti kohdatuksi. Ja sitten, et jos se on hyvin harvakseltaan, niin päivässä on vaan ja viikossa on vaan paljon tunteja. Jos oot vaan yksin kotona, että sä et niinkun lähde mihinkään, sulla ei ole niinkun mitään kontakteja mihinkään, jos ei ole omaisia ei ole ystäviä ei ole mitään ja sä oot niinkun sen viranomaisavun varassa niin se on, en haluaisi olla itse siinä tilanteessa.

Kotihoidon institutionaalisissa prosesseissa ei haastateltavien mukaan välttämättä tunnisteta kaikkia ikääntyneiden tarpeita eikä kotihoito kykene vastaamaan kaikkiin ikääntyneen ihmisen tarpeisiin. Etsivän vanhustyön nähdään paikkaavaan kotihoidon niukkoja resursseja ja hoitajien ajan puutetta. Kotihoidon ilmaistaan olevan ”vaikeassa” ja ”haastavassa tilanteessa”. Yksi työntekijä puhuu myös asiakkaita koskevasta huolesta, joka välittyy kotihoidon työntekijöiltä etsivän vanhustyön työntekijöille ja pohtii jaksamisen ja kohtaamisen mahdollisuuksia kuormittavassa kotihoidon työssä.

H6: Se aika on niinku se hirveen tärkeä tekijä tässä tämmösessä kohtaamistyössä. Ja että ihmisillä on paljon niinku pettymyksiä siitä, että jos siellä on kotihoidon asiakkuus, et ne hoitajat vaan kipasee ja käy siellä äkkiseltään, ei oo kun viis minuuttia, ja ei niillä oo aikaa istua eikä kuunnella eikä rupatella eikä niinku mitään sellasta, ni me uidaan sitä vastavirtaa sitten, että meillä on se aika kuulla ja kuunnella ja istutaan.

Etsivän vanhustyön tarvetta ja tehtävää perustellaan myös ikääntyneiden parissa tehtävän sosiaalityön tehtävien kapeutumisella. Haastateltavien mukaan heidän toiminta-alueillaan tehdään sosiaalityötä ikääntyneiden ihmisten parissa vaihtelevissa rakenteissa. Kaikissa kaupungeissa ei erikseen ole gerontologista sosiaalityötä vaan ikääntyneet ihmiset kuuluvat aikuissosiaalityön piiriin. Vanhuspalveluissa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden tehtävinä etsivän vanhustyön työntekijöiden mukaan näyttäytyvät taloudellisissa asioissa auttaminen ja ”laitosjonojen hoitaminen”. Osa etsivän vanhustyön työntekijöistä määrittelee roolinsa sosiaalityön kumppaniksi, jolloin yhteisiä kotikäyntejä tehdään sosiaalityöntekijöiden kanssa. Yksi työntekijä kertoo sosiaalityöntekijöillä ”olevan hyvin paljon sellaista mitä mielellään annetaan meille tehtäväksi”, koska sosiaalityöntekijän ajalliset resurssit tai työnkuva eivät mahdollista niitä tehtäviä, joita etsivän vanhustyön työntekijät tekevät.

H2: Hirveesti törmään siihen, että se kapeu- että meillä on ollu kapeutunut jotenki se sosiaalityönkin maailma. Että, et puhutaan siitä, et haetaan tuet ja täytetään lomakkeet ja tota taloudellinen tuki. Ja tää on se mikä korostuu siin sosiaalityön puheessa ikäihmisten osalta. Ja mä en oikeen nää sitä niinku niit muita sosiaalityön osa-alueita, mitkä ehkä näkyy muiden asiakasryhmien kanssa. Nuorempien asiakkaiden kanssa puhutaan eri tavalla, asetetaan tavoitteita, pohditaan voimavaroja, mut sitte ku on nää ikääntyneet ni mun käsitys on se että se on hyvin paljon sitä että ”no mut nyt haetaan toi hoitotuki” ja nyt ”nyt haetaan toi toimeentulotuki” ja ”jos et saa niin sitten haet sen harkinnanvaraisena täältä” ja et se on hyvin semmonen niinko painottuu niihin taloudellisiin asioihin tai sitten siihen johonkin asumisen

ratkasuihin jos on jotain muuta ku omassa kodissa asumista. Mutta se mitä mielestäni ja käsittääkseni sosiaalityö tekee muiden asiakasryhmien kanssa, ni sitä ei tapahdu ikäihmisten kanssa.

Oman työn rajaukset suhteessa sosiaalityöhön ovat työntekijöiden kokemuksissa paikoin ristiriitaisia: etsivän työn luonteeseen kuuluva kokonaisvaltaisuus ei aina istu institutionaalisiin rajauksiin vastuista ja velvollisuuksista. Työntekijät kertovat ”loikkivansa välillä vahvastikin rajainten yli”, ”astuvansa liikaa sinne (sosiaalityön) saappaisiin” ja tehtäviensä olevan ”hyvin lähellä jalkautuvaa gerontologista sosiaalityötä”. Toisaalta kunnissa ei välttämättä ole edes tarjolla erikseen määriteltyä gerontologista sosiaalityötä. Ihmisten tilanteita koetetaan myös arvioida vakavuusasteen mukaan ja työntekijät joutuvat pohtimaan, milloin ”kyse on isommista asioista”, joiden tiimoilta on syytä tehdä viranomaisten kanssa yhteistyötä. Osa työntekijöistä katsoo, että kuntien gerontologiseen sosiaalityöhön tulisi kuulua etsivää vanhustyötä ja että vanhusten parissa tehtävän sosiaalityön tulisi ulottua ikääntyneiden ihmisten koteihin ja elinympäristöihin eikä edellyttää ikääntyneiden vastaanottokäyntejä.

Etsivän vanhustyön työntekijöiden kokemuksissa sekä kotihoidosta, että ikääntyneiden sosiaalityöstä puuttuu psykososiaalinen ulottuvuus, jota etsivän vanhustyön erilaisilla työtavoilla ikääntyneen ihmisen elämässä vahvistetaan. Ennaltaehkäisy, varhainen tukeminen ja ikääntyneen ihmisen yhteisöiden ja verkostojen vahvistaminen ovat työntekijöiden mukaan etsivän vanhustyön tehtäviä, joita peilataan kotihoidon ja sosiaalityön kapeutuneisiin rooleihin. Asumispalvelukeskuksen iäkkäiden asukkaiden avun ja tuen tarpeita sosiaalityössä tutkinut Eeva Rossi (2018) on tuonut esiin, että sosiaalityöntekijä kohtaa työssään paitsi toimintakyvyn, palveluiden ja talouden kehyksiin asettuvia ikääntyneiden ihmisten tarpeita, myös psykososiaalisen ja emotionaalisen tuen tarpeita. Jälkimmäiset tarpeet tulevat esiin toiveina voida keskustella sosiaalisista suhteista ja yksilöllisestä elämäntilasta sekä näihin liittyvistä tunteista. Sosiaalityöntekijän rooli on näiden tarpeiden äärellä toimia kuuntelijana ja jäsenysten tukijana. Rossi korostaa, että ikääntyneet ovat näissäkin tilanteissa avuntarvitsijoita, vaikka ammattilaisen rooli onkin arvioinnin sijaan pysähtyä ikääntyneen ihmisen elämän äärelle. (Rossi 2018, 247–249.) Psykososiaalinen ja emotionaalinen tuki, tavoitteiden asettaminen ja voimavarojen pohtiminen näyttäytyvät osa-alueina, jotka herkästi valuvat sosiaalityöltä etsivän vanhustyön tehtäviksi.

Osa haastatelluista painottaa etsivän vanhustyön ennaltaehkäisevää tehtävää, jolloin ikääntyneitä ihmistä pyritään tukemaan siinä vaiheessa, kun erilaiset ongelmat eivät vielä ole pitkittyneet ja kun ihmisellä on ”toimintakykyä vaikuttaa omiin asioihin ja liittyä yhteen”. Työntekijöiden mukaan esimerkiksi yksinäisyys ei ole riittävä syy saada apua tai tukea niin sanotulta viralliselta palvelujärjestelmältä, vaikka työntekijät näkevät, että pitkittyessään yksinäisyys saattaa johtaa ”hankaliin elämäntilanteisiin” tai masennukseen. Ennaltaehkäisy näyttäytyy ikääntyneen ihmisen tukemisena, auttamisena ja kannustamisena osaksi yhteisöjä. Työntekijät puhuvat ongelmien kasautumisesta ja katastrofaalisista tilanteista, joita varhaisella tukemisella pystyttäisiin ennaltaehkäisemään. Yksinäisyys ja toisen ihmisen kaipuu ovat tilanteita, joihin etsivän vanhustyön asiakkaat kaipaavat tukea. Lisäksi varhaista puuttumista tarvitaan työntekijöiden kokemuksen mukaan erilaisissa elämänmuutostilanteissa, joita voivat olla esimerkiksi sairastuminen, omaishoitajuuden päättyminen, raitistuminen, leskeytyminen, muutto uudelle paikkakunnalle tai eläkkeelle jääminen.

H6: Just tää varhainen tukeminen, että kun sä varhaisessa vaiheessa saat sitä apua ja kannattelua ja kannustusta ja kaikkea niinku sitä hyvää mikä antaa sulle mielen hyvinvointia ja sosiaalisia suhteita ja niinku kaikkea, ni miten pitkälle semmonen kantaa. Ni sit jos niihin ei niinku mahdollisteta niitä, niin sitä sä nököität siellä yksin ja työllistät sitä terveydenhuoltoa kaikenlaisilla soitoilla tai tilaillet sata kertaa ambulanssia, ku nyt kolottaa sieltä kun sulla ei oo ketään jonka kanssa sä juttelet niistä kolotuksista.

Psykososiaalisten tarpeiden tunnistaminen ei aina ole ikääntyneille ihmisille itselleenään helppoa ja apua saatetaan hakea esimerkiksi yksinäisyyteen terveydenhuollon palveluista. Kohtaaminen ja kuulluksi tuleminen ovat keskeisiä etsivän vanhustyön elementtejä, jotka työntekijöiden kokemuksen mukaan toisinaan puuttuvat ikääntyneen ihmisen kohtaamista palveluista. Yksi työntekijä kertoo heille tulevan yhteydenottoja, joissa ihmisellä on ”peitetarina eli joku hyvinkin tavallinen ongelma, jota mukamas lähdetään ratkaseen”, mutta työntekijän kokemuksen mukaan taustalla on useimmiten yksinäisyyttä ja tarvetta päästä jakamaan murheita toisen ihmisen kanssa. Työntekijöiden mukaan sosiaaliset suhteet lähiomaisiin saattavat olla katki tai lähiomaisia ei ole ja tuttavien ja ystävien on kuollut ympäriltä. Myös yksin asuminen nähdään yhtenä syynä yksinäisyydelle. Etsivän vanhustyön työntekijät ”vahvistavat luomuverkostoa” eli tukevat yhteydenpitoa mahdollisiin omaisiin tai sanoittavat ristiriitoja aiheuttavia tilanteita kuten muistisairautta läheisille, etsivät ihmistä innostavia tekemis- ja osallistumismahdollisuuksia lähialueelta tai tarjoavat

kohtaamispaikassa mahdollisuuden ”yhteiselle tekemiselle, yhteisille jutun aiheille ja kavereille”. Se, että ikääntynyt ihminen ”tuntee kuuluvansa joukkoon”, vaatii työntekijöiden mukaan tukea, rohkaisua ja vahvistamista, etenkin jos taustalla on pettymyksiä tai arkuutta. Etsivän vanhustyön tehtävänä nähdään alueellisen yhteisöllisyyden vahvistaminen ja etenkin kotiin ja syrjään jääneiden ikääntyneiden ihmisten tukeminen yhteyteen toisten ihmisten kanssa.

Psykososiaalisen tuen menetelminä etsivän vanhustyön työntekijät esittävät välittämisen, turvallisuuden tunteen vahvistamisen, kohtaamisen, luottamuksen rakentamisen ja sinnikkyuden. Välittäminen ja kohtaaminen näyttäytyvät työntekijöiden puheessa vastakohtana ratkaisukeskeiselle työtteelle, jossa ihmisen asioita pyritään ulkopuolelta ratkomaan. Etsivä vanhustyö on kiinnostumista ihmisen eletystä elämästä ja siitä ”kuka toinen on”. Työntekijät puhuvat ”inhimillisestä ulottuvuudesta” ja ”lämmöstä” sekä ”läsnäolosta”, joita ikääntyneen ihmisen elämään pyritään etsivässä vanhustyössä tuomaan. Tärkeänä työntekijät pitävät myös ikääntyneen ihmisen kokemusta siitä, että hänet on kuultu, huomattu, nähty ja että häntä arvostetaan. Turvallisuuden tunnetta pyritään työntekijöiden mukaan vahvistamaan rakentamalla luottamusta siihen, että ihminen tietää saavansa tarvittaessa apua ja että työntekijä ”haluu tulla mun luo aina vaan ja kohtaa mut ihan ku kenen tahansa”. Työntekijät kertovat rakentavansa luottamusta ihmiseen ajan kanssa, sinnikkäästi ja pienin askelin, ihmistä on saatettu esimerkiksi puhuttaa puhelimitse tai ”kylillä ja kaupalla” useaan otteeseen, ennen kuin ihminen rohkaistuu lähtemään mukaan toimintaan tai ottamaan työntekijän vastaan.

H1: Mut on myös niitä ihmisiä, jotka tota noin on siellä kotona, eikä ole kyse siitä, että he on sellasen niinku vahvasti hoivan tarpeessa, vaan no mun mielestä semmonen sosiaalinen arkuus, luottamus... on vaikka sellasia pelkoja, ettei uskalla lähtee kotoa ulos, ni kyl se ihminen pitää sillon siel kotona tavata ja se on itse asiassa tapa myöskin lähtee rakentaa sitä luottamusta, et mä tuun sun tykö, avaat sä sen oven ja niinkin pikkuhiljaa niinä askelina. Me ei kohdattas niitä ihmisiä, joita me tässä tällä hetkellä kohdataan, ellei tää työ ulottus kotiin. Tosi tosi marginaalinen osa niist ihmisistä tulis vastaanotolle.

Etsivän vanhustyön työtavassa keskeistä on työntekijöiden mukaan kokonaisvaltaisuus keskellä kotihoidon ”hoito-sairauskeskeistä maailmaa”. Etsivän vanhustyön nähdään ”tuovan sosiaalipuolen siihen vahvemmin mukaan”. Toisaalta samaistumista sosiaalityöhön vältetään painottamalla kokonaisvaltaisuutta yhden tietyn näkökulman sijaan. Haastatellut työntekijät neuvottelevat

etsivän vanhustyön paikkaa jossakin *sosiaalisen* ja *hoidollisen* välimaastossa. Etsivän vanhustyön työntekijöiden puhe kotihoidon sairaanhoidollisia tarpeita korostavista institutionaalisista käytännöistä kytkeytyy kotihoidossa viime vuosikymmeninä tehtyihin uudelleenmuotoiluihin, joiden voidaan katsoa osaltaan luoneen tilan etsivälle vanhustyölle kotihoidon täydentäjänä. Kunnallinen sosiaalipalvelujen alle kuulunut kotipalvelu ja terveyskeskusten järjestämä kotisairaanhoido yhdistettiin 1990-luvulla tehostamisen hengessä kotihoidoksi. Yhdistetyn kotihoidon toimintamallissa pyrittiin alun perin korostamaan kotipalvelun ja kotisairaanhoidon välistä yhteistyötä, purkamaan näiden välisiä organisaatorajoja ja joustavoittamaan työnjakoa. Erilaisten vanhuksille suunnattujen kunnallisten palvelun uudelleenmäärittelyt ja kaventamiset ovat kuitenkin muovanneet yhdistetyn kotihoidon työnjakoa. Kotihoitoa toteutetaan sairaanhoidon ehdoilla ja kunnallisen kotihoidon voidaan nähdä olevan lääketieteellistä ja sairaanhoidollista osaamista korostava terveyspalvelu, jonka ympärillä toimii erilaisia kotiapuja tuottavia toimijoita esimerkiksi ostopalvelusopimuksilla tai ikääntyneiden ihmisten itse rahoittamina palveluina. (Wrede & Henriksson 2004, 211–212; 227.)

Ala-Nikkolan (2003) mukaan vanhuspalveluiden päätöksenteossa huomio kiinnittyy lääketieteellisiin seikkoihin ja psykososiaaliset tarpeet herkästi ohitetaan (Ala-Nikkola 2003, 60). Myös vanhuspalvelulain voidaan nähdä rakentavan käsitystä vanhuspalveluista hoidollisia ja lääketieteellisiä tehtävää toteuttavina palveluina. Vanhuspalvelulaissa vanhuseläkkeellä oleva väestö jaetaan ikääntyneisiin, joille kohdennetaan toimintakykyä edistäviä palveluita ja iäkkäisiin, joille tarjotaan sosiaali- ja terveyspalveluja. Käsitys iäkkäistä palvelun tarvitsijoista on kapea ja medikalisoitunut. (Kaskiharju 2019, 69.) Tällainen institutionaalisen hallinnan kautta rakentuva määrittely palveluiden käyttäjistä voi rajata kotihoidon asiakkaat ulos ennaltaehkäisevien ja psykososiaalista toimintakykyä vahvistavien palveluiden piiristä ja toisaalta ohjaa sitä, mitä vanhoille ihmisille tarjottavien sosiaali- ja terveyspalveluiden sisällöiksi määrittyy.

Silva Tedre (2007) on pohtinut kysymyksiä hoivan ja sosiaalityön suhteesta. Hoivaetiikkaa ja hoivan teorioita on yritetty tuoda osaksi sosiaalityön keskusteluja, mutta Tedren mukaan konkreettinen ja ruumiillinen hoivatyö jäävät sosiaalityötieteen tulkinnoista ulos. Hoivatyön ammatillistuminen on johtanut huolenpidon ja hoivan akatemisoitumiseen ammatillisissa koulutuksissa. *Hoivan tieto* ei kuitenkaan palaudu lääketieteeseen eikä sosiaalityötieteeseen vaan pitää sisällään myös kulttuurista tietoa vanhuksista huolehtimisesta ja konkreettisten ruumiillisten kohtaamisten kautta

syntyvää tietoa. Suomessa hoivasta on Tedren mukaan muodostunut *hoidon* vastinpari ja käsite, jolla kuvataan ja puolustetaan sosiaalialan ruohonjuuritason ammatteja ja niiden kantamaa tietoa. Hoivalla viitataan vanhustyön ei-lääketieteellisiin, ei-sairaanhoidollisiin ja ei-lainopillisiin sisältöihin. Palvelujärjestelmään liitettynä hoiva näyttäytyy ”sosiaalisen puolustamisena” vanhustyön käytännön ammattiteissa. (Tedre 2007, 110; 115–117.) Etsivän vanhustyön työntekijöiden kuvauksissa etsivä vanhustyö on jotakin, joka on jäänyt sairaudenhoitoa korostavaksi mielletyn kotihoidon ja taloudellisten kysymysten järjestelyyn keskittyvän sosiaalityön ulkopuolelle. Etsivän vanhustyön työntekijöiden on mahdollista omassa työssään ottaa (hoivan) *sosiaalinen* vakavasti eli rakentaa suhdetta asiakkaaseen rauhassa, antaa tilaa ja aikaa ja kuulla ikääntyneen omia käsityksiä ja ajatuksia. Haastateltavat kuvaavat etsivän vanhustyön tehtävää kokonaisvaltaisen tuen tarjoamisena, joka tapahtuu toistuvissa kohtaamisissa asiakkaiden kanssa. Etsivä vanhustyö voidaan nähdä myös institutionaalisesti tiukasti rajatuista vanhustyön ammattiteista irrottautuvana hoivatyönä, joka toisaalta ”puolustaa sosiaalista” ja toisaalta väistää hoivan tiedon ammatillisia rajoituksia.

7 Johtopäätökset

Tutkielmani tutkimuskohteena on etsivä vanhustyö osana kotona asuvien vanhusten palveluja. Tutkielmassani vastaan kysymykseen, miten etsivä vanhustyö paikantuu osaksi vanhusten palveluja etsivän vanhustyön työntekijöiden kokemuksissa. Tutkielmani tuloksena on kolme vanhushoivapolitiikan ja vanhushoivapolitiikan ja vanhushoivapolitiikan institutionaalisten käytäntöjen ja etsivän vanhustyön tehtävien suhteissa rakentuvaa etsivän vanhustyön paikannusta. Ensinnäkin paikannukset rakentuvat niistä vanhusten palveluiden institutionaalisisista käytännöistä, jotka ovat vaikuttaneet etsivän vanhustyön kehittämistarpeeseen ja luoneet tilan toimintamuodolle nimeltä etsivä vanhustyö. Lisäksi etsivän vanhustyön paikannukset muodostuvat etsivän vanhustyön tehtävien neuvotteluista ja määrittelyistä suhteessa näihin institutionaalisiin käytäntöihin. Tutkielman tulokset ovat avattuina taulukossa 2.

Tutkielmani tuloksena rakentuneet etsivän vanhustyön paikannukset ovat haastateltujen työntekijöiden puheesta tulkittuja analyttisiä kokonaisuuksia, jotka risteävät myös keskenään ja ovat osittain päällekkäisiä tulkintoja vanhan ihmisen avun ja hoivan saamisesta ja järjestelemisestä, avuntarpeiden määrittelyistä sekä avun ja hoivan tarpeeseen vastaamisen tavoista. Etsivän vanhustyön paikannukset tekevät näkyväksi vanhushoivapolitiikan ja vanhusten palvelujärjestelmän ongelmakohtia: hoivapolitiikan tuottamia palvelujärjestelmän katveita, eriarvoistavia rakenteita ja institutionaalisia käytäntöjä, jotka jättävät ikääntyneen ilman apua, tukea ja hoivaa. Etsivä vanhustyö paikantuu toimimaan tulkina ja välittäjänä palveluissa tukemalla ikääntyneitä löytämään palvelut ja kiinnittymään niihin sekä puolustamalla ikääntyneen lakisääteisiä oikeuksia. Etsivän vanhustyön paikannukset paljastavat myös palvelujärjestelmän institutionaalisisissa käytännöissä ja ammatillisissa rajauksissa määritellyn käsityksen hoivasta ja tulkinnan perustuslain velvoittamista ”riittävästä sosiaali- ja terveystaloudesta”. Etsivä vanhustyö paikantuu paikkaamaan avun niukkuutta täydentämällä tiukasti rajattuja ja pilkottuja kotiin tarjottavia hoivapalveluita tarjoamalla sellaista apua, joka on epäselvää tai tarttuu sellaisiin arjen avun ja hoivan tarpeisiin, joihin ei ole edes olemassa palvelua tai jota etsivän vanhustyön asiakkaat eivät ole hankkineet yksityisesti. Etsivä vanhustyö paikantuu myös puolustamaan hoivan sosiaalista ulottuvuutta ja tekee näkyväksi kotihoidon ja sosiaalityön palveluiden ahtaat raamit, joissa etsivän vanhustyön työntekijöiden kokemuksen mukaan ei ole kokonaisvaltaiselle

kohtaamiselle sijaa, tilaa tai aikaa. Lopulta tutkielmani tulokset johtavat ehdottamaan, että hoivaetiikan teorioissa rakentuvaa ymmärrystä hoivan ulottuvuuksista ja ihmiselämään kuuluvasta keskinäisriippuvuuden ja autonomisuuden yhteen kietoutumisesta olisi syytä tarkastella ja soveltaa myös akateemisten keskustelujen ulkopuolella eli ennen kaikkea hoivapolitiikan päätöksenteossa, mutta myös vanhushoivapalveluja määrittelevissä ja tuottavissa instituutioissa, hoivan ympärillä toimivissa vanhusalan kehittämishankkeissa sekä hoivan ammattilaisten kompetensseja ja tiedonmuodostusta määrittelevissä instituutioissa. Eettisesti kestävän hoivan toteutumiseksi olisi kuultava entistä tarkemmin hoivasuhteisiin asettuvien vanhusten ja työntekijöiden käsityksiä hyvästä hoivasta. Tässä luvussa tarkastelen etsivän vanhustyön paikannuksia suhteessa avun hankkimisesta, vanhusten palvelutarpeista sekä vanhusten hoivasta käytyihin keskusteluihin ja tutkimuksiin.

Taulukko 2 Tutkielman päätulokset

Etsivän vanhustyön tarpeen luovat institutionaaliset käytännöt	Etsivän vanhustyön tehtävät	Etsivän vanhustyön paikannus
Hoivaköyhyyttä ja palvelukatveita <ul style="list-style-type: none"> • Avun niukkuus • Tiukasti rajatut kotipalvelut • Avun saamisen tiukat kriteerit 	Paikata avun ja tuen puutetta <ul style="list-style-type: none"> • Tarjota tukea epäselvärajaisiin tarpeisiin • Auttaa konkreettisissa arjen asioissa 	Etsivä vanhustyö avun niukkuutta paikkaamassa
Pirstaleinen ja vaikeasti hahmotettava palvelujärjestelmä <ul style="list-style-type: none"> • Palvelujen hakemisen käytännöt • Palvelutarpeen arviointikäytännöt • Palveluiden aloittamiseen liittyvät käytännöt • Yksilön lakisääteiset oikeudet 	Kulkea rinnalla palvelujärjestelmän eri vaiheissa <ul style="list-style-type: none"> • Tukea ikääntyneitä palveluiden pariin • Tukea ikääntyneitä kiinnittymään palveluihin • Tulkata palvelujärjestelmää ja palvelujen tarkoitusta • Puolustaa oikeuksia 	Etsivä vanhustyö tulkkina ja välittäjänä palveluissa
Katveessa kokonaisvaltainen kohtaaminen <ul style="list-style-type: none"> • Kotihoidon hoitokeskeisyys • Sosiaalityön tehtäväkuvan kapeutuminen 	Psykososiaalinen tukeminen <ul style="list-style-type: none"> • Kohtaaminen ja kuuleminen • Luottamuksen rakentaminen ja välittäminen • Ennaltaehkäisy ja yhteisöjen vahvistaminen 	Etsivä vanhustyö sosiaalista puolustavana hoivana

7.1 Avun hankkimisen ja järjestelyn edellytykset

Etsivän vanhustyön työntekijät kohtaavat työssään vanhoja ihmisiä, jotka ovat jääneet vaille tarvitsemaansa apua ja auttavat ikääntyneitä ihmisiä hankkimaan ja järjestelemään tarvitsemaansa tukea ja palveluita. Etsivä vanhustyö asettuu yhtäältä paikkaamaan avun niukkuutta ja tiukasti rajattuja kotiin tarjottavia palveluita ja toisaalta tulkkamaan vanhoille ihmisille vaikeasti hahmotettavaa ja pirstaleista palvelujärjestelmää sekä toimimaan välittäjänä vanhan ihmisen ja palveluiden välissä. Newman & Clarke (2009) ovat puhuneet erilaisista julkisen sektorin uudelleenmuotoiluista, joissa vastuuta on vaikea jäljittää, kun palveluja tuotetaan erilaisin sopimuksin ja kumppanuuksin järjestetyissä palveluissa (Newman & Clarke 2009, 25–27). Paljon hoivaa tarvitsevilla kotona asuvilla ikääntyneillä riittävä hoiva voikin rakentua monimutkaisista palveluyhdistelmistä, kun palveluita on etsittävä ja ostettava erilaisin maksumekanismien eri palveluntuottajilta (Hoppania ym. 2020, 345).

Etsivän vanhustyön työntekijöiden mukaan osalle vanhoista ihmisistä luoviminen pirstaleisessa palvelujärjestelmässä on vaikeaa tai mahdotonta ilman apua. Etsivä vanhustyö tukee ikääntyneitä palveluiden piiriin auttamalla etsimään ja hakemaan sopivia palveluja sekä kiinnittymään näihin palveluihin. Palveluiden saamisen on todettu edellyttävän ikääntyneeltä aktiivisuutta ja neuvottelutaitoja (Häikiö, Van Aerschot & Anttonen 2011, 247). Yksin asuvien ikääntyneiden elämänlaatua tutkittaessa on todettu, että sosiaali- ja terveyspalveluihin pääsy ja tiedon löytäminen palveluista tuottavat ikääntyneille vaikeuksia ja ovat riippuvaisia työntekijöiden sattumanvaraisesta ”hyvästä tahdosta” ja yksilön omista taloudellisista resursseista (Tiilikainen ym. 2019, 1016). Tällaiset institutionaaliset käytännöt jättävät erityisesti haavoittuvan ja ilman informaalia tukiverkostoa olevan apua tarvitsevan ikääntyneen palveluiden ulkopuolelle. Palvelujen tiukoista rajauksista ja hakemisen hankaluudesta kieli myös etsivän vanhustyön työntekijän ilmaus, jonka perusteella ammattilaisetkin joutuvat välillä pohtimaan, miten oikein tarvittavan palvelun saisi myönnettyksi: ”tehdään sitten uusia hakemuksia ja yritetään että millä tavalla me nyt saadaan”. Jo kymmenen vuotta sitten on todettu, että aktiivinen, vastuullinen, valintoja tekevä, neuvotteleva ja tiedostava vanhuskansalainen on vanhushoivapolitiikan oletus ikääntyneestä avuntarvitsijasta. Palvelumarkkinoiden hyödyntäminen ja yksilöllisten hyvinvointitarpeiden tyydyttäminen valitsemalla sopivat palvelut onnistuvat hyvin toimeentulevilta ja terveiltä ikääntyneiltä ihmisiltä. (Häikiö, Van Aerschot & Anttonen 2011, 247.) Valinnanvapaus ja valinnan pakko palveluja

hankittaessa vaikeuttaa erityisesti omaisettomien ikääntyneiden asemaa. Päivi Ahosola (2018) esittää, että vanhuspolitiikkaa ohjaavien asiakirjojen institutionaalisissa diskursseissa omaisettomat hoivan tarvitsijat ovat toiseutetussa asemassa. Omaisilla ja perheellä on asiakirjoissa luonnollistettu asema ja omaisettomat ikääntyneet ihmiset oletetaan jopa syrjäytyneiksi. (Ahosola 2018, 70.)

Myös etsivässä vanhustyössä paikoin puhutaan syrjäytyneistä, haastavassa tilanteessa elävistä ja haavoittuvista ikääntyneistä, jotka tarvitsevat etsivän vanhustyön tukea löytääkseen ja saadakseen apua tai palveluja. Etsivän vanhustyön työntekijät kertovat asiakkaidensa useimmiten jäävän avuntarpeen ja avun saamisen välitilaan, jolloin etsivä vanhustyö paikantuu paikkaamaan avun niukkuutta. Etsivän vanhustyön asiakkaat näyttävät palvelujärjestelmän näkökulmasta vääränlaisina: apua ei osata hakea, apua ei aina oteta vastaan tai palvelujärjestelmän pirstaleisuutta ei kehdetä. Etsivän vanhustyön tehtävissä on nähtävissä pyrkimys tukea ikääntyneiden ihmisten elämänhallintaa ja taitoja toimia palveluissa ja helpottaa kiinnittymistä palveluihin, vaikka voisi kysyä, eikö palvelujärjestelmän ennemminkin olisi syytä muovautua vastaamaan paremmin ikääntyneiden ihmisten tarpeita. Newman & Clarke (2009) ovat tarkastelleet erilaisia poliittisia projekteja, joissa on pyritty voimaannuttamaan palvelujen käyttäjiä, työntekijöitä tai kansalaisia ja ”antamaan valta ihmisille itselleen”. Voimaannuttamista voidaan lähestyä kuitenkin myös hallinnan näkökulmasta, jolloin valtaistamisen nähdään tuottavan itseään sääteleviä subjekteja, jotka hallinnoivat itse itseään esimerkiksi laskelmoimalla riskejä, kilpailemalla, osallistumalla ja itsensä johtamisella. Voimaantumisen ja valtaistaminen nähdään riippuvuuden vastakohtana ja vapautumisena riippuvuussuhteista toisiin. (Newman & Clarke 2009, 36.) Etsivän vanhustyön voidaan katsoa osaltaan olevan mukana tuottamassa aktiivista kansalaisuutta ja kannustavan vanhoja ihmisiä voimaannuttamalla toimimaan autonomisesti ja aktiivisesti sekä ”ottamaan oma elämäntilanne haltuun” (vrt. Newman & Clarke 2009, 75), vaikka näyttäisi ennemminkin siltä, että avun hankkimisen ja järjestelyn tiukat rajaukset ja hankalat käytännöt ovat rakenteellisia ongelmia.

Analyysini perusteella etsivän vanhustyön työntekijät asettuvat toisinaan vanhusten oikeuksien puolustajiksi: työntekijät puolustavat haavoittuvassa asemassa olevien ikääntyvien ihmisten oikeutta hoivaan ja tekevät näkyväksi institutionaalisia käytäntöjä, joissa hoivatarpeet jäävät huomiotta. Toisin sanoen etsivän vanhustyön työntekijöiden kuvaukset kertovat siitä, että lakisääteiset kuntien velvollisuudet arvioida palvelutarpeita tai huolehtia palvelu- ja hoitosuunnitelman ajantasaisuudesta eivät aina toteudu oikea-aikaisesti. Nykyisten

hyvinvointivaltioiden kansalaisuusnäkökulmia tarkastelleet Hvinden & Johansson (2007) puhuvat ajassamme vallitsevasta ihmisoikeusregiimistä ja yksilöllisyyden korostamisesta, jotka vahvistavat aktiivisen kansalaisuuden ideaa. Viime vuosina huomiota on kiinnitetty ihmisoikeuksiin ja syrjinnän ehkäisyyn sekä yhteiskunnan mahdollisuusrakenteisiin, joilla tarkoitetaan poliittisia, institutionaalisia ja lainsäädännöllisiä rakenteita, jotka joko rohkaisevat tai rajoittavat yksilöiden ja yhteisöjen mahdollisuuksia toimia aktiivisesti. (Hvinden & Johansson 2007, 21.) Myös Newman & Clarke (2009) mainitsevat niinsanotun ihmisoikeuskulttuurin, jossa vaaditaan, että valtion tulisi tunnustaa ja huolehtia entistä tarkemmin erilaisten kansalaisten, instituutioiden, liikkeiden ja organisaatioiden oikeuksista ja tarpeista (Newman & Clarke 2009, 86). Etsivän vanhustyön tehtävä oikeuksien puolustajana asettuu joiltain osain osaksi tällaista ihmisoikeuskulttuuria, kun etsivän vanhustyön yhtenä tehtävänä on vanhojen ihmisten oikeuksien puolustaminen ja asioiden ajaminen palvelujärjestelmän sisällä. Erilaisten elämäntilanteiden ja tarpeiden korostaminen sekä ”yhden koon ratkaisujen” haastaminen luovat kuitenkin myös painetta yksilöllisten palveluiden tarjoamiselle ja valinnan vapauden lisäämiselle, jolloin vastuu palvelun neuvottelemisesta voi edelleen siirtyä vahvemmin yksilön ja palveluntarjoajan väliseksi (Hvinden & Johansson 2007, 26–27).

Etsivä vanhustyö näyttäisi kuitenkin tunnistavan ja tunnustavan heikon ja apua tarvitsevan ikääntyneen kansalaisen olemassaolon ja tuen tarpeen avun ja palveluiden hankkimisessa ja järjestämisessä toimimalla tulkkina ja välittäjänä ikääntyneen ihmisen ja palveluiden välillä sekä paikkaamalla avun niukkuutta. Yhdenvertaisuuden näkökulmasta ongelmalliseksi muodostuu etsivän vanhustyön menetelmien ja työotteen satunnainen saatavuus ja hyödyntäminen vanhusten palvelukentällä. Kenen tehtävä ja missä rakenteissa on tehdä etsivää vanhustyötä ja varmistaa heikon ja apua tarvitsevan ikääntyneen avuntarpeiden täyttyminen ja oikeuksien toteutuminen, jos sosiaalityö ei ulotu kohtaamaan kotona jumissa olevia ikääntyneitä tai resurssit eivät riitä muiden kuin taloudellisten kysymysten ja asumisjärjestelyjen ratkomiseen tai asiakasohjaan tehtävänä arvioida ja mitata ennalta määrättyjä tekijöitä? Tutkielmani tulosten mukaan myöskään kotihoidon palvelut eivät takaa riittävää apua, vaan kasvanut palvelutarve saattaa jäädä huomaamatta tai huomioimatta palvelujen piirissä jo olevienkin ikääntyneiden kohdalla.

7.2 Palvelutarpeen arviointikäytännöt ja neuvottelut palvelutarpeista

Etsivä vanhustyö paikantuu vanhusten palvelujärjestelmässä paikkaamaan tiukasti rajattuja kotiin vietäviä palveluita, palveluiden välittäjäksi ja tulkiksi sekä täyttämään kokonaisvaltaisen kohtaamisen puutetta puolustamalla ja toteuttamalla hoivan sosiaalisia ulottuvuuksia. Nämä paikannukset rakentuvat suhteessa palveluiden rajaamiseen ja pilkkomiseen, palvelutarpeiden arviointikäytäntöihin sekä kotihoidon ja sosiaalityön kaventuneisiin tehtäviin. Palveluihin suunnatut yhteiskunnan resurssit määrittyvät tarpeen arvioinnin ja määrittelyn kautta. Hoivapolitiikassa keskeinen kysymys on, millaisia tarpeita ikääntyneillä ihmisillä tunnistetaan olevan ja miten näihin tarpeisiin vastataan.

Hoivatutkijat ovat puhuneet tarveharkinnan tiukentumisesta ja ikääntyneiden ihmisten kohtaamista tilanteista, joissa palvelutarve on todettu, mutta tämä ei vielä takaa etuuden tai palvelun saamista (Häikiö, Van Aerschot & Anttonen 2011, 247). Hoppanian ym. (2016) mukaan hallinnon ja markkinoiden näkökulmasta tarkasteltaessa vanhusten hoivaa edellyttävä vaivaisuus liitetään tehokkuuden, vaikuttavuuden ja säännösten käsitteistöihin. Hoivaa järjestetään nimellisesti yksilön tarpeiden mukaan, mutta käytännössä tarpeet tunnistetaan vain sen mukaan, millaisia palvelutuotteita on olemassa. (Hoppania ym. 2016, 204.) Tällaiset institutionaaliset käytännöt mahdollistavat avun ja hoivan tarpeen sivuuttamisen sellaisissa tilanteissa, kun vanhan ihmisen tarve on institutionaalsiin rajauksiin sopimaton tai niin monisyinen, ettei siihen ole olemassa valmiiksi rajattua palvelutuotetta. Etsivän vanhustyön työntekijät kertovatkin kohtaavansa tilanteita, joissa ”asiakas ei kuulu minnekään (palveluun)” tai joissa asiakasohjaaja tai kotihoidon työntekijä tunnistaa ihmisen ”tarvitsevan jotakin”, mutta tiukat avunsaamisen kriteerit jättävät ihmisen vaille tukea, tarve on epäselvärajainen eikä istu institutionaalsiin palveluiden rajauksiin tai vanhuspalvelun työntekijällä ei ole mahdollisuuksia lähteä selvittämään ihmisen tilannetta syvemmin omasta ammattiroolistaan käsin. Myös ikääntyneet itse ovat sanoittaneet kokemusta siitä, että heidät ohitetaan tai jätetään sivuun heitä koskevissa hoivaan liittyvissä neuvotteluissa. Yksin asuvat ikääntyneet ovat myös kokeneet, ettei heidän yksilöllisiä tarpeitaan tunnisteta palveluissa. (Tiilikainen ym. 2019, 1011.) Tronton (1993) mukaan onnistunut hoiva on kuitenkin vastavaroista ja hoivan vastaanottajan käsitykset tarpeista ja tarpeisiin vastaamisen onnistumisesta olisi otettava mukaan hoivan tarkoituksenmukaisuuden arviointiin (Tronto 1993, 105–108). Etsivän vanhustyön työntekijöiden puhe tarpeista lähenee hallinnollisen lähestymistavan

sijaan toisen ihmisen tarpeiden huomioimista ja tunnustamista (*attentiveness*) sekä herkkyyttä hoivan vastaanottajan käsityksille omasta tilanteestaan (*responsiveness*) (Emt. 1993, 127–136.)

Etsivän vanhustyön työntekijöiden käsitys palvelutarpeen arvioinnista institutionaalisenä käytäntönä kytkeytyy keskusteluun hoivapolitiikan kansalaisuuskäsityksestä ja muuttuneesta julkisen sektorin roolista vanhuspalveluissa 2000-luvulla. Vanhushoivapolitiikkaa ohjaavissa asiakirjoissa ikääntyneen asema rakentuu aktiivisen kansalaisuuden idean mukaisesti: ikääntyneen ihmisen oma vastuu ja aktiivisuus ovat korostuneet. Palveluiden tarkoitus ei ole vain hoivata ja hoitaa vaan käytännöllä pyritään aktivoimaan ikääntyneitä ihmisiä ottamaan vastuuta omasta elämästään. Kunnan tehtävänä sen sijaan nähdään sellaisten olosuhteiden luominen, että ikääntyneen ihmisen on mahdollista ottaa vastuuta omasta hyvinvoinnistaan ja tarjota sellainen toimintaympäristö, jossa ikääntynyt voi järjestellä ja valita yksilöllisesti itselleen sopivat hoivajärjestelyt hallinnon määrittelemässä ja palvelun tarjoajan arvioimassa kehyksessä. (Häikiö, Van Aerschot & Anttonen 2011, 243–246.) Etsivän vanhustyön työntekijöiden mukaan palvelutarpeen arviointikäytännöt jättävät ikääntyneet valitsemaan tarjolla olevista palveluista ja jos ihminen ei ole valmis näistä valitsemaan, saattaa hän jäädä kokonaan ilman palvelua. Työntekijät toimivat näissä tilanteissa välittäjinä ja tulkkeina selittämällä asiakkaille palvelujen tarkoitusta ja rohkaisijoina palveluiden aloittamiseen. Etsivässä vanhustyössä tunnustetaan myös avun vastaanottamiseen liittyviä epävarmuuksia; hoivattavaksi asettuminen ja palveluiden aloittaminen voivat olla ikääntyneelle ihmiselle elämän käännekohtia, joissa tarvitaan tukea.

Tronto (1993) määrittelee hoivan yhdeksi ulottuvuudeksi välittämisen (*caring about*). Hoiva edellyttää Tronton mukaan *välittämistä* eli hoivaa tarvitsevan yksilön tai ryhmän tarpeen tunnustamista ja sen päätelmän muodostamista, että tarpeeseen tulee vastata. Välittäminen ei Tronton mukaan ole ainoastaan yksilön välittämistä toisesta vaan se pitää sisällään kulttuurisia ja poliittisia käsityksiä siitä, kenestä ja miten yhteiskuntana välitämme. (Tronto 1993, 106.) Etsivä vanhustyö vaikuttaisi haastavan vanhuspalveluiden instituutionaalisia ja vallitsevan hoivapolitiikan määrittelemiä tarpeen arviointikäytäntöjä, joissa ikääntyneen hoivatarpeet ovat yhteismitallisia ja hoivatarpeita määritellään tiukasti rajatuissa arviointikehikoissa. Etsivän vanhustyön työntekijät puhuvat välittämisestä monitasoisesti: työntekijät toimivat välittäjinä ikääntyneen ihmisen ja apua tarjoavan palvelun välillä, mutta työtavassa korostuu myös välittäminen Tronton määrittelemässä tarkoituksessa. Ikääntyneen ihmisen tarpeet halutaan kuulla, tunnistaa ja tunnustaa ja niihin

pyritään löytämään ratkaisuja palvelujen institutionaalisia rajoja ylittäen, mikä edellyttää työntekijältä mahdollisuutta ottaa aikaa asiakkaan tilanteeseen tutustumiseen ja luottamuksen rakentamiseen sekä epäselvärajaisiin tarpeisiin vastaamiseen.

Etsivän vanhustyön työntekijöiden puhe palvelutarpeiden selvittämisestä, välittämisestä ja kokonaisvaltaisuudesta suhteessa palvelutarpeen arviointikäytäntöihin johtaa kysymään, millaisia tarpeita palvelujärjestelmässämme tunnustetaan ja tunnustetaan. Keskustelu ikääntyneiden rajattomista tarpeista viriää herkästi ja tarpeiden määrittelyssä tulee eteen kysymys siitä, tarkastellaanko riittämätöntä apua objektiivisella vai subjektiivisella tavalla (vrt. Kröger, Van Aerschot, Puthenparambil 2019, 127). Etsivän vanhustyön työntekijöiden mukaan avun vastaanottaminen on kuitenkin monimutkaisempi kysymys, eikä rajattomien apujen tarve näytä todennäköiseltä tilanteelta, päinvastoin, työntekijöiden mukaan etsivän vanhustyön asiakkaat ennemminkin sinnittelevät omin voimin, peruvat jo aloitettuja palveluita tai kieltäytyvät ottamasta apua vastaan eli tarvitsevat apujen vastaanottamisessakin tukea.

Palvelutarpeen arviointikäytäntöjen yhtenäistäminen valtakunnallisesti on ollut viime vuodet poliittisena tavoitteena. Vanhuspalvelulakiin päivitettiin vuonna 2020 säädös, joka velvoittaa kuntia käyttämään RAI-järjestelmää palvelutarpeen arvioinnissa (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvueluista 980/2012, 15a§). Etsivä vanhustyö tuo kuitenkin esiin avun tarpeen ja kokemuksen mittaamisen vaikeuden hoivaan liittyvissä kysymyksissä. Etsivän vanhustyön työntekijöiden mukaan ikääntyneen ihmisen avuntarve etenkin monimutkaisissa elämäntilanteissa alkaa selkiytyä vasta useiden tapaamiskertojen ja luottamuksen syntymisen myötä. Sosiaalipoliittisesti keskeinen kysymys on, kenen tehtävä tämän suhteen rakentaminen on, onko vanhustyön ammattilaisilla aikaa kuulla ja nähdä ikääntyneiden tilanne kokonaisuutena vai ennalta määrättyinä mitattavina toimintakyvyn osa-alueina. Palvelutarpeen arvioinnissa pohdittavaksi jää, ohjaavatko institutionaaliset käytännöt vetoamaan itsemääräämisoikeuteen tilanteissa, joissa ikääntynyt ihminen kertoo mieluummin olevan ilman apua, kuin ottavansa vastaan maksullisia tai tarkoituksettomilta tuntuvia palveluita. Merkittävää on, tunnustetaanko hoivaköyhyys vanhuspalveluissa ja mitä kotihoidossa, palveluohjauksessa tai sosiaalityössä tapahtuu, kun sitä tulee vastaan.

Etsivän vanhustyön tehtävät, joissa tuetaan ikääntyneitä palveluiden pariin ja tulkitaan palvelujärjestelmää ikääntyneille sekä järjestellään palveluita muistuttavat paljolti asiakasohjausta, jonka järjestäminen on lakisääteinen kuntien velvollisuus. Vaikka haastatellut työntekijät korostavatkin (ja heidän on pakkokin korostaa), että eivät toteuta viranomaisvastuulla olevien työntekijöiden tehtäviä, näyttää osa työn sisällöistä käytännössä hyvin samoilta, kuin asiakasohjaajien työtehtävät. Palveluiden tarvetta selvitetään etsivässä vanhustyössä työntekijöiden mukaan kokonaisvaltaisemmin kuin asiakasohjaajien työssä, mikä tietysti johtaa kysymään, onko viranomaisten palvelutarpeen arviointikäytännöt liian kapea-alaisia tai lyhytkestoisia vai onko puhe kokonaisvaltaisuudesta vain tapa legitimoida etsivän vanhustyön tehtävää ja paikkaa osana vanhusten palveluja. Vai onko myös niin, että asiakasohjaajia on liian vähän siihen nähden, kuinka paljon kodeissaan asuu avun, tuen ja hoivan tarpeessa olevia ikääntyneitä.

Etsivän vanhustyön työntekijät tekevät paljon sellaisia asioita, joihin ei ole olemassa selvärajaista pilkottua tukipalvelua ja joista myös hoivaköyhyystutkimuksen mukaan on puutetta. Etsivä vanhustyö myös tekee näkyväksi ja puolustaa hoivan sosiaalista ulottuvuutta tarjoamalla asiakkaille psykososiaalista tukea. Voidaankin kysyä, kenen tehtävä on tarttua sellaisiin tarpeisiin, jotka näennäisesti eivät ole terveyttä uhkaavia, mutta jotka kuuluvat kuitenkin osaksi hoivaa? (vrt. Van Aerschot 2014, 76.) Lopulta tarpeiden tunnistamisessa ja tunnustamisessa onkin kyse myös siitä, miten laissa määritellyt *"riittävät sosiaali- ja terveystalvet"* ymmärretään. Kuuluuko psykososiaalinen tai emotionaalinen tuki palvelujärjestelmässämme hoivaan? Miten paljon ja millaista ruumiillista läsnäoloa kotihoidon hoiva sisältää? Entä mahdollisuudet liikkua ulos kodista, kodin hoitamiseen liittyvät työt tai konkreettinen apu asiointiin, kenen tehtäväksi nämä asettuvat? Jos nämä ulottuvuudet rajataan ulos julkisesti tuotetusta hoivasta, rajataan nämä ulos myös niiltä vanhoilta ihmisiltä, kenellä ei ole taitoja tai mahdollisuuksia hankkia apuja vapailta markkinoilta.

7.3 Etsivä vanhustyö hoivatyönä?

Tutkielmani tulosten perusteella etsivän vanhustyön voidaan ajatella ainakin joiltain osin olevan hoivatyötä, vaikka työntekijät eivät hoivasta eksplisiittisesti puhukaan. Etsivän vanhustyön paikantuminen sosiaalista puolustavaksi hoivaksi ja avun ja tuen niukkuutta paikkaamaan liittävät kuitenkin etsivän vanhustyön osaksi hoivatyötä. Etsivän vanhustyön työntekijät vaikuttaisivat

paikkaavan vajetta kokonaisvaltaisesta huolenpidosta ja tekevän siellä täällä työtä, joka on tehtävä, mutta jäänyt tekemättä. Kuten edelläkin todettiin, etsivän vanhustyön työntekijöiden puheessa työstään on tunnistettavissa Joan Tronton (1993) hoivaettisiä periaatteita. Tarpeiden tunnistamisen ja hoivan vastaanottajan aseman kuulemisen lisäksi etsivän vanhustyön työntekijät tarttuvat tilanteisiin, joissa ihminen on jäänyt vaille tarvitsemaansa apua järjestelemällä tarvittavia tukiverkostoja ja palveluja ihmisen elämään (*taking care of*). Etsivä vanhustyö näyttäisi pitävän sisällään kaikkea sellaista, mitä julkisesti tuotetusta hoivasta (tai hoidosta) on rajattu ulos tai minkä toteutumiseen ei julkisen hoivatyön arjessa ole mahdollisuutta; kiireetön läsnäolo, psykososiaalinen tuki, asiakkaan mieltä askarruttavien asioiden pohtiminen ja käytännön asioiden hoitaminen ovat työntekijöiden kuvaamia työn sisältöjä (*care-giving*). (vrt. Tronto 1993, 105–108.) Hoivaa voidaankin pitää välttämättömänä tarpeisiin vastaamisena ja ”työnä, joka on tehtävä” (vrt. Kuronen 2015, 74). Hoivan käsitteen kautta tarkasteltuna etsivä vanhustyö näyttäisi olevan yksi uusi työmuoto, joka taipuu käytännöissään paikkaamaan hoivan niukkuutta ainakin sellaisilla epäselväreajaisilla hoivan alueilla, joihin ei ole järjestelmässä eroteltuna valmista hoivan palvelutuotetta.

Hoivasta puhuminen on myös työntekijöiden puheessa työstään epämääräistä tai vaikeaa. Kun kyse on terveydenhoidollisten tarpeiden ulkopuolelle asettuvista tarpeista, luonnehditaan tarpeita ”puutteeksi jostakin” tai tilanteessa ”tarvittiin jotakin”. Tarvetta toisen ihmisen ruumiilliseen läsnäoloon on jostain syystä paikoin vaikea nimetä, vaikka puheessa työotteesta läsnäolo, lämpö ja kohtaaminen nousevatkin esiin. Hoivan ympärillä siis jollakin tavoin kierrellään ja kaarrellaan, mutta työtä ei kuitenkaan osata tai haluta eksplisiittisesti nimetä hoivaksi. Voi myös olla, että taustalla vaikuttaa sosiaali- ja terveysalan ammattityöhön valunut eetos, jossa työn perustana on tavoitteiden asettelu, ”kuntouttaminen” ja eteenpäin kulkeva prosessi, jolla on tulokseen vievä päätepiste. Hoivan karttaminen saattaa kieliä siitä, että vallalla olevassa hoivakäsityksessä hoiva nähdään holhoavana tai passivoivana ja näin ollen huolenpidosta ilman tavoitteita on vaikea puhua (vrt. Tedre 2007, 106–109). Tulokseen tai ratkaisuun tähtäävä ammatillinen ote kuitenkin sivuuttaa tarvitsevuuden hoivan ehtona: tarvetta toisen ihmisen läsnäololle ja avulle on mahdotonta poistaa suorittamalla jokin määräaikainen yhteistyöprosessi tai kuntouttava jakso. Toisaalta työntekijöiden myös puolustavat hoivaa ja sen sosiaalisia ulottuvuuksia puhuessaan psykososiaalisen tuen merkityksestä ja yksinäisyydestä sekä etsiessään ikääntyneille ihmisille mahdollisuuksia liittyä yhteen toisten ihmisten kanssa.

Silva Tedre (2007) on pohtinut sosiaalityön ammatin suhdetta vanhustyöhön tarkastelemalla vanhuuden, avuttomuuden ja auttamisen keskinäisiä suhteita sekä näiden suhdetta ammatteihin ja ammatilliseen tietoon. Vanhuspalvelut näyttäytyvät kirjavana kenttänä, jota ei ole kehitetty kokonaisuutena vaan hallinnosta käsin osana erillisiä terveys- ja sosiaalipalveluja ja näiden moninaisia ja vaihtuvia ammatteja. Vanhuspalveluiden rakenteet pohjaavat ongelmiin ja diagnooseihin, kun taas hoivatutkimuksen teoreettinen lähestymistapa keskittyy auttamiseen ja avun tarpeeseen. Hoivatyö nähdään tällöin fyysistä läsnäoloa edellyttävänä tarvitsevan ihmisen välttämättömiin tarpeisiin reagoimisena kulttuuriin kuuluvilla tavoilla. (Tedre 2007, 95–97.) Hoivaeettisiä näkökulmia on yritetty soveltaa ja tuoda mukaan sosiaalityöhön, mutta sosiaalityöstä suljetaan kuitenkin ulos hoivan ruumiillinen ja konkreettinen huolenpito sekä välttämätön läsnäolo (Emt. 2007, 110). Etsivä vanhustyö vaikuttaisi hakevan paikkaansa näiden ristiriitaistenkin lähestymistapojen taitteessa, jossa ammatillisesta ja rakenteellisesta näkökulmasta pyritään tunnistamaan riskiryhmät ja ennaltaehkäisemään ongelmia, kun taas hoivatarpeen näkökulmasta tukeminen ja auttaminen ovat välttämätöntä hoivatyötä, jota ei voi sivuuttaa.

Etsivän vanhustyön paikannukset, jossa etsivä vanhustyö paikantuu osaksi vanhusten hoivaa, tekevät näkyväksi vanhuspalveluissa vallitsevan jännitteen *sosiaalisen* ja *terveydellisen* välillä. Työntekijöiden on vaikea yksiselitteisesti määrittellä oman työnsä paikkaa näiden rajausten mukaan. Rajat ja ristiriidat sosiaali- ja terveyspalveluiden välillä eivät ole uusi ilmiö, vaan näiden kulttuuristen konfliktien alkuperä on erilaisissa arvoissa, traditioissa ja uskomuksissa. Ruohonjuuritason työntekijät ovatkin perinteisesti joutuneet luovimaan organisaatioiden ja asiakkaiden väleissä ja rajoilla. (Ala-Nikkola 2003, 76.) Kasvavat kustannuspaineet ovat johtaneet molemmat sektorit tilanteeseen, jossa omalta vastuualueelta pyritään karsimaan epäolennaisina pidettyjä toimintoja (Kröger 2009, 105). Vanhuspalveluissa tehdään työtä monenlaisilla ammanteilla. Tieteenalojen ja ammattilaisten väliset kamppailut ongelmista ja käsitteistä muokkaavat vanhuspalvelujen institutionaalisia käytäntöjä ja ilmentävät kentän valtasuhteita. Nämä kamppailut ovat poliittisia ja määrittelyt tapahtuvat usein kaukana itse hoivatyöstä ja hoivasuhteissa toimivista ihmisistä. (Tedre 2007, 108.) Eettisesti kestävä hoivan näkökulmasta olisi kuultava tarkemmin niiden ihmisten kokemuksia, jotka ovat osallisina hoivaprosesseissa. Toisin sanoen hoiva- ja vanhuspalveluiden työntekijöiden, kotona asuvien ikääntyneiden ja omaisten kokemusten olisi oltava hoivapalveluiden kehittämisen ja hoivapolitiikan lähtökohtia. (vrt. Tedre 2007, 112–113.) Ehkä tätä kautta myös institutionaaliset jännitteet sosiaalisen ja terveydellisen välillä voisivat lähteä

purkautumaan ja hoivapalveluissa päästäisiin kenties lähemmäksi sitä, mistä hoivassa on hoivaajien ja hoivattavien näkökulmasta todennäköisesti kyse: ei yksiselitteisesti ainoastaan terveydellisestä hoidosta eikä pelkästään psykososiaalisesta tukemisesta vaan kokonaisvaltaisesta hoivasta. Nämä näkökulmat voisivat antaa pohjaa myös laadukkaamman hoivan kehittämiseen sekä sen ymmärtämiseen, millaiset taidot ja tiedot eli kompetenssia hyvä hoiva edellyttää (vrt. Tronto 1993, 133–134.)

Päivi Ahsolan (2018) mukaan ”virallisen hoivan varassa selviytyviä eivät niinkään palvele ositetut ja tuotteistetut vanhuspalvelut, kuin pitkäkestoiset luottamuksen kehittämisen ja välittämisen mahdollistavat hoivasuhteet.” Ahsola pohtii omaisettomien vanhojen ihmisten asemaa hoivapalveluissa ja sitä, onko julkinen hoiva välittämisenä mahdollista. Vaikka etsivän vanhustyön työntekijät karttavatkin hoivasta puhumista, kertovat he pitkäjänteisen luottamuksen rakentamisen ja rinnalla kulkemisen merkityksestä asiakkaiden elämäntilanteissa. Hoiva pakenee tiukkarajaisia määrittelyjä ja niin sen kuuluukin tehdä, silloin kun hoiva nähdään hoivasuhteissa rakentuvana kokonaisvaltaisena huolehtimisena. Etsivän vanhustyön työntekijöillä vaikuttaa olevan laajat institutionaalisten rajausten ylittävät mahdollisuudet toteuttaa kohtaamistyötä asiakkaidensa kanssa ja se mahdollistaa myös hoivan astumisen mukaan kuvaan. Vaikka etsivästä työstä rajautuu ulos useat muille toimijoille määritellyt hoivan osa-alueet, työntekijöiden kuvaamassa työtavassa välittävää hoivaa on mahdollista toteuttaa työnä ja ammattina, mutta siihen tarvitaan aikaa, lupa ja mahdollisuudet astua tiukkojen palvelurajausten yli ja ulkopuolelle. (vrt. Ahsola 2018, 70.)

8 Pohdinta

Tutkielmani tulokset etsivän vanhustyön paikasta osana vanhusten hoivaa ja palveluita rakentavat kuvaa hoivaköyhyydestä ja kotona asumista painottavan hoivapolitiikan ongelmista sekä ikääntyneiden ihmisten elämäntilanteista, joissa jäädyään syrjään niin palveluista kuin toisista ihmisistäkin. Pietilän ja Saarenheimon (2018) mukaan etsivä vanhustyö löytää ja auttaa avun ulkopuolelle jääneitä ikääntyviä ihmisiä ja paikkaa hoivapalveluiden aukkoja tarjoamalla esimerkiksi psykososiaalista tukea tai palveluohjausta. (Pietilä & Saarenheimo 2018; 574.) Tutkielmani tulokset vahvistavat, mutta myös täydentävät tätä jäsenystä etsivän vanhustyön tehtävistä. Etsivä vanhustyö paikkaa vanhusten sosiaali- ja terveystalvelujen kaventamisesta, uudelleenmäärittelystä ja niukkuudesta aiheutuvia palvelukatveja ja laajentaa käsitystä vanhojen ihmisten hoivaköyhyydestä, toimii tulkkina ja välittäjänä palveluiden ja vanhuksen välissä ja puolustaa hoivan sosiaalista ulottuvuutta. Etsivän vanhustyön tehtävä ja paikka vanhuspalveluissa rakentuvat suhteessa kotiin vietävien palveluiden rajauksiin, avun saamisen kriteereihin, palvelujen hakemisen ja palvelutarpeen arvioinnin käytäntöihin sekä kotihoion ja sosiaalityön ammatillisiin ja institutionaalisiin rajauksiin. Etsivä vanhustyö tarttuu institutionaalisiin rajauksiin taipumattomiin tehtäviin apua ja tukea tarvitsevan ikääntyneen ihmisen elämässä ja se rakentuu arkisten asioiden hoitamisesta, epäselvärajaisiin tarpeisiin vastaamisesta, rinnalla kulkemisesta palvelujärjestelmän institutionaalisisissa käytännöissä, hoivan saamisen varmistamisesta ja oikeuksien puolustamisesta sekä psykososiaalisesta tuesta.

Etsivän vanhustyön tehtäväkenttä on tutkielmani tulosten perusteella laaja: etsivän vanhustyön tehtävänä on ikääntyneen ihmisen kokonaisvaltainen tukeminen ja rinnalla kulkeminen, mikä tarkoittaa erilaisia asioita riippuen siitä, millaiseen vanhuspalvelun institutionaaliseen käytäntöön etsivän vanhustyön tehtävää kulloinkin neuvotellaan. Etsivä työ vaikuttaisi olevan vakiintumaton työmuoto vanhustyössä ja sen tehtävät pakenevat tarkkoja rajauksia: työn sisällöiksi sulautuu hyvin erilaisia tehtäviä sen mukaan, mihin palveluun sitä peilataan. Etsivä vanhustyö taipuu paikoin myös toteuttamaan sellaisia tehtäviä, jotka ovat lakisääteisiä. Oman roolinsa ja viranomaisvastuun rajoja työntekijät neuvottelevat suhteessa palveluihin ja ikääntyneen ihmisen elämäntilanteeseen. Ristiriitaa työntekijöille tuottavat tilanteet, joissa julkisen vastuun alueelle kuuluva tehtävä ei ikääntyneen ihmisen elämässä toteudu. Kokonaisvaltainen työote mahdollistaa toisaalta

palveluiden institutionaalisten rajojen ylittämisen, mutta myös rajojen hämärtämisen sekä lakisääteisten tehtävien paikkaamisen siellä, missä puutetta on.

Tutkielmani perusteella etsivässä vanhustyössä tavoitetaan sellaisia vanhoja ihmisiä, jotka ovat jääneet vaille tarvitsemaansa apua, toisinaan nämä ihmiset määritellään syrjäytyneiksi. Etsivän vanhustyön työntekijöiden mukaan ”palvelut eivät tule ihmisen luokse”. Tutkielmani perusteella on mahdotonta ottaa kantaa siihen, onko tällainen tilanne uusi, vai onko omin avuin sinnittelijöitä ollut ”aina”. Tutkielmani antaa kuitenkin osviittaa siitä, että palveluiden ulkopuolelle tipahdetaan ja ajaudutaan monesta syystä. Rakenteellisesti kotona asumista painottava hoivapolitiikka mahdollistaa avuntarpeiden jäämisen piiloon koteihin, mikäli ihmisellä ei ole tietoja ja taitoja etsiä apua tai välittäjää ja tukea saattelemassa palvelujen äärelle. Lisäksi palvelutarpeen arviointi näyttäisi tapahtuvan nykyjärjestelmässä useimmiten irrallisena päivittäisestä kotihoidon hoivatyöstä, mikä kapeuttaa ja jakaa vastuita eri tahoille ja mahdollistaa rakenteellisesti ihmisten tarpeiden huomiotta jättämisen arjen käytännöissä.

Kaikki haastattelemani etsivän vanhustyön työntekijät toimivat kehittämishankkeissa, suurin osa kolmannella sektorilla. Järjestöillä on ollut suomalaisessa hoivapolitiikassa ja erilaisten hyvinvointi- ja hoivapalvelujen kehittämisessä historiallisesti keskeinen rooli. Esimerkiksi kotipalvelujen eli kotiavun ja kotisairaanhoidon juuret ovat 1930-luvun järjestötyössä. (Anttonen 2009, 72.) Suomalaisessa sosiaalipalvelujärjestelmässä kunnat ja järjestöt ovat tehneet tiiviisti yhteistyötä ja monet julkiset hoivapalvelut ovat olleet alun perin järjestöjen käynnistämiä. (Kröger 2009, 112–113). Suomalaisessa hoivapolitiikassa ei siis olisi poikkeuksellista, että jokin uusi sosiaali- ja terveyspalvelun toimintamuoto saisi alkunsa järjestöjen kehittämistyöstä. Järjestöjen rooli hoivapalveluiden kentällä on kuitenkin muuttunut oleellisesti 2000-luvulla. 1990-luvulta lähtien yksityisten hoivapalveluyritysten määrä on kasvanut huomattavasti, ja ne ovat vahvistaneet asemaansa osana sosiaalipalveluja. Yritykset ovat vaatineet kuntien ja järjestöjen yhteistyön ja ostopalvelusopimusten kilpailuttamista avoimesti ja tämän myötä kuntien ja järjestöjen välinen yhteistyö on muuttunut. Yritysten toivomusten myötä myös järjestöjen toimintaa rahoittava STEA (aiemmin Raha-automaattiyhdistys) on muokannut avustustoimintaansa siten, etteivät järjestöt voi enää saada avustusta sellaiseen toimintaan, jonka voidaan katsoa kilpailevan yritysten tuottamien palveluiden kanssa. (Kröger 2009, 113–114.) Näin ollen on selvää, että järjestöjen kehittämishankkeissa toimivat etsivän vanhustyön kehittäjät toistavat puheessaan, etteivät astu jo

olemassa olevien sosiaalipalvelujen tai viranomaisvastuulla olevien palvelujen tontille. Käytännössä kuitenkin osa etsivän vanhustyön sisällöistä paikkaa ja korvaa kunnallisen kotihoidon niukkuutta ja toteuttaa ehkä sellaista kokonaisvaltaista, kohtaavaa ja kiireetöntä kotipalvelua (hoivaa), jota osa hyvin toimeentulevista vanhuksista pystyy ostamaan yksityisiltä hoivapalvelutuottajilta. Järjestöjen rahoittamispolitiikka pakottaa kolmannen sektorin toimijoita nimeämään toimintamuotoja uudella tavalla ja ikään kuin ”keksimään pyörää yhä uudelleen”, koska kokonaisvaltaisen kohtaamisen ja hoivan tarve ei hallinnollisista uudistuksista huolimatta ole kadonnut mihinkään, päinvastoin.

Järjestöjen merkitys vanhusten palveluissa ei ole edellä esitettyjen uudistusten myötä kadonnut vaikkakin rooli julkiseen sektoriin nähden on muuttunut. Newman & Clarke (2009) ovat tarkastelleet ”julkisen” uudelleenmuotoutumiseen vaikuttavia tekijöitä ja esittäneet, että erilaiset kolmanneksi sektoriksi nimetyt toimijat yhdistyksistä vapaaehtoisorganisaatioihin ja sosiaalisiin yrityksiin ovat entistä merkittävämpiä toimijoita julkisen alueella. Kolmannen sektorin toimijat voivat muodostaa erilaisten sosiaalisten ryhmien tilanteista rinnakkaisia tulkintoja, joissa ihmisten mielenkiinnonkohteet ja tarpeet määritellään toisin suhteessa ”julkiseen” tai ”yleisenä pidettyyn”. Kolmas sektori näyttäytyy ei-poliittisena ja ei-julkisena sektorina, vaikka samanaikaisesti erilaiset poliittiset projektit ja hallinnan tekniikat ohjaavat sen toimintaa esimerkiksi sopimuksien ja rahoituksen kautta. (Newman & Clarke 2009, 62; 69; 71–72.) Etsivän vanhustyön työntekijät näyttäisivät muodostavan rinnakkaisia tulkintoja vanhojen, kenties syrjään jääneiden, ihmisten tarpeista suhteessa julkiseen sektoriin. Toisaalta taas rahoituksen ja kumppanuuksien kautta etsivä vanhustyö on mukana tuottamassa ”uutta julkista aluetta”, jossa vanhojen ihmisten oikeuksista ja tarpeista huolehditaan erilaisissa palveluiden hybrideissä. (vrt. Newman & Clarke 2009, 71.)

Tässä tutkielmassa tarkastelun kohteena on etsivän vanhustyön suhde hoivapolitiikkaan ja vanhusten hoivaan sekä palveluihin, jolloin etsivän vanhustyön tarve, tehtävä ja perustelut näyttäytyvät rakenteellisina kysymyksinä. Erilaisella kysymyksen asettelulla etsivästä vanhustyöstä muodostuisi tietysti toisenlainen kuva. Koska etsivä vanhustyö tällä hetkellä vaikuttaa saavan hyvin erilaisia merkityksiä ja sen alle asettuu laaja kirjo erilaisia tehtäviä, olisi kiinnostava tutkia tarkemmin, millaisia taustaoletuksia etsivän vanhustyön menetelmiin liitetään. Kiinnostavaa olisi selvittää, mitä osallisuudella, syrjäytymisellä tai toimijuudella etsivässä vanhustyössä tarkoitetaan. Etsivää vanhustyötä voisi tutkimuksessa lähestyä myös vanhan ihmisen elämäntilanteen näkökulmasta, jolloin etsivä vanhustyö todennäköisesti saisi toisenlaisia merkityksiä. Kiinnostavaa

olisi kuulla vanhuustutkimuksessa etsivän vanhustyön asiakkaiden ääni. Jatkossa tarkastelun kohteena voisi olla etsivän vanhustyön keinoin kohdattujen ikääntyneiden ihmisten kokemukset etsivän vanhustyön merkityksestä, tehtävästä tai tarpeesta.

Olen tarkastellut etsivän vanhustyön työntekijöiden kuvauksia omasta työstään osana vanhuspalveluiden institutionaalisia käytäntöjä institutionaaliseen etnografiaan nojaten. Institutionaalinen etnografia johdatti tarkastelemaan etsivän vanhustyön työntekijöiden kokemukseen vaikuttavia institutionaalisia prosesseja ja sellaista puhetta, jossa vanhusten palveluja ja hoivaa määrittävä ammatillinen ja organisoitunut tieto tulee näkyviin. Tutkielman tuloksissa etsivän vanhustyön tarpeen, tehtävän ja paikan kuvaukset tekevät näkyväksi pienen siivun siitä, millaisia institutionaalisia käytäntöjä haastattemieni työntekijöiden käsitysten mukaan palvelutarpeen arvioinnissa, kotihoidossa ja vanhusten parissa tehtävässä sosiaalityössä toteutetaan. Koska tässä tutkielmassa tutkimuksen kohteena ovat etsivän vanhustyön työntekijöiden kokemukset omasta työstään, ei tutkielman perusteella voida tehdä suoraan yleisiä päätelmiä vanhuspalveluiden instituutioiden käytännöistä. Palvelutarpeen arvioinnin, kotihoidon tai gerontologisen sosiaalityön käytäntöjen tarkempi tutkimus (institutionaalisen) etnografian keinoin voisi antaa syvempää käsitystä siitä, millaista arkea näiden palveluiden työtehtävissä sekä asiakas- ja hoivasuhteissa eletään.

Etsivän vanhustyön paikannukset osana vanhuspalvelujärjestelmää nostavat esiin sosiaalipolitiikan ytimeen kuuluvat jännitteet yksilön autonomian ja yksilöllisten tarpeiden sekä riippuvuuden ja holhoavuuden välillä. Vanhuus erityisenä elämänvaiheena, johon useimmiten jossain vaiheessa kuuluu vaivaisuutta, haurautta ja riippuvuutta toisten ihmisten tarjoamasta avusta, tekee tämän kysymyksen ratkaisusta näennäisesti monimutkaisen. Yksilön elämänlaadun näkökulmasta autonomia ja valintojen mahdollisuudet, joita myös etsivä vanhustyö tukee, ovat keskeisiä. Toisaalta ainoastaan yksilön aktiivisuutta ja autonomiaa korostamalla eriarvoisuutta tuottavat vanhuspalveluiden rakenteet jäävät piiloon ja tukea tarvitsevat ikääntyneet toisinaan täysin ilman tarvitsemiaan palveluja, tukea ja hoivaa. Ratkaisuna tämän ristiriidan ylittävään palveluiden kehittämiseen voisi toimia hoivaetiikasta nouseva ymmärrys vaivaisuudesta, tarvitsevuudesta ja keskinäisriippuvuudesta inhimillisen olemisen perustana. Hoivaetiikassa autonomisuus toteutuu vain suhteissa toisiin ihmisiin, jotka tunnustavat ja tunnustavat yksilön arvon ja olemassaolon maailmassa (Sevenhuijsen 2003, 183–184).

Etsivän vanhustyön työntekijöiden puheessa työstään on tunnistettavissa hoivaettisiin keskusteluihin liittyviä yhtymäkohtia ja pyrkimyksiä hoivan eri ulottuvuuksien huomioimiseen. Selma Sevenhuijsen (2003) on puhunut hoivapolitiikasta, jossa keskiössä on myötätuntoinen viranomainen; sosiaalipoliittisissa hoivan käytännöissä viranomaisten tulisi olla kiinnostuneita ihmisten huolista ja tarpeista. Hoivapolitiikan pitäisi perustua ymmärrykseen ihmiselämän tarvitsevuudesta ja haavoittuvuudesta ja vanhushoivapolitiikan vanhuskäsityksessä ikääntyneet tulisi nähdä samanaikaisesti vahvoina ja avuttomina. (vrt. Tedre 2007; Sevenhuijsen 2003, 185.) Peilattaessa etsivän vanhustyön tarvetta, paikkaa ja tehtävää muihin vanhushoivapolitiikan työntekijät neuvottelevat mahdollisuutta *tehdä toisin* suhteessa vallitseviin vanhushoivapolitiikan institutionaalisiin käytäntöihin. Myötätunto, välittäminen ja ihmisten tarpeista kiinnostuminen edellyttävät aikaa, läsnäoloa ja tilaa sekä työntekijöille että etsivän vanhustyön asiakkaille. Se, mitä työntekijät lopulta näyttävät tekevän toisin, on tämän ajan, läsnäolon ja tilan antaminen, mitkä tiukasti rajatuista ja resursseiltaan ahtaalla olevista julkisista hoivapolitiikka-asiakassuhteista ja sosiaalityöstä vaikuttaisivat puuttuvan. Työntekijöiden voidaankin nähdä toimivan politiikan ja vallan muutoksen välittäjinä ja kääntäjinä, jotka soveltavat ideoita käytännöiksi uudessa tilanteessa: palveluaukkoja tilkitsemään on syntynyt uutena työmuotona näyttävä etsivä vanhustyö, jossa osaltaan näyttäisi kuitenkin olevan kyse varsin yksinkertaisista asioista, joita ennen on kenties tehty osana kokonaisvaltaista kotipalvelua ja sosiaalityötä (vrt. Newman & Clarke 2009, 32–33).

Etsivä vanhustyö paikkaa sellaisia hoivaan kuuluvia avun antamisen ja tuen muotoja, jotka vanhusten palveluissa on suljettu julkisesti tuotetun hoivan ulkopuolelle. Hoivasta tai hoivan ammattilaisista ei eksplisiittisesti puhuta vanhushoivapolitiikassa tai vanhushoivapolitiikan kehittämishankkeissa (Ahosola 2018, 61–62). Erikoistuneen lääketieteen ja sairaanhoidon merkitys on korostunut kunnallisessa kotihoidossa, eikä ajatukselle huolenpidon ja hoivan kokonaisvaltaisuudesta ei ole kotihoidossa aidosti sijaa. (Wrede & Henriksson 2004, 228–229.) Hoivan teorit ja hoivaetiikka taas voivat näyttäytyä abstrakteina ja kaukaisina tulkintoina siitä konkreettisesta, arkisesta, ruumiillisesta ja läsnäoloa vaativasta hoivan arjesta, jota hoivatyön kohtaamisissa eletään (vrt. Tedre 2007, 109–110). Onkin kysyttävä, missä on hoivan paikka vanhushoivapolitiikassa ja miten hoiva oikeastaan hoivapolitiikassa ja palveluissa ymmärretään, jos ja kun vanhushoivapolitiikan ammatit, kehittämishankkeet ja vanhushoivapolitiikalliset asiakirjat karttavat hoivaa? (vrt. Ahosola 2018; Tedre 2007). Tarjoaako

vanhuspalvelujärjestelmämme hoivaa ensinkään hoivaeettisistä lähtökohdista käsitettynä? Onko hoivapalvelujen pilkkominen erillisiksi palvelutuotteiksi ja vanhuspalveluiden ammattien tieteidenväliset rajanvedot tehneet kokonaisvaltaisen hoivan mahdottomaksi toteuttaa käytännössä? Vai onko niin, että hoiva on piilotettu ja vaiettu sekä hoivan tarvitsijoiden että hoivan antajien osalta? Se mistä ei puhuta, on helppo myös sivuuttaa ja ohittaa ja näyttäisikin siltä, että osa vanhuksista jää vaille tarvitsemaansa tukea, apua ja hoivaa.

Tämän tutkielman perusteella etsivän vanhustyön paikka tai tehtävä eivät ole vakiintuneet osaksi vanhusten palveluja ja etsivän vanhustyön tehtäviä määritellään hyvin monella tapaa. Mikäli etsivää vanhustyötä tehdään jatkossakin satunnaisissa rakenteissa eri sektoreilla, voi etsivästä vanhustyöstä muodostua jälleen yksi uusi toimintamuoto jo valmiiksi vaikeaselkoisessa ja pirstaleisessa vanhusten palveluiden järjestelmässä. Ongelmaksi muodostuu myös etsivän vanhustyön saatavuus; missä rakenteissa ja kenelle etsivän työn tukea on tarjolla? Etsivä työ mainitaan uudessa ikääntyneiden palvelujen laatusuosituksessa, jossa etsivä työ nähdään keinoksi tavoittaa riskiryhmään määritettyjä ikääntyneitä ja ohjata heitä hyvinvointia ja toimintakykyä edistävän toiminnan pariin (Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020, 23–24). Tällainen tulkinta etsivästä vanhustyöstä ei välttämättä vastaa sitä, miten tutkielmani perusteella etsivän vanhustyön työntekijät oman työnsä ymmärtävät. Laatusuosituksen lähestymistapa etsivään vanhustyöhön lähenee kenties erilaisia ennaltaehkäiseviä interventioita, joissa on hyödynnetty joitakin etsivän työn menetelmiä (kts. luku 3.2. tässä tutkielmassa). Onkin mahdollista, että vakiintumattomasta toimintamuodosta nimeltä etsivä vanhustyö, muodostetaan riskiryhmiksi tai syrjäytyneiksi nimettyjen vanhojen ihmisten aktivoimiskeino. Mikäli etsivän vanhustyön keinoin pyritään aktivoimaan ja voimaannuttamaan ikääntyviä ihmisiä ilman, että ikääntyneiden sosiaalisesti ja taloudellisesti eriarvoisia asemia tai hoivaköyhyyttä ja palvelukatveita tuottavia rakenteita tunnistetaan tai kehitetään samalla, näyttäytyy etsivä vanhustyö jälleen yhtenä uutena menetelmänä säilyttää vastuuta hoivan ja palvelujen järjestelämisestä vanhoille ihmisille itselleen (vrt. Häikiö, Van Aerschot & Anttonen 2011). Jos etsivä vanhustyö typistyy tarkoittamaan vanhojen ihmisten aktivoimista itsenäiseksi ja riippumattomiksi, vaarana on, että vaivaisuus, keskinäisriippuvuus ja tarvitsevuus hoivan lähtökohtina edelleen unohdetaan. Tällöin etsivä vanhustyö ei niinkään haasta vallitsevaa hoivapolitiikkaa, vaan on mukana mahdollistamassa eriarvoistavien rakenteiden säilymistä.

Lähteet

- Ahosola, P. (2018) Vanhuspolitiikan uusfamilismi. Omaisettomat hoivan tarvitsijat institutionaalisen hallinnan kohteina. Tampere: Tampere University Press.
- Ala-Nikkola, M. (2003) Sairaalassa, kotona vai vanhainkodissa? Etnografinen tutkimus vanhustenhuollon koti- ja laitoshoidon päätöksentekotodellisuudesta. Tampere: Tampere University Press.
- Alastalo, M., Åkerman, M. & Vaittinen T. (2017) Asiantuntijahaastattelu. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvoori, J. Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino.
- Anttonen, A. (2009) Hoivan yhteiskunnallistuminen ja politisoituminen. Teoksessa Anttonen, A., Valokivi, H. & Zechner M. Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki. Tampere: Vastapaino.
- Anttonen, A. & Karsio, O. (2017) How marketisation is changing the Nordic model of care for older people. Teoksessa Martinelli, F., Anttonen, A. & Mätzke, M. (toim.) Social Services Distrupted. Changes, challenges and Policy Implications for Europe in Times of Austerity. Edwar Elgar Press.
- Anttonen, A. & Zechner, M. (2009) Tutkimuksen lähestymistapoja hoivaan. Teoksessa Anttonen, A., Valokivi, H. & Zechner M. Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki. Tampere: Vastapaino.
- Forma, L., Rissanen, P., Aaltonen, M., Pulkki, J., Raitanen, J. & Jylhä, M. (2018) Vanhuusiän ympärivuorokautinen pitkäaikaishoito keskittyy yhä selvemmin viimeisiin elinvuosiin. Vuosien 2001–2003 ja 2009–2011 vertailu. Yhteiskuntapolitiikka 83:4, 399–411.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (1966) Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Helsinki: Gaudeamus.
- DeVault M. L. & McCoy, L. (2006) Institutional Ethnography: Using Interviews to Investigate Ruling Relations. Teoksessa Smith, D. E. (toim.) Institutional Ethnography as Practice. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Forti, E.M. & Koerber, M. (2002) An outreach intervention for older rural African Americans. The Journal of Rural Health 18:3, 407–415.
- Hoppania, H-K., Karsio, O., Näre, L., Olakivi, A., Sointu, L., Vaittinen, T. & Zechner, M. (2016) Hoivan arvoiset. Vaiva yhteiskunnan ytimessä. Helsinki: Gaudeamus.
- Hoppania, H-K., Karsio, O., Näre, L., Olakivi, A., Sointu, L., Vaittinen, T. & Zechner, M. (2020) Hoivan arvo markkinoilla ja markkinoitta. Gerontologia 34:4, 345–348.
- Hyvärinen, M. (2017) Haastattelun maailma. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvoori, J. Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino.

Hvinden, B & Johansson, H. (2007) Opening citizenship: why do we need a new understanding of social citizenship? Teoksessa Hvinden, B & Johansson, H. Citizenship in Nordic Welfare States. Dynamics of Choice, Duties and Participation In a Changing Europe.

Häikiö, L., Van Aerschot, L. & Anttonen, A. (2011) Vastuullinen ja valitseva kansalainen: Vanhushoivapolitiikan uusi suunta. Yhteiskuntapolitiikka 76: 3, 239–250.

Isola, A.-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S., & Keto-Tokoi, A. (2017) Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. THL: Työpäperi 33/2017. Helsinki.

Jokela, U. (2011) Diakoniatyön paikka ihmisten arjessa. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, A Tutkimuksia 34.

Jokinen, S. & Lötjönen, A. & Nikula, U-M. & Tarvainen, T. (2017) ”Paljosta olisin jäänyt, ellen ovela olisi avannut”. Löytävän työn tulokset ja vaikuttavuus. Turku: Fingerroosin säätiö.

Joutsenvirta, T. (2009) Yliopistolaisten teknologisesti välittynyt arki. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Julkunen, R. (2006) Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki: Stakes.

Juvonen, T. (2015) Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen. Nuorten toimijuuden rakentuminen etsivässä työssä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 165.

Juvonen, T. (2017) Sisäpiirihaastattelu. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvoori, J. (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino

Jylhä, M. (2018) Onko Suomessa turvallista vanheta? Eduskunta turvallisuuden tekijänä -keskustelu 21.11.2018

Kaartinen-Koutaniemi, J. (2012) Etsivässä työssä. Helsinki: LK-Kirjat/ Lasten keskus.

Kalliomaa-Puha, L. (2017) Vanhuksen oikeus hoivaan ja omaisolettama. Gerontologia 31:3, 227–242.

Karsio, O. & Tynkkynen, L-K. (2017) Kotitori: integroitu palveluohjausmalli yksityisen ja julkisen rajalla. Gerontologia 31:3, 213–226.

Kaskiharju, E. (2019) Mitä virkaa vanhuspalvelulaille? Palvelujen laatua jäljittämässä. Gerontologia 33:2, 57–73.

Kehusmaa S., Alastalo H., Marjeta N. & Mielikäinen L. (2018) Asiakasohjaus päättää tulevaisuudessa iäkkään palveluista – työntekijöiden koulutusta pitää lisätä. THL - Tutkimuksesta tiiviisti 2018: 37. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.

Kirkkojärjestys 1055/1993.

Kirkkolaki 1054/1993.

Korf, D. J., Riper, H., Freeman, M., Lewis, R., Grant, I., Jacob, E., Mougin, C. & Nilson, M. (1999) Outreach work among drug users in Europe: Concepts, practise and terminology. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Koskinen, S. (2007) Gerontologisen sosiaalityön muotoutuminen: kansainvälisiä ja kansallisia kehityslinjoja. Teoksessa Seppänen, M., Karisto, A. & Kröger, T. (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Kröger, T. (2005) Hoivaköyhyys yksinhuoltajaperheissä: kenelle lastenhoito-ongelmat kasaantuvat? Teoksessa Takala, P. Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin? Helsinki: Kansaneläkelaitos.

Kröger, T. (2009) Hoivapolitiikan rajanvetoja. Teoksessa Anttonen, A., Valokivi, H. & Zechner M. (toim.) Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki. Tampere: Vastapaino.

Kröger, T., Karisto, A. & Seppänen, M. (2007) Sosiaalityö vanhuuden edessä. Teoksessa Seppänen, M., Karisto, A. & Kröger, T. (toim.) (2007) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Kröger, T. & Leinonen, A. (2012) Transformation by stealth: the retargeting of home care services in Finland. *Health and Social Care in the Community* 20:3, 319–327.

Kröger, T. & Van Aerschot, L. & Puthenparambil, J. M. (2018) Hoivatyö muutoksessa. Suomalainen vanhustyö Pohjoismaisessa vertailussa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, YFI julkaisuja 2018:6.

Kröger, T. & Van Aerschot, L. & Puthenparambil, J. M. (2019) Ikääntyneiden hoivaköyhyys. *Yhteiskuntapolitiikka* 84:2, 124–134.

Kuikka, Anu (2015) Etsivä vanhustyö meillä ja muualla. Raportti suomalaisista ja euroopalaisista käytännöistä. Helsinki: Vanhus- ja Lähimmäispalvelun liitto ry, Kehittyvät vanhustalvet julkaisuja 2015:1.

Kuronen, M. (1999) The Social Organisation of Motherhood. Advice giving in maternity and child health care in Scotland and Finland. Stirling: University of Stirling.

Kuronen, T. (2015) Hoivapommin purkajat. Helsinki: Gaudeamus.

Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020–2023. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:29.

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvetuista 980/ 2012.

Lumme-Sandt, K., Nikander, P., Pietilä I. & Vakimo, S. (2020) Ikäkäsitykset päätöksenteon taustalla. *Gerontologia* 34:4, 359–362.

Mertaniemi, H. (2016) Auttava käsi siellä missä tarvitaan -Vanhustyön ammattilaisten näkemyksiä etsivään vanhustyöhön. *Opinnäytetyö*. Seinäjoen Ammattikorkeakoulu.

Mikkonen, M., Kauppinen, J., Huovinen, M. & Aalto, E. (2007) Etsivä työ Euroopan syrjäytyneiden väestönsien parissa. Suuntaviivoja yhdenmukaisiin etsivän työn palveluihin. Amsterdam: Foundation Regenboog AMOC Correlation Network.

Newman, J. & Clarke, J. (2009) *Publics, Politics and Power. Remaking the Public in Public Services*. Lontoo: SAGE Publications Ltd.

Nurmi, M. (2019) Etsivän vanhustyön mallintaminen Uudenkaupungin vanhustyöhön. Opinnäytetyö. Satakunnan ammattikorkeakoulu.

Orvasto, O. (2014) Etsivän vanhustyön asiakkaana. Kokemuksia Löytävä-hankkeesta. Opinnäytetyö. Turun Ammattikorkeakoulu.

Partti, K. (2017) Vanhusten etsivä sosiaalityö. Kyselytutkimus ikääntyvien syrjäytymisen tunnistamisesta ja sosiaalityön työmenetelmien kohdentumisesta. Pro gradu- tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.

Pepin, R., Hoyt, J., Karatzas, L. & Bartels, S.J. (2014) New Hampshire REAPs results: tailored outreach program assists older adults at risk for mental health conditions and substance misuse. *American Society on Aging* 38:3, 68–74.

Pietilä, M. & Saarenheimo, M. (2017) Ilmeikäs Arki. Tutkimus ikääntyneistä ihmisistä järjestöjen kehittämistoiminnassa. Vanhustyön Keskusliitto.

Pietilä, M. & Saarenheimo, M. (2018) Löydettyinä. Etsivä vanhustyö ja ikäihmisten psykososiaalinen hyvinvointi. *Yhteiskuntapolitiikka* 83: 5-6, 573–580.

Ploeg, J., Feighter, J., Hutchinson, B., Patterson, C., Sigouin, C. & Gauld, M. (2005). Effectiveness of preventive primary care outreach interventions aimed at older people. *Meta-analysis of randomized controlled trials. Canadian Family Physician* 51, 1245–1255.

Prior, M.K., Bahret B.A., Allen, R.I. & Pasupuleti, S. (2012) The Efficacy of a Senior Outreach Program in the Reduction of Hospital Readmissions and Emergency Department Visits Among Chronically Ill Seniors. *Social Work in Health Care* 51: 345–360.

Puuronen, A. (2014) Etsivän katse. Etsivä nuorisotyö ammattina ja ammattialan kehittäminen – näkökulmia käytännön työstä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 144.

Rossi, E. (2018) Asumispalvelukeskuksen iäkkäiden asukkaiden avun ja tuen tarpeet. *Gerontologia* 32:4, 235–251.

Satka, M. (1995) *Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to professional social work*. Jyväskylä: University of Jyväskylä, Publications of Social and Political Sciences and Philosophy.

Scharf, T., Phillipson, C., Kingston, P. & Smith, A.E. (2001) Social Exclusion of Older People: Exploring the Connections. *Education and Ageing* 16:3, 303–320.

Sevenhuijsen, S. (2003) The Place of Care. The relevance of the feminist ethic of care for social policy. *Feminist Theory* 4:2, 179–197.

Seppänen, M., Heinola, R. & Andersson, S. (2009) Hyvinvointia ja terveyttä edistävää toimintaa käytännössä. Ikäihmisten neuvontakeskuspalvelujen ja ehkäisevien kotikäyntien toteutuminen kunnissa. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinninlaitos.

Smith, D. E. (1987) *The everyday world as problematic. A Feminist sociology.* Boston: Northeastern University Press.

Smith, D. E. (2006) Introduction. Teoksessa Smith, D. E. (toim.) *Institutional Ethnography as Practice.* Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Sosiaali- ja terveysministeriö. Palvelut ja etuudet iäkkäille. Saatavissa: <https://stm.fi/ikaantyneiden-palvelut>. Luettu 10.2.2021.

Suomen perustuslaki 731/1999.

Suomen Virallinen Tilasto (SVT): Väestörakenne. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavissa: <https://findikaattori.fi/fi/14>. Luettu 8.2.2021.

Tedre, S. (1999) Hoivan sanattomat sopimukset. Tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä. Jyväskylä: Joensuun yliopisto, Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 40.

Tedre, S. (2006) Asunnon vangit – ulospääseminen sosiaalisena ongelmana. Teoksessa Helne, T. & Laatu, M. (toim.) *Vääryyskirja.* Helsinki: Kansaneläkelaitos.

Tedre, S. (2007) Vanhuuden vahvat ja avuttomat. Teoksessa Seppänen, M., Karisto, A. & Kröger, T. (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä.* Jyväskylä: PS-Kustannus.

Tenkanen, R. (2007) Sosiaalityö ja kotona asuvien vanhusten ongelmat. Teoksessa Seppänen, M., Karisto, A. & Kröger, T. (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä.* Jyväskylä: PS-Kustannus.

Tiilikainen, E., Hujala, A., Kannasoja, S., Rissanen, S. & Närhi, K. (2019) "They're always in a hurry" - Older people's perceptions of access and recognition in health and social care services. *Health & social care in the community* 27:4, 1011–1018.

Timonen, V. (2016) *Beyond successful and active ageing. A theory of model ageing.* Bristol: Policy press.

Tronto, J. C. (1993) *Moral Boundaries. A political argument for an ethic of care.* Lontoo: Routledge.

- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Uotila, H. (2011) Vanhuus ja yksinäisyys. Tutkimus iäkkäiden ihmisten yksinäisyyskokemuksista, niiden merkityksistä ja tulkinnoista. Tampere: Tampere University Press.
- Vaarama, M. & Jylh, M. (2020) Syrjintä pois ja palvelut kuntoon – kohti tietoon perustuvaa ikääntymispolitiikkaa. *Gerontologia* 34:4, 317–322.
- Vaarama, M., Mukkila, S. & Hannikainen-Ingman, K. (2014) 80 vuotta täyttäneiden elämänlaatu ja elinolot. Teoksessa Vaarama, M., Karvonen, S., Kestilä, L., Moisio, P. & Muuri, A. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2014*. THL.
- Van Aerschot, L. (2014) Vanhusten hoiva ja eriarvoisuus. Sosiaalisen ja taloudellisen taustan yhteys palvelujen saamiseen ja palvelujen käyttöön. Tampere: Tampere University press.
- Varto, J. (2005) Laadullisen tutkimuksen metodologia. Osuuskunta Elan Vital.
- Vesa, E., Orjasniemi, T & Skaffari, P. (2017) Ikääntyvien päihdeongelmaisten naisten tuen tarpeet ja kotiin jalkautuvan päihdetyön mallin kehittäminen. *Gerontologia* 31:1, 23–37.
- Vesala, H. (2018) Etsivän vanhustyön toimintamallin kehittäminen diakoniatyöhön. *Opinnäytetyö*. Kaakkois-Suomen Ammattikorkeakoulu.
- Walsh, K., Scharf, T., & Keating, N. (2017). Social exclusion of older persons: a scoping review and conceptual framework. *European Journal of Ageing*.
- Williams, F. (2001) In and beyond New Labour: towards a new political ethics of care. *Critical social policy* 21:4, 467–493.
- Wrede, S. & Henriksson, L. (2004) Kahden kerroksen väkeä: kotihoidon ammatillinen uusjako. Teoksessa Wrede, S. & Henriksson, L. (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Helsinki: Gaudeamus.
- Yeung, A. B. (2007) Diakonia ristipaineiden aallokossa? – Diakonian työnäky ja suhde hyvinvointivaltioon? *Diakonian tutkimus* 2007:1, 5–25.
- Zechner, M. (2017) Vastuutetut omaishoitajat markkinoilla. *Gerontologia* 31:3, 179–194.

Liite 1

Haastatteluteemat

Teema1: Etsivä vanhustyö työnä

- Mitä teet työkseksi?
- Kerro tyypillisestä työpäivästä?
- Miten etsivää vanhustyötä tehdään?
- Mitä etsivä vanhustyö työtehtävinä on?
- Millaisia taitoja tässä työssä tarvitaan?
- Millaisia haasteita työssäsi on?
- Keiden tai minkä tahojen kanssa teette yhteistyötä? Miten/ minkä asioiden tiimoilta?

Teema2: Etsivän vanhustyön asiakkaat

- Miten asiakkaita etsitään?
- Kerro tyypillisistä asiakkaista, jotka etsivään vanhustyöhön liittyy?
- Millaisissa elämäntilanteissa he ovat?
- Miksi ihmiset päätyvät etsivän vanhustyön asiakkaiksi?
- Miksi asiakkaat tarvitsevat tällaista toimintamuotoa?
- Mitä asiakkaiden kanssa tehdään?
- Millaisia tarpeita asiakkailla on?
- Miksi ihmiset eivät ole saaneet tarvittavaa apua/ tukea/ palveluja?
- Millaisia vaikutuksia ihmisten elämässä olet nähnyt etsivällä vanhustyöllä olevan?
- Miten asiakkaiden elämä on muuttunut etsivän vanhustyön myötä?

Teema3: Etsivä vanhustyö osana vanhusten palveluja

- Mikä on syy sille, että etsivää vanhustyötä tällä hetkellä tehdään ja kehitetään?
- Miksi etsivää vanhustyötä tarvitaan?
- Mikä on etsivän vanhustyön rooli osana vanhuksille tarjottavia palveluita?
- Millaisia tavoitteita etsivällä vanhustyöllä on?
- Kenen tehtävä etsivä vanhustyö on?
- Kuvaile vielä lopuksi tiiviisti muutamalla lauseella, että mitä etsivä vanhustyö on?

Taustatiedot: koulutus, työkokemus